

FİYAT İNDEKSLERİNE EKONOMİK YAKLAŞIM: AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ
VE TÜRKİYE'NİN TÜKETİCİ FİYATLARI İNDEKSLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI, UYUM SÜRECİ

Alaattin SAKİNOĞLU

Doktora Tezi

Eskişehir,2004

FIYAT İNDEKSLERİNE EKONOMİK YAKLAŞIM: AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ VE
TÜRKİYEİNİN TÜKETİCİ FİYATLARI İNDEKSLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI,
UYUM SÜRECİ

Alaattin SAKİNOĞLU

DOKTORA TEZİ
İktisat Ana Bilim Dalı
Danışman: Prof. Dr. Nüvit OKTAY

Eskişehir
Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Nisan 2004

DOKTORA TEZ ÖZÜ

FİYAT İNDEKSLERİNE EKONOMİK YAKLAŞIM: AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ
VE TÜRKİYE'NİN TÜKETİCİ FİYATLARI İNDEKSLERİNİN
KARŞILAŞTIRILMASI, UYUM SÜRECİ

Alaattin SAKİNOĞLU

İktisat Anabilim Dalı

Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Nisan 2004

Danışman: Prof. Dr. Nüvit OKTAY

Tarihin her döneminde insanlar para ve paranın değerini gösteren fiyatlar genel düzeyi ile yakından ilgilenmişlerdir. Paranın değerindeki değişikliklerin süreklilik kazanması geniş boyutlu ekonomik ve sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum paranın değerindeki değişikliklerin ölçülmesinin önemini, dolayısıyla bu değişikliklerin ölçülmesinde kullanılan en önemli ekonomik gösterge olan fiyat indekslerinin önemini artırmaktadır.

Araştırmanın amaçlarından birisi; çeşitli kurumlar tarafından hesaplanan farklı fiyat indekslerinin doğru kullanım alanlarının ve ne ölçüde güvenilir olduklarının saptanması, özellikle fiyat indeksi hesaplama sürecinde karşılaşılan temel sorunlar olan; kavramsal güçlükler, veri toplama, ağırlıklandırma, nitelik değişimleri gibi sorunların ortaya konulması ve çözüm aranmasıdır. Diğer bir amaç ise, Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'de hesaplanan tüketici fiyatları indekslerinin karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması, böylece uyumlaştırma için güvenilir bir zemin oluşturmaktır.

İndeks teorisi genel anlamda matematiksel bakış açısının etkisi altında kalarak indeks formülleri türetmek, türetilen formüllerin güçlü ve zayıf yanlarının belirlenmesi üzerine gelişmiştir. Formülasyon aşaması tek başına konunun tamamı demek değildir. Formülde yerine konan verinin niteliği (doğruluğu, tutarlılığı vb) en az indeks formülü kadar indeks hesaplama sonucunda etkilidir.

Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye arasında tüketici fiyatları indeksleri açısından farklılıklar bulunmakla birlikte, Avrupa Birliği ülkeleri arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Ülkemizin farklılığı Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki farklılıklardan çok ayrı değildir.

DOCTORATE THESIS SUMMARY

ECONOMICAL APPROACH TO PRICE INDEXES: COMPARING THE CONSUMER PRICE INDEXES OF EUROPEAN UNION COUNTRIES WITH TURKEY; PROCESS OF HARMONIZATION

Alaattin SAKİNOĞLU

Division of Economy

Anatolia University Social Sciences Institute, April 2004

Adviser: Prof. Dr. Nüvit OKTAY

In all terms of history, human has paid a great deal of attention to money and general level of prices showing the value of money. The gaining steadiness of the changes in money value causes huge economical and social problems. This case increases the importance of measuring the changes in money value as a result, this case increases the importance of price indexes which is an important economic indicator used for measuring these changes.

One of the aims of the research is to determine the proper usage field of different price indexes calculated by various associations and their reliability, cleaning and searching solution to the basic problems such as conceptual difficulties, collecting data, weighted, quality changes faced with in the period of calculating the price indexes. The other aim is to provide a safe ground for harmonization, stating the differences and similarities by comparing the calculated consumer price indexes in European Union countries and in Turkey.

Index theory has been developed from producing index formulas under the influence of general mathematical view and determining the strong and the weak side of these produced formulas. Formulation stage isn't the whole subject by itself. The quality (correctness, coherence etc) of the data replaced in the formula is as influential as index formula in the index calculation results.

Besides there are differences between European Union countries and Turkey from the consumer price indexes point of view, there are differences among European Union countries too. In terms of the price indexes our country isn't so different from the ones in the European Union countries.

JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI

Alaattin SAKİNOĞLU'nun "Fiyat İndekslerine Ekonomik Yaklaşım: Avrupa Birliği Ülkeleri ve Türkiye'nin Tüketici Fiyatları İndekslerinin Karşılaştırılması, Uyum Süreci" başlıklı tezi **14 Haziran 2004** tarihinde, aşağıdaki jüri tarafından Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Sınav Yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca, **İktisat (İktisat Politikası)** Anabilim Dalında Doktora tezi olarak değerlendirilerek kabul edilmiştir.

İmza

Üye (Tez Danışmanı) : **Prof.Dr.Nüvit OKTAY**
Üye : **Prof.Dr.Necat BERBEROĞLU**
Üye : **Prof.Dr.Kenan MORTAN**
Üye : **Doç.Dr.Recai DÖNMEZ**
Üye : **Yrd.Doç.Dr.Bülent AÇMA**

Prof.Dr.Nurhan AYDIN
Anadolu Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo 1:	1994=100 Temel Yıllı Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi Cari Fiyatların Derlendiği Yerleşim Merkezleri	56
Tablo 2:	1994=100 Temel Yıllı Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi Kapsanan Nüfusun Toplam Kitle İçerisindeki Oranları	56
Tablo 3:	1994=100 Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi Ana Grup Sınıflaması, Alt Grup Sayısı, Madde Sayısı ve Ana Grup Ağırlıkları	57
Tablo 4:	1994=100 Toptan Eşya Fiyatları İndeksi Ana Sektörleri, Alt Sektör Sayıları ve Madde Sayıları	60
Tablo 5:	1994=100 Toptan Eşya Fiyatları İndeksinde Kapsanan Ana Sektörler ve Ana Sektör Ağırlıkları (%)	61
Tablo 6:	1994=100 Toptan Eşya Fiyatları İndeksinde Ana Sektörler İtibarıyla Fiyat Derlenen Firma ve Fiyat Sayıları	61
Tablo 7:	1985=100 İstanbul Ticaret Odası İstanbul Ücretliler Geçinme İndeksi Ana Grup Sınıflaması, Alt Grup Sınıflaması, Madde Sayıları İle Ana ve Alt Grup Ağırlıkları	65
Tablo 8:	İTO 1963-1968=100 Toptan Eşya Fiyatları İndeksi Ana Grup, Alt Grup Sınıflaması ve Madde Sayıları	67
Tablo 9:	AB Ülkeleri ve Türkiye’de Tüketici Fiyatları İndekslerinin Hesaplanmasında Kullanılan Ana Gruplar ve Madde Sayıları	99
Tablo 10:	AB Ülkeleri ve Türkiye’de Tüketici Fiyatları İndekslerinin Hesaplanmasında Kullanılan Ana Grup Ağırlıkları (%)	100
Tablo 11:	AB Ülkeleri ve Türkiye’de Derlenen Fiyat Sayıları, Fiyat Derlenen İşyeri Sayıları ve Fiyat Derlenen Yerleşim Yeri Sayıları	105
Tablo 12:	HICPs’in Ürün Kapsamının Genişletilmesine İlişkin Aşamalı Prosedürü	150

İÇİNDEKİLER

ÖZ	ii
ABSTRACT	iii
JÜRİ VE ENSTİTÜ ONAYI	iv
ÖZGEÇMİŞ	v
TABLolar LİSTESİ	vi
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

PARANIN DEĞERİ

1. PARANIN TANIMI VE DEĞER ÖLÇÜSÜ OLMA FONKSİYONU	3
2. PARANIN DEĞERİ VE GENEL FİYAT DÜZEYİ	4
2.1. Para Miktarı İle Genel Fiyat Düzeyi Arasındaki Dolaysız İlişki: Klasik Miktar Teorisi	4
2.2. Para Miktarı İle Genel Fiyat Düzeyi Arasındaki Dolaylı İlişki: Klasik Miktar Teorisine Alternatif Yaklaşımlar	5
2.3. Keynesgil Teoride Para Miktarı İle Genel Fiyat Düzeyi Arasındaki İlişki	8
2.4. Modern Miktar Teorisi: Parasalcı Yaklaşım	9
3. ENFLASYON	10
3.1. Enflasyonun Tanımı	10
3.2. Enflasyona Teorik Yaklaşımlar	10
3.2.1. Klasik Yaklaşım	10
3.2.2. Keynesyen Yaklaşım	11
3.2.3. Parasalcı Yaklaşım	11
3.2.4. Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı	12
3.4. Yıllık Enflasyonda Gösterge Seçimi	12

3.5. Genel Fiyat Düzeyindeki Değişim İle Nispi Fiyatlar Arasındaki İlişki.....	15
--	----

İKİNCİ BÖLÜM

PARANIN DEĞERİNDEKİ DEĞİŞİKLİKLERİN ÖLÇÜLMESİ

1. ÖLÇÜM İŞLEMİNİN OBJEKTİF YÖNÜ: FİYAT İNDEKSLERİNİN DÜZENLENMESİ	18
1.1. İndeks Çeşitleri	18
1.2. Başlıca Bileşik İndekslerin Gruplandırılması	25
1.2.1. Paranın Değerindeki Değişiklikleri Ölçen Genel İndeksler.....	25
1.2.1.1. Toptan Eşya Fiyatları İndeksi	25
1.2.1.2. Perakende Fiyatlar İndeksleri	26
1.2.1.2.1. Geçinme İndeksi	26
1.2.1.2.2. Tüketici Fiyatları İndeksi	26
1.2.1.3. Gayri Safi Milli Hasıla Zımni Deflatörü	27
1.2.2. Özel Ekonomik Amaçlar İçin Düzenlenen İndeksler	27
1.3. Fiyat İndekslerinin Düzenlenmesinde Karşılaşılan Sorunlar	29
1.3.1. Mal Seçimi ve Gruplandırılması Sorunu	29
1.3.2. Ağırlıklandırma Sorunu	30
1.3.3. Temel Yıl Sorunu	31
1.3.4. Fiyat Sorunu	31
1.3.5. Ortalamanın Tayini	32
2. ÖLÇÜM İŞLEMİNİN SÜBJEKTİF YÖNÜ: FİYAT İNDEKSLERİNİN KULLANIMI	33
2.1. Bilimsel Araştırma ve Kuram Oluşturmada	33
2.2. Milli Muhasebe Hesaplamalarında	35
2.3. Yıllık Bütçe Çalışmalarında	36
2.4. Günlük Olağan Ekonomik ve Ticari İşlemlerde	37
2.5. Enflasyon ve Ekonomi İçin Gösterge Olması	38
2.6. Ekonomi Politikalarının Belirlenmesinde	39

2.7. Ücret Ayarlamalarında	39
3. FİYAT İNDEKSLERİNİN GÜVENİLİRLİĞİ	40
3.1. Kapsam Açısından Güvenilirlik	40
3.1.1. Coğrafi Kapsam	40
3.1.2. Nüfus Kapsamı	41
3.1.3. Tüketim Kapsamı	42
3.1.4. Fiyat Kapsamı	42
3.2. Ağırlıklandırma Açısından Güvenilirlik	43
3.2.1. Malların ve Maddelerin Seçimi ve Tanımlanması	44
3.2.2. Ağırlıkların Temeli ve Tespiti	45
3.3. Hesaplama Yöntemi Açısından Güvenilirlik	45
3.3.1. İstatistiksel Açısından Güvenilirlik	45
3.3.2. Ekonomik Açısından Güvenilirlik	47
3.4. Güncelleştirme Açısından Güvenilirlik	48
3.4.1. Madde Tanımlarının Güncelleştirilmesi	48
3.4.2. İşyerlerinin Güncelleştirilmesi	49
3.4.3. Mevsimsel Etkenler	49
3.4.4. Nitelik Değişimleri, Piyasadaki Yeni Ürünler, Piyasadan Kalkan Ürünler ve İkame Uygulamaları	51

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE HESAPLANAN FİYAT İNDEKSLERİ

1. DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜNÜN HESAPLADIĞI FİYAT İNDEKSLERİ.....	52
1.1. Devlet İstatistik Enstitüsü Tüketici Fiyatları İndeksi	52
1.1.1. DİE Tüketici Fiyatları İndeksinin Tarihçesi	52
1.1.2. 1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketinin Kapsamı, Yöntemi ve Uygulama Aşamaları.....	53
1.1.3. DİE 1994=100 Temel Yılı Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi.....	55

1.2. Devlet İstatistik Enstitüsü Toptan Eşya Fiyatları İndeksi.....	58
1.2.1. DİE Toptan Eşya Fiyatları İndeksinin Tarihçesi.....	58
1.2.2. DİE 1994=100 Toptan Eşya Fiyatları İndeksi.....	59
2. İSTANBUL TİCARET ODASININ HESAPLADIĞI FİYAT İNDEKSLERİ ...	62
2.1. İstanbul Ticaret Odası İstanbul Ücretliler Geçinme İndeksi	62
2.1.1. İstanbul Ücretliler Geçinme İndeksinin Tarihçesi	62
2.1.2. 1985=100 İstanbul Ücretliler Geçinme İndeksi	63
2.2. İstanbul Ticaret Odası Toptan Eşya Fiyatları İndeksi	66
2.2.1. İTO Toptan Eşya Fiyatları İndeksinin Tarihçesi	66
2.2.2. İTO 1963-1968=100 Toptan Eşya Fiyatları İndeksi	66
3. AVRUPA KARŞILAŞTIRMA PROGRAMI VE SATINALMA GÜCÜ PARİTESİ.....	67
3.1. Genel Tanımlar.....	67
3.2. Mal ve Hizmet Sepeti.....	71
3.3. Fiyatlandırma Kuralları.....	72
3.3.1. Özel Nihai Tüketim Harcamaları İçin Fiyatlandırma Kuralları.....	73
3.3.2. Devletin Nihai Tüketim Harcamaları İçin Fiyatlandırma Kuralları.....	75
3.3.3. Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu İçin Fiyatlandırma Kuralları.....	76
3.3.3.1. İnşaat Projelerini Fiyatlandırma Kuralları.....	76
3.3.3.2. Makine ve Teçhizat Malzemelerini Fiyatlandırma Kuralları.....	77
4. DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ'NÜN YENİ TÜKETİCİ FİYATLARI İNDEKSİ HAZIRLIK ÇALIŞMALARI.....	78
4.1. DİE Yeni Tüketici Fiyatları İndeksi'nin Genel Yapısı.....	78
4.2. DİE Yeni Tüketici Fiyatları İndeksi'nin Ağırlık Sistemi.....	83
4.3. DİE Yeni Tüketici Fiyatları İndeksi'nin Değerlendirmesi.....	85

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ VE TÜRKİYE’NİN ULUSAL TÜKETİCİ FİYATLARI İNDEKSLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI VE UYUM SÜRECİ: UYUMLAŞTIRILMIŞ TÜKETİCİ FİYATLARI İNDEKSLERİ (HICPs)

1. AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ VE TÜRKİYE’NİN ULUSAL TÜKETİCİ FİYATLARI İNDEKSLERİNİN BUGÜNKÜ DURUMU: BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR.	88
1.1. İndeks Adı ve Ayrıntılı Yöntemsel Bilgiye Erişim	88
1.2. İndeks Tipi	91
1.3. İndeks Kapsamı	92
1.3.1. Tüketici Mal ve Hizmetlerinin Seçimi	92
1.3.2. İndeks Nüfusu	95
1.4. İndeks Sepeti	97
1.4.1. Ana Gruplar ve Madde Sayıları	97
1.4.2. Ana Grup Ağırlıkları	98
1.4.3. İndekslerin Temel Yılları ve Güncelleme Sıklığı	101
1.5. Örnekleme Yöntemi	102
1.5.1. Fiyat Derlenen İşyerlerinin Tanımı	102
1.5.2. Derlenen Fiyat Sayıları, Fiyat Derlenen İşyeri Sayıları ve Fiyat Derlenen Yerleşim Yeri Sayıları	104
1.5.3. Anket Şekli	105
1.5.4. Fiyat Derleme Dönemleri	107
1.6. Kira Hesaplama Yöntemleri	110
1.7. Maddelerin İkamesi ve Nitelik Değişimleri	112
2. AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ VE TÜRKİYE’NİN ULUSAL TÜKETİCİ FİYATLARI İNDEKSLERİNİN FARKLILIKLARININ GİDERİLMESİ İÇİN ÖNERİLER.	114
2.1. İndeks Kapsamı	115
2.1.1. Nüfus Kapsamı	115
2.1.2. Coğrafi Kapsam	116
2.1.3. Tüketim Kapsamı	117

2.2. İndeks Sepeti	119
2.3. Harcama Ağırlıkları	120
2.4. Fiyat Gözlemleri	121
2.5. Örnekleme Yöntemi	121
2.6. Aile Bütçesi Anketleri ve İndekslerin Temel Yılları	122
2.6.1. Aile Bütçesi Anketleri	122
2.6.2. İndekslerin Temel Yılı	123
2.7. Mevsimsel Maddeler	123
2.8. Nitelik Değişimleri	124
2.9. İndeks Tipi ve Hesaplama Yöntemi	125
3. AVRUPA BİRLİĞİ İSTATİSTİK SİSTEMİ	126
3.1. Avrupa Birliği İstatistik Sistemi.....	126
3.1.1. Avrupa Birliği İstatistik Sistemi'nin Tanımı.....	126
3.1.2. Avrupa Birliği İstatistik Sistemi'nin Kurumları.....	128
3.1.2.1. EUROSTAT.....	128
3.1.2.2. İstatistik Komiteleri.....	129
3.1.2.3. Ulusal İstatistik Kurumları, Merkez Bankaları ve İstatistik Üreten Diğer Ulusal Kuruluşlar.....	130
3.1.3. Avrupa Birliği İstatistik Sistemi'nin İşleyişi.....	131
3.1.4. Aday Ülkeler ve Bazı Ülke Grupları İle İlgili İstatistik Programları.....	133
3.1.4.1. Her Aday Ülkeye Uygulanan Prosedürler.....	133
3.1.4.2. Bazı Ülke Gruplarına Yönelik Programlar.....	137
3.2. Türkiye'nin Avrupa Birliği İstatistik Sistemine Uyumu.....	137
3.2.1. AB İstatistik Müktesebatına Uyum.....	137
3.2.2. Sınıflamalar.....	139
3.2.3. Bölgesel İstatistikler ve Ulusal Hesaplar.....	139
3.2.4. Aile Bütçesi Anketleri ve Fiyat İstatistikleri.....	140
3.2.5. İşyeri Kayıtları Sistemi.....	140
3.2.6. Türk İstatistik Sisteminin Geliştirilmesi Projesi.....	140

4. UYUMLAŞTIRILMIŞ TÜKETİCİ FİYATLARI İNDEKSLERİ (HICPs).....	141
4.1. Temel Kavramlar ve Tanımlar.....	141
4.1.1. HICPs'in Amacı ve Faaliyet Alanı.....	141
4.1.2. HICPs'in Kapsamı, Ağırlıklar ve Fiyatlar.....	143
4.1.3. HICPs'in Hesaplanması.....	144
4.1.4. Eurostat Tarafından Yayınlanan HICPs'ler.....	145
4.2. İndeks Tasarımındaki İlerlemeler.....	147
4.2.1. Ağırlıklar.....	148
4.2.2. Mal ve Hizmetlerin Kapsamı.....	149
4.2.3. Coğrafi ve Nüfus Kapsamı.....	151
4.2.4. Mal ve Hizmetlerin Sınıflandırılması.....	152
4.2.5. Tarife Fiyatları.....	153
4.2.6. Sigorta.....	154
4.2.7. Sağlık, Eğitim ve Sosyal Koruma Hizmetleri.....	155
4.2.8. HICPs Ölçütlerinin Tamamlanması.....	156
4.2.8.1. HICPs Revizyonları Hakkında Tüzük.....	156
4.2.8.2. HICPs'de Fiyat Azaltmaları Hakkındaki Tüzük.....	156
4.2.8.3. Reddedilen Fiyat Gözlemlerinin İşleyişi Hakkındaki Tüzük.....	157
4.2.8.4. Veri İşleme Donanımları ve Kişisel Bilgisayarların HICPs'deki İşleyişi Hakkındaki Tüzük.....	157
4.3. İndekste Kalite.....	157
4.3.1. Uygunluk.....	158
4.3.2. Güvenilirlik.....	159
4.3.2.1. Temsiledebilirlik.....	159
4.3.2.2. Kesinlik.....	159
4.3.3. Karşılaştırılabilirlik.....	160
4.3.3.1. Farklı Formüllerin Kullanımının Karşılaştırılabilirliği.....	160
4.3.3.2. Üye Ülkeler Arasındaki Karşılaştırılabilirlik.....	161
4.3.4. HICPs Standartlarının İşleyişi.....	163

4.3.4.1. Yeni Önemli Mal ve Hizmetler.....	163
4.3.4.2. Makro İndeks Formülü (Ortak Referans Periyodu).....	167
4.3.4.3. Örnekleme İçin Minimum Standartlar.....	168
4.3.4.4. Fiyatlar ve Kalite Ayarlamaları İçin Minimum Standartlar.....	169
4.3.4.5. Eksik Gözlemler.....	170
4.3.5. Tutarlılık	171
4.3.5.1. Sınıflama.....	171
4.3.5.2. Ulusal Hesaplarla Uyumlu Tanımlamalar.....	171
4.4. Tüketici Fiyatları Parasal Birlik İndeksi (MUICP).....	172
4.5. Tüketici Fiyatları Avrupa İndeksi (EICP).....	173
4.6. Avrupa Birliği'nin Genişlemesi.....	174
4.6.1. Giriş.....	174
4.6.2. Uygulama Stratejisi.....	178
SONUÇ	180
KAYNAKÇA	188

GİRİŞ

İnsanlar tarihin her döneminde para ve paranın değerini gösteren fiyatlar genel düzeyi ile yakından ilgilenmişlerdir. Paranın değeri ile onun satın alabildiği mal ve hizmet miktarı kastedilmektedir. Paranın değerindeki, başka bir ifade ile paranın satın alma gücündeki değişmelerin tespitinde kullanılmakta olan en önemli ekonomik göstergeler fiyat indeksleridir. Paranın değerindeki değişikliklerin süreklilik kazanması geniş boyutlu ekonomik ve sosyal sorunların ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Bu durum paranın değerindeki değişikliklerin ölçülmesinin önemini, dolayısıyla bu değişikliklerin ölçülmesinde kullanılmakta olan fiyat indekslerinin önemini daha da artırmaktadır.

Araştırmanın amaçlarından birisi; çeşitli kurumlar tarafından hesaplanan farklı fiyat indekslerinin doğru kullanım alanlarının ve ne ölçüde güvenilir olduklarının saptanması, özellikle fiyat indeksi hesaplama sürecinde karşılaşılan temel sorunlar olan; kavramsal güçlükler, veri toplama, ağırlıklandırma, nitelik değişimleri gibi sorunların ortaya konulması ve çözüm aranmasıdır. Ayrıca Türkiye gibi dinamik bir nüfus yapısına sahip, nispi fiyatlardaki oynaklıkların yüksek olduğu, ekonomik, sosyal, kültürel, demografik değişimlerin çok hızlı yaşandığı ülkelerde fiyat indekslerinin bu değişimlerden nasıl etkilendiğini ortaya koyarak, güncelleme gerekliliği ve sıklığını belirlemektir. Ülkemizde enflasyonla mücadelede ciddi başarıların sağlandığı günümüzde enflasyonla ilgili ölçme sorunları gündeme gelmiştir. Yayımlanan fiyat indekslerinin fiyatlardaki değişimi ne ölçüde yansıttığı sorgulanmaktadır. Enflasyon düştükçe doğru ölçmenin önemi de artacaktır. Çünkü örneğin 2 puanlık bir sistematik ölçme hatasının etkisi yüzde 60 enflasyonda yada yüzde 6 enflasyonda çok farklıdır. Dolayısıyla, ülke ekonomisinin yapısı dikkate alınarak, temel enflasyon trendini yansıtacak bir ölçüm yönteminin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır.

Diğer bir amaç ise, Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye' de hesaplanan tüketici fiyatları indekslerinin karşılaştırılarak benzerlik ve farklılıkların ortaya konulması, böylece uyumlaştırma için güvenilir bir zemin oluşturmaktır. Gerek

yurtiçi gerekse uluslararası etkinlikler için ölçü birimlerinin ortak bir dil gibi kullanılması sayısız yararlar içermektedir.

İndeks teorisi; indeks formüllerinin matematiksel özelliklerinin vurgulandığı İstatistiksel (Yapısal) Yaklaşım ve ekonomik yanlarının irdelendiği Ekonomik Yaklaşım (Fiyat İstatistiklerinin Ekonomik Teorisi) olarak ayrıştırılabilir.

İndeks teorisi genel anlamda İstatistiksel Yaklaşım çerçevesinde matematiksel bakış açısının etkisi altında kalarak indeks formülleri türetmek, türetilen formüllerin güçlü ve zayıf yanlarının belirlenmesi üzerine gelişmiştir. Oysa, indeks teorisine Ekonomik Yaklaşım yani Fiyat İstatistiklerinin Ekonomik Teorisi gözlenemeyen kavramlar üzerine kurulmuştur. Yaklaşım, miktarın fiyat ve talep fonksiyonu tarafından belirlendiğini dikkate almaktadır. Fiyat indekslerini daha çok örnekleme yapısı, fiyat derleme yöntemleri, madde tanımı, nitelik değişimi vb. konularla değerlendirmektedir.

Formülasyon aşaması tek başına konunun tamamı demek değildir. Formülde yerine konan verinin niteliği (doğruluğu, tutarlılığı vb.) en az indeks formülü kadar indeks hesaplama sonucunda etkilidir. Fiyat istatistiklerinin fiyat derleme, ağırlık sistemi, nitelik değişimi vb. uygulamalardan kaynaklanan kendine özgü problemleri vardır. Fiyat indekslerinin hesaplanmasında temel ölçütlerin yerine getirilmesi hesaplanan fiyat indeksindeki hata oranının minimum düzeyde beklenilmesini sağlamaktadır. Bu anlamda hesaplanan fiyat indeksi rakamının genel fiyat seviyesini göstermesindeki güvenilirlik ve tutarlılık sadece indeks formülüne bağlı olmayıp aynı zamanda fiyat istatistiklerine de bağlıdır sonucu çıkmaktadır. Dolayısıyla fiyat indeksi hesaplamalarına bir bütün olarak bakılmalı, sadece teorik olarak üretilen indeks formülleri değerlendirmeye alınmamalıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

PARANIN DEĞERİ

1. PARANIN DEĞER ÖLÇÜSÜ OLMA FONKSİYONU

Ölçme varlık veya olayların belli bir niteliğe sahip olma derecelerini belirleme işlemidir. Ölçme işleminde bir niteliğin o niteliği ölçmede kullanılan bir ölçeğin birim büyüklüğünden ne kadarına veya kaç tanesine eşit olduğu tespit edilmeye çalışılır¹. Bir ölçme aracının ölçülen niteliğin gerçek büyüklüğüne yakın ölçüler vermesi istenir. Hiç hatasız ölçüler veren bir ölçme aracı yoktur.

Her ölçme aracı bir miktar hata ile ölçer. Bir ölçme işleminde elde edilen ölçü ile ölçülen özelliğin gerçek değeri arasındaki farka ölçme hatası denir. Ölçme hatasının mümkün olabildiğince en aza indirilmesi gerekir. Ölçme aracı geliştikçe hatası azalır².

Paranın geleneksel fonksiyonlarından birisi değer ölçme veya hesap birimi olma fonksiyonudur. Değer belli bir mal veya hizmetin, diğer mal ve hizmetler karşısındaki nispi önemidir. Başka bir ifade ile diğer mal ve hizmetlerle değiştirilebileceği oran demektir. Mal ve hizmetlerin standart para birimi cinsinden ölçülen değeri ise fiyat olarak tanımlanır. Para değişime konu olan mal ve hizmetlerin birim değerini fiyat olarak ölçer. Para olmasa idi, çeşitli mal ve hizmetlerin değişim değerini ölçmek için birbirlerine oranlanması gerekirdi. Para değer ölçümünde hesap birimi olarak işlev görmektedir. Böyle bir hesap birimi kullanmaksızın bir ekonominin çok çeşitli faaliyetlerini anlamlı ve anlaşılır bir düzeye indirmek mümkün olmaz. Ancak para diğer ölçüler gibi değişmeyen bir ölçü değildir. Paranın değeri birim para ile satın alınabilen mal ve hizmet miktarına bağlıdır. Birim para ile satın alınabilen mal ve hizmet miktarı ise mal

¹ Ali Özçelik, **Eğitim Bilimlerinde Çağdaş Gelişmeler** (Anadolu Üniversitesi yayın no: 444, Açıköğretim Fakültesi yayın no: 203. Eskişehir: Şubat 1991), s.263.

² Özçelik, **a.g.e.**, s. 264.

ve hizmetlerin fiyatına bağlıdır. Dolayısı ile paranın değeri genel fiyat düzeyi ile ilişkilendirilmiştir. Genel fiyat düzeyi, değişime konu tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarının ortalamasıdır. Para değerindeki değişiklikler genel fiyat düzeyindeki değişikliklerle ölçülür. Paranın değeri genel fiyat düzeyindeki değişikliklerle birlikte ve ters yönde değişir. Bu nedenle para eksiksiz bir ölçü birimi değildir. Bu eksiklik fiyat indekslerinin kullanımı ile bir ölçüde giderilebilmektedir.

Genel fiyat düzeyindeki değişiklikleri veya aynı anlama gelmek üzere paranın değerindeki değişiklikleri fiyat indeksleri ile ölçmekteyiz. Ancak bir paranın değer ölçme fonksiyonunu gereğince ifa edebilmesi, kullanışlı bir hesap birimi olabilmesi için her şeyden önce değerinin az çok kararlılık göstermesi, hızlı değer değişimlerine uğramaması gerekir. Ancak paranın değerinin yani genel fiyat düzeyinin istikrarlı olmasını istemek, bütün fiyatların dondurulmasını istemek değildir. Çünkü piyasa ekonomisi çeşitli fiyatların nispi iniş çıkışları ile işlemektedir.

2. PARANIN DEĞERİ VE GENEL FİYAT DÜZEYİ

2.1. Para Miktarı İle Genel Fiyat Düzeyi Arasındaki Dolaysız İlişki:

Klasik Miktar Teorisi

Klasik iktisatçılar, Tam rekabet koşulları altında ekonominin otomatik olarak tam istihdam düzeyinde dengeye geleceğini ve ekonomide parasal değişmelerin reel değişkenleri değil, sadece parasal değişkenleri, örneğin genel fiyat düzeyini etkileyeceğini savunmuşlardır. Böylece öncelikle dolanımdaki para miktarı ile genel fiyat düzeyi yada paranın değeri arasındaki ilişkileri ele alan bir para teorisi geliştirmişlerdir.

Paranın değerindeki değişikliklerin nedenlerini açıklamaya çalışan klasik iktisatçıların görüşlerine Miktar teorisi adı verilmiştir. Miktar teorisi para miktarındaki değişmelerle genel fiyat düzeyi dolayısı ile paranın değeri arasında ilişki kurmaktadır. Miktar teorisi iki görüş halinde gelişmiştir: Bunlar İşlem tipi ve para tutumu tipidir.

Klasik Miktar teorisinin işlem tipi paranın değişim aracı rolüne dayanmaktadır ve modelde anahtar kavram paranın işlem devir hızıdır. İşlem

devir hızı, bir birim paranın bir yılda ekonomide üretilen toplam mal ve hizmetlerin satın alınmasında ortalama kullanım sayısıdır.

Miktar teorisinin işlem tipinde Fisher para talebinin ekonomik birimlerin ticaret yapma arzularından kaynaklandığını kabul ederek, para talebini ekonomide herhangi bir zamandaki ticaret hacmine bağlamıştır.

Miktar teorisinin para tutumu tipinde ise Cambridge iktisatçıları Fisher'in aksine ekonomide sabit bir işlem hacmi için gerekli para miktarı yerine ekonomik birimlerin para gereksinimleri veri kabul edilerek, elde tutulmak istenilen para miktarını tayin eden unsurları araştırmışlardır.

Cambridge yaklaşımı Fisher'inkine benzemekle birlikte, ağırlık bireyin elde tutmak **zorunda** olduğu para miktarı yerine, elde tutmak **istediği** para miktarına verilmiştir. Bu fark Fisher ve Cambridge tipi miktar teorisi arasındaki temel farkı oluşturmaktadır³.

Miktar teorisinin para tutumu tipinde para miktarı ile genel fiyat düzeyi arasındaki ilişki açıklanırken para miktarının yanında, ekonomik birimlerin elde tutmak istedikleri para miktarı önemsenerek, para miktarı ile genel fiyat düzeyi arasındaki ilişkide sübjektif unsurlara da yer verilmiştir⁴.

Sonuç olarak, bir ekonomide paranın değeri ve genel fiyat düzeyi bu ekonomide dolaşımda bulunan para miktarına bağlıdır.

2.2. Para Miktarı İle Genel Fiyat Düzeyi Arasındaki Dolaylı İlişki: Klasik Miktar Teorisine Alternatif Yaklaşımlar

Yukarıda incelediğimiz Miktar teorisinin işlem tipi ile para tutumu tipi Klasik İktisadi Düşünce'nin temel varsayımlarının geçerli olduğu bir ekonomide, para arzındaki artışların aynı oranda harcama artışına, dolayısı ile genel fiyat düzeyi artışına yol açacağı öngörüsünde bulunuyordu.

Wicksell'de para miktarındaki değişikliklerle, genel fiyat düzeyi arasındaki doğru yönlü ilişkiyi kabul etmektedir. Miktar teorisine Wicksell'in katkısı para miktarı, faiz oranı ve genel fiyat düzeyi arasındaki ilişkiyi göstermiş olmasıdır⁵.

³ David E.W. Laidler, **The Demand for Money: Theories and Evidence** (2 nd. Edition. New York: Dun-Donnelley Publishing Corporation, 1977), s.58.

⁴ Dwayne Wrightsman, **An Introduction to Monetary Theory and Policy**, (Illinois: The Free Press, 1976), s. 94.

⁵ Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce** (Üçüncü basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984), s.186.

Wicksell faiz oranları ile ilgili olarak doğal faiz oranı ve piyasa faiz oranı ayırımı üzerinde durmuştur. Piyasa faiz oranı ödünç verilebilir fon arzı ve ödünç verilebilir fon talebine göre oluşan, bankaların kredi verme işlemlerinde uyguladıkları faiz oranıdır. Doğal faiz oranı ise sermayenin verimine bağlı olan ve reel tasarruf, reel yatırım eşitliğini sağlayan faiz oranıdır. Piyasa faiz oranı ile doğal faiz oranı arasındaki dengesizlik toplam talebi artırarak veya azaltarak genel fiyat düzeyini etkileyebilmektedir.

Sonuç olarak, para arzındaki bir değişikliğe bağlı olarak piyasa faiz oranının doğal faiz oranından yüksek veya düşük olması toplam talebi artırarak veya azaltarak genel fiyat düzeyini etkileyebilmektedir. Para miktarındaki değişikliğin genel fiyat seviyesini etkilemesi harcama yolu ile değil, para miktarındaki değişikliğin piyasa faiz oranını etkilemesi ve bu faiz oranındaki değişikliğin toplam talebi etkilemesine bağlı olarak genel fiyat düzeyinin değişmesi sürecine göre işlemektedir.

Hollanda ekolü olarak adlandırılan Koopmans ve Holdrop'un yaklaşımında bir ekonomide piyasa dengesinin gerçekleşme koşulu para arzındaki değişikliğin, mal talebindeki değişikliğe eşit olmasıdır. Bu koşul şu şekilde formüle edilebilir.

Burada para arzı kavramı değişimde kullanılan her türlü ödeme aracını kapsayacak şekilde geniş anlamı ile analizde yer almaktadır. Mal talebi kavramı da geniş anlamı ile kullanılmaktadır ve ekonomideki toplam harcama düzeyini temsil etmektedir.

Koopmans analizinde toplam arz, toplam talep eşitsizliğinin söz konusu olduğu piyasa dengesizliği durumunda ortaya çıkacak talep fazlalığını yalın (salt) talep olarak adlandırmıştır. Dolayısı ile Koopmans, Say yasasının işleyişini reddetmektedir. Piyasa işleyişine bağlı olarak pozitif veya negatif talep bakiyesi (yalın talep) oluşur. Bu talep bakiyesi para arzında değişiklik gerektirir. Eğer yalın talep para miktarındaki değişiklik karşılırsa piyasa dengesi gerçekleşir. Yalın talebi karşılayacak para arzı değişikliği gerçekleşmez ise bunun sonucu faiz oranlarında değişiklik olarak karşımıza çıkar.

Koopmans'a göre para arzındaki değişiklik mal piyasasında planlanan (ex-ante) ve gerçekleşen (ex-post) durumlar arasında eşitsizliği gideren ve dengeyi

sağlayan etmendir. Başka bir ifade ile ex-ante ve ex-post durumlar arasındaki eşitsizliği gidermesi ve dengeyi sağlaması gereken unsur para arzındaki değişikliktir. Para arzındaki değişiklik koşullara ayak uyduramaz ise piyasa dengesizliği ile karşılaşılır. Diğer değişkenler sabitken para arzında meydana gelecek bir artış parasal dengeyi bozar. Bozulan dengenin tekrar kurulmasının iki yolu vardır. Ya para talebi artışı ile yada ex-ante tüketim ve yatırım harcamalarında meydana gelecek artış ile. Denge para talebi artışı ile sağlanırsa, harcama artışı olmayacağı için ekonomide genel fiyat düzeyi üzerinde bir baskı doğmaz. Denge tüketim ve yatırım harcamaları artışı yolu ile kurulursa, toplam harcama düzeyinde artış olacağı için para arzındaki artış genel fiyat düzeyi üzerinde artış yönünde baskı yapacaktır.

Hollanda ekolünün diğer temsilcisi ise Holdrop'tur. Holdrop'a göre para arzındaki artışın iki kaynağı vardır; İçsel faktörler ve dışsal faktörler.

Holdrop'a göre bir ekonomide genel fiyat düzeyi üzerindeki baskı para arzındaki net artıştan, gömüleme çözülmesinden veya ekonominin net dış fazla vermesinden kaynaklanır.

Don Patinkin'in teorisinin ana hatları ise şu şekildedir; Bir ekonomide genel fiyat düzeyinin yükselmesi ekonomik birimlerin sahip oldukları nominal varlıkların (para, tahvil ve diğer menkul kıymetler) reel değerini azaltır. Ekonomik birimler her zaman kullanıma hazır bir satın alma gücünü yanlarında bulundurlar. Buna ankes denir. Ekonomik birimler bu ankesin nominal tutarını değil, temsil ettiği satın alma gücünü önemserler. Nominal ankesin temsil ettiği satın alma gücü ise reel ankes olarak adlandırılır. Genel fiyat düzeyindeki belirli bir orandaki artış nominal ankesin değerinin aynı oranda azalmasına neden olur. Ekonomik birimler sahip oldukları reel ankesi korumaya çalışırlar. Örneğin genel fiyat düzeyi yükselirken reel ankeslerinin azalmaması için mal ve hizmet taleplerini kısma, sahip oldukları menkul kıymetleri satma gibi likit varlıklarını değişen koşullara uyduracak davranışlara yönelirler. Böylece para arzındaki artışın neden olacağı genel fiyat düzeyi üzerindeki baskı reel ankes etkisi tarafından giderilmiş olacaktır⁶.

⁶ Harry G. Johnson, **Macroeconomic and Monetary Theory** (Appleton-Century, Chicago: 1981), s. 133-135.

2.3. Keynesgil Teoride Para Miktarı ile Genel Fiyat Düzeyi Arasındaki İlişki

Klasik Miktar Teorisi para miktarı ile toplam talep arasındaki ilişki üzerinde dururken, Keynesgil teoride para miktarı ile genel fiyat düzeyi arasındaki ilişkiden çok milli gelir ve istihdam düzeyinin belirlenmesi üzerinde durulmaktadır. Keynesgil teori toplam talebi belirleyen değişkenleri analiz etmekte, milli gelir ve istihdam düzeyini belirleyen koşulları incelemektedir.

Toplam talep (D) :

$$D = C + I + G + (X - M)$$

Özel tüketim harcamaları (C), halkın tüketim eğilimine ve cari gelir düzeyine, özel yatırım harcamaları (I), faiz oranları ile sermayenin marjinal etkinliğine, devlet harcamaları (G), devletin bütçe politikasına, net ihracat (X-M) ise, dış ekonomik ilişkilere bağlıdır.

Keynesgil teoride para arzındaki değişme klasik Miktar teorisinde olduğu gibi doğrudan harcamaları etkileyerek değil, faiz oranlarını etkileyerek toplam harcama ve gelir düzeyinde değişime neden olmaktadır. Keynesgil teoride faiz oranı para arzı ve para talebi tarafından belirlenmekte, para işlem ve ihtiyat amacı yanında spekülasyon amacıyla da talep edilmektedir.

Spekülasyon amacı ile para talebi sonsuz ise, para arzındaki artış ekonomik birimler tarafından elde atıl olarak tutulacağından harcamaya dönüşmez. Dolayısı ile milli gelirden bir artış gerçekleşmez.

Spekülasyon amacı ile para talebi sıfır ise, para arzındaki artış işlem amaçlı para talebine yöneleceğinden, harcamaya dönüşecek ve milli gelir düzeyi çarpan etkisi ile yükselecektir.

Spekülasyon amacı ile para talebi sıfırdan büyük, sonsuzdan küçük bir değere sahip ise, para arzındaki artışın bir bölümü işlem amaçlı para talebine yönelecek, dolayısı ile bu kısım harcamaya dönüşecek ve milli gelir düzeyi yükselecektir. Ancak milli gelir düzeyindeki yükselme spekülasyon amacı ile para talebinin sıfır olması durumuna göre daha az olacaktır.

Diğer taraftan para arzındaki artışın gelir düzeyinde meydana getireceği artış, ekonominin sahip olduğu kaynaklarını kullanım düzeyine bağlı olarak reel veya nominal olabilecektir. Şöyle ki;

Ekonomi Klasiklerin varsaydıkları gibi tam istihdam düzeyinde ise, para arzındaki artış gelir düzeyinde nominal bir artışa neden olacak, mal ve hizmet üretiminde gerçek bir artış olmazken, genel fiyat düzeyi yükselecektir.

Ekonomi noksan istihdam düzeyinde ise, para arzındaki artış, gelir düzeyini reel olarak veya kısmen reel kısmen nominal olarak yükseltecektir. Mal ve hizmet üretimi artacak yada mal ve hizmet üretimi artarken genel fiyat düzeyindeki artış buna eşlik edecektir.

2.4. Modern Miktar Teorisi: Parasalcı Yaklaşım

Modern miktar teorisi Milton Friedman tarafından geliştirilen ve onun adıyla özdeşleşen bir para talebi teorisidir.

Friedman, parayı diğer aktifler gibi ekonomik birimlere belirli bir fayda veya hizmet akımı sağlayan mal olarak ele almıştır. Paranın elde tutulan miktarı arttıkça yarattığı faydanın değeri düşmektedir⁷.

Modern miktar teorisinin para miktarı ile genel fiyat düzeyi arasındaki ilişki konusundaki yaklaşımı ana hatları ile şu şekildedir; Bir ekonomide para otoritesinin para arzını artırması kısa dönemde fiyat düzeyinin, üretim ve istihdam hacminin yükselmesine neden olur. Ancak bu durum süreklilik taşımaz. Çünkü fiyatların yükseldiği bir ortamda eğer ekonomik birimler para aldanişına uğramamışlar ise istihdam artışı gerçekleşemez. Bunun nedeni ekonomik birimlerin genel fiyat düzeyinde gelecekte bir artış beklentisine sahip olmalarının para aldanişını ortadan kaldırmasıdır. Bu durum ise para talebinin genel fiyat düzeyindeki artış oranında yükselmesine, ekonominin daha yüksek bir fiyat düzeyinde dengelenerek işsizliğin tekrar doğal işsizlik oranına yükselmesine neden olur.

Sonuç olarak bir ekonomide üretim ve istihdam düzeyini yükseltmek amacı ile para arzının artırılması uzun dönemde ekonominin reel kesimini etkilemez. Sadece genel fiyat düzeyinin yükselmesine yani paranın değer kaybetmesine neden olur.

⁷ Laidler, a.g.e., s.69.

3. ENFLASYON

3.1. Enflasyonun Tanımı

Günlük dildeki kullanımı ile enflasyon, genel fiyat düzeyinde görülen ısrarcı yükselme eğilimidir. Genel fiyat düzeyinin devamlı olarak yükselmesi, paranın sürekli değer kaybetmesi enflasyon olarak tanımlanmaktadır.

Enflasyon sözcüğünü en geniş anlamı ile genel fiyat düzeyindeki sürekli nitelik taşıyan ve mevsimlik olmayan tüm artışları kapsayacak şekilde kullanıyoruz⁸.

Genel olarak, eğer bir ekonomi tam istihdamı sağlayan makro ekonomik dengeden daha hızlı bir gelişme haddine dayanıyorsa, o ekonomide enflasyon kaçınılmazdır⁹.

3.2. Enflasyona Teorik Yaklaşımlar

3.2.1. Klasik Yaklaşım

Klasik düşüncenin genel fiyat düzeyi değişiklikleri ile ilgili görüşü üç temel varsayıma dayanır. Bu varsayımlardan birincisi ücret ve fiyatların tam esnek olması yani ekonomide tam rekabetin mevcut olması, ikincisi ekonomik birimlerin parayı sadece değişim amacı ile talep etmeleri yani atıl para talebinin olmaması, üçüncüsü ise ekonomideki tüm kaynakların kullanılıyor olması yani tam istihdam varsayımdır.

Klasiklere göre paranın tek işlevi değişim aracı olmasıdır. Para sadece değişimi kolaylaştıran bir araçtır. Sistem malların mallarla değişimine dayanır. Gerçek satın alma gücünü para değil mallar temsil eder.

Klasikler, ekonomik birimlerin ellerinde atıl birikim buldurmuyacakları, malların mallarla değiş-tokuş edildiği bir trampa ekonomisinin var olduğunu savundukları için, genel fiyat düzeyi sorunu yoktur. Böyle bir ekonomide sadece nispi fiyatlardan söz edilir. Genel fiyat düzeyi değişiklikleri ise doğrudan doğruya para arzındaki değişimlerden kaynaklanır. Fiyatların esnekliği sayesinde para

⁸ Wallace C. Peterson, **Income, Employment and Economic Growth** (New York: Mc Graw-Hill, 1962), s.369.

⁹ Jacques Lecarillon, **Makro Ekonomik Analiz** Çeviren: Ö.Rona Turanlı (İstanbul: Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları no: 402/636, 1985), s.341.

arzındaki değişmeler toplam üretimin toplam talebe eşitliğini engellemez¹⁰.

3.2.2. Keynesyen Yaklaşım

Keynes'e göre bir ekonomide denge, toplam arzın toplam talebe eşit olmasına bağlıdır. Bu eşitlik herhangi bir kaynak kullanım düzeyinde gerçekleşebilir. Ekonomi tam istihdam düzeyinde dengede iken toplam talep toplam arzı aşarsa bu durum enflasyona neden olur. Klasiklerin toplam talep fazlalığının tek nedeni olarak para miktarındaki artışı görmelerine karşılık, Keynesyen teoride para miktarı toplam talebi belirleyen değişkenlerden sadece birisidir.

Keynes enflasyonu toplam talepteki herhangi bir ilave artışın çıktıda hiçbir artışa neden olmadığı bir durum olarak tanımlamıştır. Ekonomi tam istihdam çıktı düzeyine ulaştıktan sonra toplam talepteki her artış kendisini tümüyle fiyat artışlarında gösterir¹¹.

Keynes'e göre bir ekonomide makro ekonomik denge düzeyi tek değildir. Bir ekonomi nominal ücretlerin aşağı doğru esnek olmamasından dolayı eksik istihdam dengesinde de bulunabilir. Ekonomi eksik istihdam dengesinde iken para miktarındaki artış genel fiyat düzeyinde bir değişikliğe yol açmadan çıktı düzeyinde artışa neden olabilir.

3.2.3. Parasalcı Yaklaşım

Milton Friedman'ın öncülüğünü yaptığı parasalcı görüş bir ekonomide etkinlik düzeyinin para arzı tarafından belirlendiğini savunur. Para arzındaki değişim üretimi, istihdamı ve fiyat düzeyini doğrudan etkiler ve belirler. Ancak bu etki uzun sayılabilecek bir zaman diliminde ortaya çıkar.

Parasalcılara göre iktisadi istikrarsızlık, para miktarındaki değişmelere bağlı bir olaydır. Devletin para arzını değiştirmeye yönelik her türlü girişimi ekonomide istikrarsızlığı daha da artıracaktır.

Parasalcı iktisatçılara göre enflasyon bir ekonomide ancak piyasa işleyişine dışarıdan yapılacak para ve maliye politikası şeklindeki

¹⁰ Vural Savaş, **Keynesyen İktisat Yıkılırken** (İstanbul: Beta yayınları, 1986), s.145.

¹¹ J. Maynard Keynes, **The General Theory of Employment, Interest and Money** (London: Mac Millan Press, 1967), s.303.

müdahalelerden kaynaklanır. Özellikle, hükümetin para arzını artırması toplam talep eğrisinin kaymasına neden olur. Toplam talepteki dalgalanmalarda fiyatlara etki eder. Enflasyon tamamen parasal bir olaydır ve temel nedeni para arzının gerektiğinden fazla artırılmasıdır. Enflasyon ekonomideki tüm ekonomik ve sosyal dengelerin bozulmasına yol açar. Devletin ekonomik istikrarı sağlamak için sadece para arzı artış hızını denetlemesi yeterlidir. Fiyatlarda istikrar sağlamanın yolu, para arzını ekonominin beklenen büyüme hızına eşit bir hızla düzenli biçimde artırmaktır¹².

3.2.4. Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı

Rasyonel Beklentiler Yaklaşımı ekonomik birimlerin rasyonel beklentilere sahip olduklarını, iktisat politikası uygulamalarına karşı aktif tepki gösterdiklerini, iktisat politikalarının uygulama sonuçlarını öngörebildikleri taktirde karşı önlemler geliştirerek uygulanan iktisat politikasını etkisiz hale getirebildiklerini savunmaktadır.

Rasyonel Beklentiler Kuramı bir ekonomide uygulanacak iktisat politikasının beklenmedik anda ve beklenmedik tarzda uygulanması halinde çok kısa bir zaman dilimi için etkili olabileceğini, ancak toplumun uygulanan politika ile ilgili bilgilenme süreci sonunda beklentilerin değişimine bağlı olarak uygulanan iktisat politikasının etkinliğini kaybedeceğini kabul etmektedir¹³.

Ekonomik birimlerin rasyonel beklentilere sahip olduğu bir toplumda, para arzındaki bir artış üretim ve istihdam düzeyi üzerinde hiçbir etki yaratmaz. Sadece genel fiyat düzeyinin yükselmesine neden olur. Çünkü para arzındaki artışın enflasyonist etki yapacağını düşünen ekonomik birimler, beklenen enflasyon tehlikesine karşı kendi çıkarlarını koruyacak karşı önlemler alacaklar, örneğin kendi ürün fiyatlarını yükselteceklerdir.

3.3. Yıllık Enflasyonda Gösterge Seçimi

Enflasyon fiyatlar genel düzeyindeki sürekli artışlardır şeklinde tanımlanmaktadır. Bu durumda bir ekonomideki fiyatlar genel düzeyindeki

¹² Arzu İmren, Vedat Akman, **Enflasyon Olgusuna Genel Bir Bakış** (Birinci Basım, İstanbul: Era Yayıncılık Ltd. Şti., Haziran-1994), s. 20.

¹³ İmren, Akman, **a.g.e.**, s. 23.

artışların tespit edilebilmesi için fiyat indekslerinden yararlanılmaktadır. Fiyat indeksleri seçilmiş madde ve madde gruplarının ortalama fiyatlarının değişimini belirli bir sürede gösteren oransal ifadeler olarak tanımlanmaktadır. Enflasyon rakamı olarak tüketici fiyatları indeksi veya toptan eşya fiyatları indeksi kullanılabilir.

Günümüzde bazı kesimler enflasyon rakamı olarak, daha fazla madde içerdiği ve fiyatlarındaki değişim bir süre sonra tüketici fiyatlarına da yansıdığı için toptan eşya fiyatları indeksindeki değişim oranını, Bazı kesimler ise doğrudan doğruya tüketiciyi etkilemesi ve hizmet sektörlerini de kapsamı nedeniyle tüketici fiyatları indeksindeki değişimi kullanmaktadırlar¹⁴.

Eğer konu perakende fiyat değişimleri ve hanelerin fiyat değişimlerinden nasıl etkilendikleri ise o zaman kullanılacak enflasyon rakamı tüketici fiyatları indeksi değişim oranıdır. Konu ülke içinde üretim yapan sektörler ve bu sektörlerle ilgili fiyat analizleri ise kullanılması daha uygun olan enflasyon rakamı toptan eşya fiyatları indeksindeki değişim oranıdır¹⁵.

Gerek Tüketici Fiyatları İndeksi'nin, gerekse Toptan Eşya Fiyatları İndeksi'nin enflasyon rakamı olarak kullanılacak değişim oranlarının hesabında iki farklı yöntemden yararlanılır. Bu yöntemlerden birisi yıllık değişim oranı (bir önceki yılın aynı ayına göre değişim oranı), diğeri ise 12 aylık ortalamalara göre değişim oranıdır.

1) Yıllık Değişim Oranı (Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Değişim Oranı): İçinde bulunulan ayla geçen yılın aynı ayına göre fiyatlar genel düzeyinin ortalama değişim oranını gösterir¹⁶. Cari ay indeks değerinin bir önceki yılın aynı ayının indeks değerine oranlanması ile bulunur.

$$\text{Yıllık Değişim Oranı \%} = (I_t / I_{t-12}) * 100 - 100$$

I = İndeks değeri

t = Cari ay

¹⁴ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Fiyat İndeksleri ve Enflasyon** (Sorularla İstatistikler Dizisi 7, Ankara: 1998), s. 34.

¹⁵ Devlet İstatistik Enstitüsü, **a.g.e.**, s. 34.

¹⁶ Devlet İstatistik Enstitüsü, **a.g.e.** s. 35.

t-12= Bir önceki yılın aynı ayı

Burada örneğin 2001 Aralık ayındaki fiyat seviyesini gösteren indeks sayısı, 2000 Aralık ayındaki indeks sayısına bölünür. Böylece fiyatların 2001 Aralık ayı ile 2000 Aralık ayı arasında nasıl değiştiği hesaplanır. Dikkat edilirse burada sadece iki ay arasındaki değişim oranı belirlenmektedir. 2000 Ocak ayından 2001 Kasım ayına kadar olan 11 ayın fiyat hareketleri hesaba girmemektedir. Dolayısı ile bir önceki yılın aynı ayına göre değişim ile sadece o ayların fiyat oranları karşılaştırılmakta, yıl içindeki diğer aylardaki fiyat değişimleri dikkate alınmamaktadır.

2) 12 Aylık Ortalamalara Göre Değişim Oranı: İçinde bulunan yıl ile bir önceki yılın ortalama indeks rakamlarının oranlanmasıyla bulunan değişim oranıdır¹⁷. Cari aya ait indeks değeri dahil geriye dönük 12 aya ait indekslerin ortalamasının bir önceki 12 aylık indeksler ortalamasına oranlanması ile hesaplanmaktadır.

$$12 \text{ Aylık Ortalamalara Göre Değişim Oranı (\%)} = (d_1 / d_2) * 100 - 100$$

I = İndeks değeri

t = Cari ay

d₁ = Birinci dönem indeksleri ortalaması (I_t+.....+I_{t-12}) / 12

d₂ = İkinci dönem indeksleri ortalaması (I_{t-13}+.....+I_{t-24}) / 12

Burada son 12 ayın indeks rakamları toplanır. Bir önceki 12 aylık dönemin indeks sayıları toplamına bölünür. Böylece son 12 aylık ortalamalara göre yıllık fiyat artış oranı belirlenir. Bu hesaplama yönteminde son 12 ayın her birindeki fiyat artış oranı hesaplama dahil olur. Yukarıdaki örneğimize göre 12 Aylık Ortalamalara Göre Değişim Oranı, 2001 yılı Ocak – Aralık ortalama indeks rakamının 2000 yılı Ocak – Aralık arası ortalama indeks rakamı ile karşılaştırılması olacaktır. Böylece yıl içindeki diğer ayların fiyat değişim oranları da dikkate alınmış olmaktadır.

¹⁷ Devlet İstatistik Enstitüsü, **a.g.e.**, s. 36.

Enflasyon oranı düşük olan ülkeler için Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Değişim Oranı'nı kullanmak ile 12 Aylık Ortalamalara Göre Değişim Oranı'nı kullanmak arasında çok farklı sonuçlar söz konusu değildir. Ancak aylık fiyat değişiminin çok fazla olduğu ülkelerde 12 Aylık Ortalamalara Göre Değişim Oranı'nı kullanmak daha uygun olacaktır. Çünkü;

İçinde bulunulan yıldaki fiyat değişim oranları, bir önceki yıla göre hızlanıyor ise 12 Aylık Ortalamalara Göre Değişim Oranı, Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Değişim Oranı'ndan daha yüksek çıkar. Ancak tam tersi bir durum yaşanır ise, yani içinde bulunulan yıldaki fiyat değişim oranları bir önceki yıla göre yavaşlıyor ise, 12 Aylık Ortalamalara Göre Değişim Oranı, Bir Önceki Yılın Aynı Ayına Göre Değişim Oranı'ndan daha düşük çıkacaktır.

3.4. Genel Fiyat Düzeyindeki Değişim İle Nispi Fiyatlar Arasındaki İlişki

Genel fiyat düzeyindeki değişim ile nispi fiyatlar arasında ilişki olup olmadığı iktisat biliminin tartışmalı konularından birisidir. İktisat literatüründe, enflasyon oranı ile nispi fiyat değişkenliği arasında pozitif bir ilişki öngören hipotez, Değişkenlik Hipotezi olarak adlandırılmaktadır. Bu hipoteze göre, herhangi bir ekonomide, enflasyon oranı arttıkça (azaldıkça) nispi fiyat değişkenliği de artacaktır (azalacaktır)¹⁸. Genel fiyat düzeyi ile nispi fiyatların birbirinden bağımsızlığı, Klasik ve Neo-Klasik İktisadi Düşünce'nin temel varsayımlarından birisidir. Monetarist düşüncede aynı varsayımdan hareket eder.

Genel fiyat düzeyindeki değişimin nispi fiyatları etkilemeyeceği, başka bir deyişle enflasyon oranının mutlak fiyatlarda önemli sapmalara yol açarak nispi fiyatları değiştirmeyeceği varsayımı, genel fiyat düzeyindeki artışın doğru bir şekilde öngörülebileceği ve tüm ekonomik aktörlerce uyumun aynen yapılabileceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır.

Keynes ise "Para değerindeki değişim, yani fiyat düzeyindeki değişim, ancak etkileri eşitsizse önemlidir. Paranın değeri değiştiğinde, bir insanın aldıkları ve kendisinden gidenler sabit, tek bir oranla belirlenemez. Parasal olarak ölçülen fiyatlardaki değişiklik farklı sınıfları eşitsiz olarak etkiler, birinden

¹⁸ Nebiye Yamak, "Türkiye'de Enflasyon Nispi Fiyat Değişkenliği İlişkisi", **D. E. Ü. İİBF. Dergisi**, Cilt 12, Sayı 11, 1997, s. 31.

diğerine servet transfer eder.” demektedir. Böylece genel fiyat düzeyi ile nispi fiyatlar arasındaki ilişkiyi vurgulamaktadır¹⁹.

Yapılan çeşitli çalışmalar, genel fiyat düzeyindeki değişimin nispi fiyatları değiştirdiğini, genel fiyat düzeyi değişim hızı arttıkça, mutlak fiyatların ortalama fiyatlardan sapmalarının arttığını ve nispi fiyatlardaki değişimin hızlandığını ortaya koymaktadır. Bu bulgulara karşı, karşıt iktisatçılar, enflasyon oranı arttığında nispi fiyatların değişiminin doğal olduğunu, çünkü bu durumda öngörülemeyen bir enflasyonun ortaya çıktığını, nispi fiyatları da bu öngörülemeyen enflasyonun değiştirdiğini ancak bu yeni orana ekonomi aktörlerinin uyumu ile yeni enflasyon oranının öngörülür hale geleceğini ve enflasyon bu yüksek oranda istikrara kavuşunca, enflasyon oranı (genel fiyat düzeyinin değişim hızı) ne kadar yüksek olursa olsun, nispi fiyatlardaki değişimin giderek azalarak ortadan kalkacağını, bu nedenle nispi fiyat değişiminin enflasyon oranı ile değil, öngörülemeyen enflasyon oranı ile ilişkili olduğunu, önemli olanın enflasyon oranı değil, enflasyon oranının istikrarlı olup olmadığı olduğunu öne sürmüşlerdir²⁰.

Yapılan çeşitli çalışmalar nispi fiyatlardaki değişimin şiddetinin doğrudan doğruya enflasyon oranı tarafından belirlendiğini ortaya koymuştur²¹. Genel fiyat düzeyindeki değişimin nispi fiyatları etkileme süreci farklı şekillerde gerçekleşebilir.

Enflasyon kaynağı ister reel sektör isterse para arzı artışı olsun, talep baskısı tüm sektörlerle eşit bir şekilde dağılmaz. Ayrıca sektörlerin stok ve kapasite kullanım düzeyleri farklıdır. Bu durumda²²:

- Talep baskısı büyüdükçe nispi fiyat değişimi artar.
- Fiyat oranı talep baskısının daha büyük olduğu sektör lehine değişir.
- Arz esnekliği ne kadar küçükse mutlak fiyat değişimi o kadar fazla olur.
- Farklı piyasa yapısına sahip sektörler talep artışına farklı tepki gösterirler.

¹⁹ Wrightsman, **a.g.e.**, s. 69.

²⁰ Ercan Enç, “Genel Fiyat Düzeyi-Görelî Fiyat Düzeyi Dikotomisi”, **G.Ü. İkt. ve İd. Bil. Fak. Der.** Cilt 8, Sayı 1, 1992, s. 78

²¹ Alex Cukierman, “The relationship between Relative Prices and The General Price Level: A Suggested Interpretation”, **American Economic Review**, Number 66, 1979, p. 444.

²² Enç, **a.g.e.**, s. 78.

Enflasyonist şokun etkisini en fazla gösterdiği sektör, fiyat indeksi içinde ağırlığa sahipse, sadece o sektörde değil tüm sektörlerde maliyet artışına yol açarak talep enflasyonunu maliyet enflasyonuna dönüştürür. Talep enflasyonunun hiç etkilemediği sektörlerde de maliyet artar. Enflasyonist şok tarafından en çok etkilenen maliyet kaleminin toplam maliyetler içindeki payının en yüksek olduğu sektör lehine nispi fiyatlar değişir²³.

²³ Yamak, a.g.e., s. 39.

İKİNCİ BÖLÜM

PARANIN DEĞERİNDEKİ DEĞİŞİKLİKLERİN ÖLÇÜLMESİ

1. ÖLÇÜM İŞLEMİNİN OBJEKTİF YÖNÜ: FİYAT İNDEKSLERİNİN DÜZENLENMESİ

1.1. İndeks Çeşitleri

İndeks, belirli bir istatistiksel olaya ait değerlerin zaman veya mekan itibarıyla gösterdiği oransal değişmelerin ölçüsü olarak tanımlanabilir²⁴. Tanımda dikkati çeken birinci husus indekslerin öncelikle değer değişmelerinin oransal bir ölçüsü olmasıdır. Bu oransal değişmeler zaman içerisinde veya mekanlar arasında ortaya çıkabildiği için miktarlar veya fiyatlarda meydana gelen değişmelerin indekslerle ifade edilmesi zorunluluğu ortaya çıkmaktadır.

Modern toplumlarda indeksler çok yaygın bir kullanım ve uygulama alanına sahiptirler. Özellikle ekonomik analizlerde indekslerden geniş ölçüde yararlanılmaktadır. İndeksleri dört grupta toplamamız mümkündür.

- a) Kullanım Alanlarına Göre İndeks Çeşitleri
 - Mekan İndeksleri
 - Zaman İndeksleri
- b) Konularına Göre İndeks Çeşitleri
 - Fiyat İndeksi
 - Miktar İndeksi
- c) Hesaplama Yöntemine Göre İndeks Çeşitleri
 - Sabit Esaslı İndeksler
 - Değişir Esaslı İndeksler
- d) İncelenen Madde Sayısına Göre İndeks Çeşitleri

²⁴ Özer Serper, **Uygulamalı İstatistik 1** (Filiz Kitabevi, İstanbul: 1995), s.194.

-Basit İndeks

-Bileşik İndeks

Mekan İndeksleri Nüfus, üretim miktarı ve fiyat gibi herhangi bir istatistiki olaya ait değerlerin il, bölge, ülke gibi bir mekan içerisinde göstermiş olduğu oransal değişmelerin ölçüsüdür. Zaman İndeksleri ise İndekse konu olan istatistiki değerlerin zaman içerisindeki oransal değişimlerini gösteren indekslerdir. Uygulamada en yaygın kullanıma sahip indeksler zaman indeksleridir.

İndekse konu olan istatistiki olaya ait değişkenler değer ifade ediyorlar ise, hesaplanan indeks bir fiyat indeksidir. Fiyat indeksleri, belirli mal veya hizmetlerin fiyatlarında meydana gelen değişmeleri dönemden döneme veya bölgeden bölgeye gösteren indekslerdir. İndekse konu olan istatistiki olaya ait değişkenler miktarlarla ifade ediliyorlar ise, hesaplanan indeks bir miktar indeksidir.

Sabit Esaslı İndeksler, indekslerin hesaplanmasında değişik devrelere ait değerler karşılaştırılırken temel devre değişmiyor ise hesaplanan indeks sabit esaslı indekstir. İndeks hesaplamasında değişik devrelere ait değerler karşılaştırılırken temel devre değişiyor ise, hesaplanan indeks değişir esaslı indekstir. Değişir esaslı indeksler hesaplanırken her değer bir önceki devrenin değeri ile karşılaştırılır. Sabit ve Değişir Esaslı İndekslerin aralarında matematiksel ilişki bulunduğu için, bu indekslerden birine ait sayısal değerler bilindiği takdirde diğerine ait indeks değerlerinin hesaplanması mümkün olmaktadır.

Basit İndeks, tek bir maddenin fiyat veya miktarındaki zaman içerisindeki nispi değişmeleri ölçmek amacıyla hesaplanan indekstir. Bileşik İndeks ise Birden fazla maddenin fiyat ve miktarlarındaki zaman içerisindeki nispi değişmeleri ölçmek amacıyla hesaplanan indekstir. Bileşik indeks hem sabit esaslı, hem de değişir esaslı olarak hesaplanabilir. Bileşik indekslerin hesabında farklı yöntemler kullanılmaktadır. Bu yöntemler;

- Basit Toplam İndeks,
- Basit İndekslerin Ağırlıksız Aritmetik Ortalaması,
- Basit İndekslerin Ağırlıklı Aritmetik Ortalaması,

- i. Sabit Ağırlıklı Toplam İndeks (Laspeyres İndeksi)
- ii. Değişken Ağırlıklı Toplam İndeks (Paasche İndeksi)
- iii. İdeal İndeks (Fisher Yöntemi)
- iv. Marshal – Edgeworth İndeksi

Basit toplam indeks yöntemi ile bileşik indeks hesaplanırken önce indeks hesabında kullanılan maddelerin indeks devresindeki fiyatlarının (P_1) toplamı, temel devrenin fiyatlarının (P_0) toplamına bölünür.

Basit toplam indeks yöntemi ile bileşik indeks hesaplamanın iki önemli sakıncası vardır²⁵.

i. Hesaplanan bileşik indeks değeri indeks hesabında kullanılan yüksek fiyatlardan önemli ölçüde etkilenir. Yüksek fiyatlardaki nispi değişikliğin az olduğu bir durumda bileşik indeks sayısı gerçek durumla örtüşmeyen sonuç verir. İndekste her madde fiyatı ile orantılı bir ağırlık taşıyormuş konumuna taşınır. Gerçekte indekste yer alan maddelerin ağırlıklandırılmaları fiyatlarına göre değil toplam üretim, tüketim veya satış hacmi içerisindeki nispi önemlerine göre belirlenir.

ii. Bu yöntemle hesaplanan bileşik indeks değeri yüksek fiyatlarla birlikte fiyatların ifade edildiği ölçü birimlerinden de etkilenir. Fiyatlar indekste yer alan maddenin cinsine göre adet, kilo, metre, ton gibi farklı ölçü birimleri ile ifade edilirler. Büyük ölçü birimi ile ifade edilen maddelerin fiyatlarının yükselmesi kaçınılmazdır. Şöyle ki; indekste ton ile ifade edilen odun fiyatı, kilo ile ifade edilen patates fiyatından daha büyük değer taşır.

Basit indekslerin ağırlıksız aritmetik ortalaması yöntemi ile bileşik indeks hesaplanırken önce indekste yer alan her madde için temel yıla göre basit fiyat indeksleri hesaplanır. Daha sonra bunların aritmetik ortalaması alınır.

Basit indekslerin ağırlıksız aritmetik ortalaması yöntemi ile bileşik indeks hesaplaması nispi fiyatları esas alır. Mutlak fiyatlara dayanan basit toplam indeksin hesaplama tekniğinden kaynaklanan sakıncalarını taşımaz. Ancak bu yöntemde, indeks kapsamında yer alan maddelerin nispi önemini yansıtmak üzere bir ağırlık verilmediği için ciddi bir sakınca taşımaktadır. Nispi önemi çok

²⁵ Robert L. Winkler, William L. Hays, **Index Numbers in Theory and Practice** (New York: Harcourt Brace and World Inc. 1989), s. 376.

düşük olan bir madde ile nispi önemi çok fazla olan bir maddenin fiyat değişimi indeks üzerinde aynı etkiye sahip olmaktadır.

Basit İndekslerin Ağırlıklı Aritmetik Ortalaması, Bileşik indeksler birden fazla maddenin yer aldığı indekslerdir. İndeks kapsamında yer alan her madde farklı öneme sahiptir. İndeks kapsamındaki maddelerin bu önem farklılıkları her maddeye verilen ağırlıklar ile indekse yansıtılır. Örneğin, tüketici fiyatları İndeksi hesaplanırken indeks kapsamına giren tüketim malları tüketici bütçesi içerisindeki nispi önemlerine göre (toplam harcama içerisindeki payına göre) ağırlıklandırılır. Ağırlıklar mutlak veya nispi olabilir. Ağırlıkları t ile gösterecek olursak;

$$\text{Mutlak ağırlık: } t = P_0 / q$$

$$\text{Nispi ağırlık : } t = (P_0 \cdot q) / \Sigma(P_0 / q) \text{ olacaktır.}$$

Ağırlık değerinin hesabında kullanılacak fiyatın (P_0) ait olduğu devre belirtildiği halde, miktarın (q) ait olduğu devre belirtilmemiştir. Çünkü ağırlık değerinin hesabında temel devre miktarları (q_0) kullanılabilirdiği gibi indeks devresinin miktarları (q_1) da kullanılabilir. Ağırlık değerinin hesabında kullanılacak devreye göre farklı indeks hesaplama yöntemleri ile karşılaşmaktayız.

i. Temel Devre Miktarlarının Kullanılması: Sabit Ağırlıklı Toplam İndeks (Laspeyres İndeksi)

Ağırlık değerinin hesabında temel devre miktarları kullanıldığı takdirde;

$$t = P_0 \cdot q_0$$

Şeklinde yazılabilir. Basit indekslerin ağırlıklı ortalaması formülünde bu ağırlığı yerine koyarsak;

$$I = \frac{\sum \left(\frac{P_1}{P_0} \right) \cdot t}{\sum t} \cdot 100$$

$$I = \frac{\sum \left(\frac{P_1}{P_0} \right) P_0 q_0}{\sum P_0 q_0} \cdot 100 \quad (1)$$

veya

$$I = \frac{\sum P_1 q_0}{\sum P_0 q_0} \cdot 100 \quad (2)$$

Formüllerine ulaşılır. Birinci formül bileşik indeksin kapsadığı bütün maddelerin basit indekslerini ayrı ayrı gösterme üstünlüğüne sahiptir. İkinci formül ise, bileşik indeks hesabının kolay ve kısa zamanda yapılmasını sağlama üstünlüğüne sahiptir.

İkinci formülde iki ayrı devrenin fiyatlarına sabit temel devre miktarları ağırlık olarak uygulanarak toplam değerler indeksi hesaplanmaktadır. Bu nedenle bu formüle sabit ağırlıklı toplam indeks veya Laspeyres indeksi adı da verilmektedir.

Laspeyres İndeksinin Genel Bir Değerlendirmesi:

Öncelikle Laspeyres indeksi fiyat artışlarını olduğundan fazla gösterir. Yani yukarıya doğru sistematik hata ihtiva eder. Çünkü temel yıla göre fiyatı yükselen maddelerin talebi muhtemelen azalır, fiyatı düşen maddelerin talebi ise muhtemelen artar. Halbuki Laspeyres indeksinde temel yılın miktarları sabit ağırlık kabul edildiği için fiyatları yükselen maddelere olduğundan fazla, fiyatları düşen maddelere ise olduğundan az ağırlık verilmiş olur. Bu durum indeksin yukarıya doğru hatalı sonuç vermesine neden olmaktadır²⁶.

İkinci olarak, Laspeyres indeksi temel devre miktarlarının sabit ağırlık olarak kullanıldığı indekslerdir. Sabit ağırlık kullanılmasının temel devreden uzaklaşıldıkça eskimek ve fiili duruma uymamak gibi sakıncası vardır. Laspeyres indeksi temel devrede ağırlığı büyük olan maddelerin etkisi altında kalır. Belirli zaman aralıkları ile ağırlıkları güncellemek sureti ile bu sakıncayı ortadan kaldırmak mümkün olsa da karşılaştırmaları mümkün kılmak için birçok yılı kapsayan indeks serisini yeni ağırlıklara göre yeniden düzenleme zorunluluğu ilave iş yükünü beraberinde getirir²⁷.

ii. İndeks Devresi Miktarlarının Kullanılması: Değişken Ağırlıklı Toplam İndeks (Paasche İndeksi)

Ağırlık değerinin hesabında indeks devresi miktarları kullanıldığı takdirde;

²⁶ Serper, **a.g.e.**, s. 201.

²⁷ Zeki Avralıoğlu, **İstatistik** (Dördüncü Basım, Ankara: Gazi Ün. İİBF. Yayını, 1986), s. 61.

$$t = P_0 \cdot q_1$$

Şeklinde yazılabilir. Basit indekslerin ağırlıklı ortalaması formülünde bu ağırlığı yerine koyarsak;

$$I = \frac{\sum \left(\frac{P_1}{P_0}\right) t}{\sum t} \cdot 100$$

$$I = \frac{\sum \left(\frac{P_1}{P_0}\right) P_0 q_1}{\sum P_0 q_1} \cdot 100 \quad (1)$$

veya

$$I = \frac{\sum P_1 q_1}{\sum P_0 q_1} \cdot 100 \quad (2)$$

Formüllerine ulaşılır. Her iki formülde aynı sonucu verir. Ancak birinci formül indeks kapsamındaki her maddenin basit indekslerini gösterme, ikinci formül ise hesaplama kolaylığı sağlama üstünlüğüne sahiptir.

İkinci formülde iki ayrı devrenin fiyatlarına indeks devresine göre değişen miktarlar ağırlık olarak uygulanarak toplam değerler indeksi hesaplanmaktadır. Bu nedenle bu formüle değişken ağırlıklı toplam indeks veya Paasche indeksi adı da verilmektedir.

Paasche İndeksinin Genel Bir Değerlendirmesi:

Öncelikle Paasche indeksi fiyat artışlarını olduğundan az gösterir. Yani aşağıya doğru sistematik hata ihtiva eder. Çünkü indeks devresinin miktarları ağırlık olarak kabul edilmekte, temel devredeki duruma göre fiyatı düşen maddelere fazla, fiyatı yükselen maddelere ise az ağırlık verilmiş olmakta, bu durum indeksin aşağı doğru hatalı sonuç vermesine neden olmaktadır²⁸.

İkinci olarak Paasche indeksi indeks devresi miktarlarının değişken ağırlık olarak kullanıldığı indekslerdir. Fiyat indeksleri fiyatlardaki nispi değişikliği ölçmede kullanılan göstergelerdir. Dolayısı ile indeks hesabında değişen tek unsurun fiyatlar olması gerekir. Halbuki Paasche indeksinde indeks devresine

²⁸ Gürtan, a.g.e., s. 389.

göre hem fiyatlar hem de, ağırlıklar değişir. Sonuç olarak indeks değerindeki değişikliğin hangi unsurdan kaynaklandığı anlaşılamaz²⁹. İndeksin fiyat değişimini mi, yoksa miktar değişimini mi ölçtüğü konusunda kesin yargıda bulunulamaz.

Diğer bir husus da Paasche indeksinin indeks devresindeki ağırlıkları büyük olan maddelerin etkisi altında kalmasıdır.

iii. İdeal İndeks (Fisher Yöntemi)

Amerikalı iktisatçı Irving Fisher tarafından temel ve indeks devresi miktarlarının ağırlık olarak kullanılmasının sakıncalarını ortadan kaldırmak amacıyla önerilen indekstir. Fisher yöntemi Laspeyres ve Paasche fiyat indekslerinin geometrik ortalamasından ibarettir. Laspeyres ve Paasche indekslerinin çarpımının karekökü alınarak hesaplanır. Genel formülü;

$$I = \sqrt{\frac{\sum P_1 q_0 \cdot \sum P_1 q_1}{\sum P_0 q_0 \cdot \sum P_0 q_1}}$$

Fisher yöntemi Devre Çevrim Testine ve Faktör Çevrim Testine uygun sonuçlar verdiği için indekslerde aranan matematiksel özelliklere sahiptir. Bu nedenle Fisher yöntemine İdeal İndeks adı da verilmektedir³⁰.

Fisher yöntemi ile hesaplanan indeks değeri gerçeğin üzerinde değere sahip Laspeyres indeksi ile gerçeğin altında değere sahip Paasche indeksi arasında bir değere sahiptir. Bu nedenle bu iki indekse göre gerçeği daha iyi temsil etme yeteneğine sahiptir. Ancak Fisher yöntemide değişken devreli indekslerin sakıncalarını taşımaktadır³¹.

iv. Marshall – Edgeworth İndeksi

Bileşik indekslerin hesaplanmasında temel devre veya indeks devresi değerlerinin ağırlık olarak kullanılmasının çeşitli sakıncalar taşınması nedeni ile ağırlık olarak kullanılacak değerlerin tespiti için alternatif hesaplama yöntemleri

²⁹ Necla Çömlekçi, **İstatistik** (Birinci baskı. Eskişehir: Bilim ve teknik Kitabevi, 1982), s. 355.

³⁰ Gürkhan, **a.g.e.**, s. 398.

³¹ Müslim Eknî, **Fiyat İndeksleri ve Ankara Kenti Ücretli Kesime İlişkin Uygulama** (Yayınlanmamış Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara:1984), s. 23.

önerilmiştir.

Marshall-Edgeworth indeksi ağırlık olarak Laspeyres indeksi formülünde yer alan temel devre miktarı (q_0) ve Paasche indeksi formülünde yer alan indeks devresi miktarlarının (q_1) aritmetik ortalamasını ağırlık olarak kullanan bir indekstir. İndeksin genel formülü;

$$I = \frac{\sum P_1 (q_0 + q_1)}{\sum P_0 (q_0 + q_1)} \cdot 100$$

Sonuç olarak; Normal durumlarda uygulamada görülen değişik formüllerin etkisinin çok fazla olmadığı söylenebilir. Etkinin büyük olması, mal sepetinde önemli ağırlıklara sahip malların nispi fiyatlarında aşırı değişiklikler meydana geldiğinde ortaya çıkmaktadır.

1.2. Başlıca Bileşik İndekslerin Gruplandırılması

İndeks belirli bir istatistiki olaya ait bir değişkenin veya değişkenler grubunun zaman veya mekan içerisindeki nispi değişmelerini gösteren ölçüdür. İndeksleri Paranın Değerindeki Değişiklikleri Ölçen Genel İndeksler ve Özel Ekonomik Amaçlar İçin Hesaplanan İndeksler olarak iki ana grupta toplayabiliriz.

1.2.1. Paranın Değerindeki Değişiklikleri Ölçen Genel İndeksler

Belirli bir dönemde seçilmiş mal ve hizmetlerin fiyatlarında meydana gelen değişimleri dönemden döneme veya bölgeden bölgeye gösteren indekslerdir. Fiyat indeksleri olarak da adlandırılan bu indeksler en önemli ekonomik göstergelerden birisidir. En çok bilinen çeşitleri Toptan Eşya Fiyatları İndeksi, Perakende Fiyatlar İndeksi ve Gayri Safi Milli Hasıla Zımnı Deflatörüdür.

1.2.1.1. Toptan Eşya Fiyatları İndeksi

Toptan Eşya Fiyatları İndeksi genel olarak toptan ticarete konu olan malların fiyatlarındaki değişikliklerin bir göstergesi olarak ifade edilebilir. Toptan Eşya Fiyatları İndeksi malların perakende satış alanına ulaşmasından önceki çeşitli aşamalarda fiyatlarında meydana gelen değişimleri ölçer. İndeksin

hazırlanmasında üreticilerden toptancılara ve toptancılardan perakendecilere yapılan mal satışlarında uygulanan fiyatlar temel alınır. Toptan Eşya Fiyatları İndeksinde, fiyatlar fabrika çıkış fiyatları olarak doğrudan üreticilerden ve sebze halleri, balık halleri, ürün borsaları gibi toptan satış noktalarından temin edilir. İndeks kapsamında yer alan malların sayısı ve bileşimi ise ülkeden ülkeye önemli değişiklikler gösterir³².

1.2.1.2. Perakende Fiyatlar İndeksleri

1.2.1.2.1. Geçinme İndeksi

Belirli bir yaşam düzeyini sürdürmek için gerekli harcamalarda, fiyatların değişmesi sonucu ortaya çıkan artış yada azalışı ölçmekte kullanılan araçlara Geçinme İndeksi denir. Genellikle belirli bir toplumsal grubun ihtiyaç duyduğu yada satın aldığı mal ve hizmetlerin maliyeti belli dönemlerde yeniden hesaplanarak söz konusu dönemlere ilişkin indeks sayıları elde edilir. İki dönemin indeks sayıları karşılaştırılarak, bu dönemler arasında geçinme maliyetinin ne yönde ve hangi ölçüde değiştiği bulunur. İndeksin hesaplanmasında temel alınan mal ve hizmetler bileşimi normal sağlıklı bir yaşamı sürdürebilmek için gerekli en az miktarları yada belirli bir toplumsal grubun ortalama tüketim kalıbını gösterebilir.

1.2.1.2.2. Tüketici Fiyatları İndeksi

Tüketici Fiyatları İndeksi, belirli bir hedef kütlenin kullandığı veya edindiği ve tüketim amacı ile satın aldığı mal ve hizmetlerin zaman içinde perakende fiyatlarında meydana gelen değişimi ölçen indekstir³³. Perakende fiyatlardaki değişmeye dayalı olan hayat pahalılığı ölçüsüdür. Tüketicilerin satın alma gücünde zaman içinde meydana gelen değişimlerin göstergesi olarak kullanılır. Tüketici Fiyatları İndeksi, temel olarak alınan belirli bir dönemde belirli bir nüfus grubu tarafından satın alınan mal ve hizmetlerle belirlenen bir sepetin fiyat değişikliklerini zaman içinde karşılaştırarak ölçer.

³² Devlet İstatistik Enstitüsü, **Toptan Eşya ve Tüketici Fiyatları İndeksi** (Sorularla İstatistikler Dizisi 2, Ankara: 1997), s. 20.

³³ İLO, **Consumer Prices Indexes Report II**, (Geneva: 1987), p. 37.

Tüketici Fiyatları İndeksi, tüketicilerin genel fiyat düzeyinde yaptıkları ödemelerdeki değişimleri temel devreden başlayarak ölçmeye çalışan ulusal ve uluslararası düzeyde sosyal ve ekonomik bir gösterge olarak değerlendirilebilir³⁴.

1.2.1.3. Gayri Safi Milli Hasıla Zimni Deflatörü

Gayri Safi Milli Hasıla Zimni Deflatörü, bir ekonomide üretilen tüm malları ve hizmetleri içeren, bundan önce diğer fiyat indekslerine göre çok daha geniş bir mal grubunun fiyatlarındaki değişimin izlenmesini mümkün kılan fiyat indeksidir. Gayri Safi Milli Hasıla Deflatörü temel alınan yıl ile ölçümü yapılan yıl arasındaki fiyat değişiminin bir ölçüsüdür. GSMH Deflatörünün Hesaplanmasında cari fiyatlarla hesaplanan GSMH değeri sabit fiyatlarla hesaplanan GSMH değerine oranlanır ve bulunan değer 100 ile çarpılır.

GSMH bir ülkenin cari dönemde üretmiş olduğu tüm mal ve hizmetlerin toplam değerini ölçtüğü için GSMH Deflatörü tüm fiyatların genel düzeyindeki değişimin bir ölçüsüdür. Halbuki Tüketici Fiyatları İndeksi sadece tüketiciler tarafından satın alınan mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişimi ölçtüğü için firmalar ve devlet tarafından satın alınan mal ve hizmetler tüketici fiyatları indeksinde yer almaz.

GSMH Deflatörü tüm mal malları içermez sadece yurt içinde üretilen mal ve hizmetleri kapsar. Aynı zamanda GSMH deflatörü ekonomide üretimin bileşiminde ortaya çıkan değişmelerin etkilerini de dikkate alan genel bir fiyat indeksidir.

1.2.2. Özel Ekonomik Amaçlar İçin Düzenlenen İndeksler

Ekonomik analizlere kullanılmak üzere çok yaygın bir şekilde özel amaçlı olarak çeşitli indeksler hesaplanmaktadır. Bu indekslerin en çok kullanılanları Sanayi Üretim İndeksi, Dış Ticaret İndeksleri ve İç Ticaret Hadlerini Hesaplamak İçin Düzenlenen İndekslerdir. Bunların dışında İnşaat Maliyetleri İndeksi, Hisse Senetleri İndeksi, Döviz Kuru İndeksi, Altın Fiyatları İndeksi, Özel

³⁴ Necmi Gürsakal, Fatma Çar, "Avrupa Topluluğu Ülkeleri ve Türkiye'nin Tüketici Fiyat Endekslerinin Karşılaştırılması", **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt XIII, Sayı 1-2, (Mart-Kasım 1992), s. 214.

³⁵ Earl K. Bowen, Martin K. S. S. S., **Basic Statistics for Business and Economics** (International Editions. McGraw-Hill Book Company, Singapore: 1994), p. 619.

Sektör Kâr İndeksi, belirli bir ürün veya ürün grubu için düzenlenen Üretim İndeksi gibi indekslerde düzenlenmektedir.

Sanayi Üretim İndeksi: Bilindiği gibi zaman içerisinde değişim içeren her olay için bir indeks hesaplanabilmekte ve hesaplanan indeks hangi konudaki değişiklikleri yansıttığı onun adı ile anılmaktadır. Sanayi Üretim İndeksi de bunlardan birisidir. Sanayi Üretim İndeksi, bir ülkenin sanayi sektörünün üretim miktarının veya üretim değeri zaman içerisindeki reel değişimini ölçer. Sanayi Üretim İndeksi hesaplamadaki amaç ülkenin sanayi sektörünün zaman içerisindeki gelişimini ortaya koymak, dönemler arasındaki değişimleri izlemek ve ekonomideki konjonktürel gelişimi takip etmektir³⁶.

Dış Ticaret İndeksi: Dış ticarete konu olan malların fiyat ve miktarlarında zaman içerisinde meydana gelen nispi değişimin ölçüsüdür. Dış Ticaret İndeksleri dış ticaretin iki ana bileşeni ihracat ve ithalat için ayrı ayrı hesaplanır. Ayrıca bu iki unsur için değeri oluşturan malın fiyatı ve miktarı dikkate alınarak fiyat, miktar ve değer indeksleri hesaplanabilir. Buna göre Dış Ticaret İndeksi; İhracat Fiyat İndeksi, İhracat Miktar İndeksi, İthalat Fiyat İndeksi ve İthalat Miktar İndeksi olmak üzere dörde ayrılır. Diğer yandan İhracat Fiyat İndeksinin İthalat Fiyat İndeksine oranı olarak Dış Ticaret Hadleri hesaplanabilmektedir.

İç Ticaret Hadleri Hesaplamak İçin Düzenlenen İndeksler: Belirli bir sosyal sınıfın satın alma gücünde ve ekonomik refahındaki değişimleri izlemek amacı ile iç ticaret hadlerinden yararlanılmaktadır. İç ticaret hadleri özellikle çiftçi sınıfının ekonomik durumunu izlemek amacı ile kullanılmaktadır. İç ticaret hadlerinin hesaplanabilmesi için iki indekse ihtiyaç duyulmaktadır. Bunlardan birisi Çiftçinin Eline Gelen Fiyatlar İndeksi, diğeri ise Çiftçinin Ödediği Fiyatlar İndeksidir³⁷.

³⁶ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Sanayi Üretim İndeksi** (Ankara: 1993), s.7.

³⁷ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Sanayi Üretim İstatistikleri** (Sorularla İstatistikler Dizisi 3, Ankara: 1997), s.17.

1.3. Fiyat İndeksleri nin Düzenlenmesinde Karşılaşılan Sorunlar

1.3.1. Mal Seçimi ve Gruplandırılması Sorunu

Gerçek hayatta bir ekonomide binlerce mal ve hizmet üretilmektedir. Bu durum genel fiyat düzeyindeki değişiklikleri izlemek üzere farklı fiyat indekslerinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır.

Bileşik fiyat indekslerinin hesaplanmasında ekonomide üretilen tüm malları indekse dahil etmeye imkan yoktur. Bu nedenle bunlar arasından bir kısmı seçilerek bir mal sepeti oluşturulur. Mal sepetine göre oluşturulan indeksin, genel fiyat düzeyinin değişimi hakkında gerçeğe uygun ve güvenilir sonuçlar vermesi için, mal sepetine dahil olan maddelerin ekonomideki tüm mal ve hizmetleri temsil yeteneğine sahip olması gerekir. Bu nedenle temsil yeteneğine sahip olan mal ve hizmetlerin belirlenmesi amacı ile bazı araştırma ve anketler gerçekleştirilir. Bu araştırma ve anket sonuçlarına göre madde grupları oluşturulur. Maddeler zamanla önemlerini ve temsili olma niteliklerini kaybedebilirler. Diğer taraftan daha önce indeks kapsamında bulunmayan bazı maddeler temsil özelliği kazanabilirler. Özellikle ekonomik ve sosyal değişimin çok hızlı yaşandığı toplumlarda bu durum daha büyük önem kazanır. Zaman içerisinde indeks kapsamındaki maddelerin değiştirilmesi gerekir³⁸.

Diğer taraftan teknolojik gelişmeye bağlı olarak malların niteliklerinde de önemli değişiklikler oluşur. Bu durum doğal olarak maliyetleri ve fiyatları etkiler. İndekslerde yükseliş meydana gelir. Oysa fiyat indeksi malların nitelikleri aynı kalmak koşulu ile fiyatların nasıl değiştiğini göstermesi gereken bir ölçüdür. Fiyat artışının hangi oranda nitelik değişikliklerinden meydana geldiğini tespit etmek ve bunun indeks hesabına etkisini soyutlamak kolay değildir³⁹.

Nitelik değişimlerinin fiyat indeksleri üzerindeki olumsuz etkisini gidermenin bir yöntemi iki dönem arasındaki fiyat karşılaştırmasında,

³⁸ Gürkütan, a.g.e., s. 398.

³⁹ Peter Von Der Lippe, *Price Index Theory And Price Statistics* (The Macmillian Press Ltd, London: 1996), p. 133.

yalnız iki dönemde de özdeş olan malları temel almak olabilir. Niteliği değişen mallar dikkate alınmadığında, eğer nitelik ortalama olarak iyileşmekte ise fiyat indeksi fiyat değişmelerini olduğundan fazla, eğer nitelik geriliyor ise olduğundan az gösterme eğilimindedir.

Daha iyi bir yaklaşım, piyasa fiyatında gözlemlenen değişikliğin ne ölçüde nitelikteki değişmeyi yansıttığının ölçülmesidir. Bunun için model değişikliği durumunda, model değişikliğinin üretim maliyetinde doğurduğu değişiklikler tespit edilmelidir. Böylece model değişikliği sonucu maliyetlerde ortaya çıkan artış veya azalış nitelik değişiminin ölçüsü olarak alınabilir. Piyasa fiyatında bu yolla açıklanamayan herhangi bir değişme ise fiyat değişmesi olarak değerlendirilebilir⁴⁰.

Nitelik değişmelerini ölçmenin tatminkar bir yönteminin bilinmemesi fiyat indekslerinin zayıf yönünü teşkil eder.

Sonuç olarak, indeks kapsamında izlenecek maddelerin seçiminde üç temel hususun dikkate alınması gerektiği söylenebilir. Bunlar;

- Seçilecek malın yığılı temsil edebilmesi,
- Zaman içerisinde niteliğinin değişmemesi,
- Hakkında bilgi derlemenin kolay olmasıdır.

1.3.2. Ağırlıklıdırma Sorunu

Fiyat indekslerinin hesabında indeks kapsamında bulunan maddelerin hepsi aynı önemde değildir. Bu nedenle indeks kapsamındaki her malın mal sepetindeki önemini yansıtmak üzere ağırlık verilmesi gerekir. Burada malların nispi önemlerinin zaman içerisinde değişmesinden kaynaklanan bir zorlukla karşılaşılır. Bazı mallar kullanımdan tümüyle kalkarken, yenileri ortaya çıkar. Bazı malların bileşimi ve tasarımı önemli ölçüde değişebilir. Bu koşullarda seçilen ağırlık yöntemi indeks sayılarının hesaplandığı dönemlerin yalnız biri için doğru olabilir. İndekste ki belirli bir dönemle öteki dönemler arasındaki zaman farkı büyüdükçe fiyat karşılaştırmalarının anlamı da azalır. Bu

⁴⁰ ILO, a.g.e., p. 55.

nedenle fiyat indeksleri sadece birbirine yakın dönemlerdeki fiyat değişikliklerini doğru olarak gösterebilirler.

1.3.3. Temel Yıl Sorunu

Temel yıl sorunu sadece sabit esaslı indeksler için söz konusudur. Fiyat indekslerinin hesaplanmasında değişik yıllara ait fiyatların karşılaştırılacağı temel yılın genel fiyat düzeyine etki eden koşullar bakımından normal kabul edilen bir yıl olması dikkat edilmelidir. Savaş veya ekonomik kriz yıllarının temel yıl olarak kabul edilmesi karşılaştırmaların anlamlılık düzeyini olumsuz etkiler⁴¹.

Ayrıca temel yılın çok eski bir yıl olmamasına dikkat edilmelidir. Çünkü temel yıl eski kaç indeks sayıları büyür ve karşılaştırma yapmak güçleşir. Bu nedenle temel yılın zaman zaman değiştirilmesi ve daha yakın yıllara kaydırılması gerekir⁴².

1.3.4. Fiyat Sorunu

Fiyatlara ilişkin veri toplamada temel sorun, indeks kapsamındaki her mal için değişik piyasa fiyatlarının bulunmasıdır. Bu nedenle örnekleme başvurusu masası gerekir. İndeks kapsamındaki mal grubunun büyüklüğü ve karmaşıklığına bağlı olarak örnekleme çalışması da karmaşıklaşır.

Fiyat verilerinin toplanması, sadece belirli iki tarih arasındaki fiyat değişmelerini yansıtmak şeklinde planlanmalıdır. İdeal olan, her tarihte, nitelikleri değişmeyen malların fiyat verilerinin toplanmasıdır. Bu amaçla, hangi bilgilerin toplanacağı, bazen fiyat, mal ve yer ayrıntılı bir biçimde tanımlanarak belirlenir. Eğer tüm mallar standart olsaydı fiyat indeksleri çok kolay hazırlanabilirdi. Temel ürünlerden oluşan sınırlı sayıdaki mal grubu dışında kalan herhangi bir malı eksiksiz bir biçimde tanımlamak ve o malın fiyatını takip etmek her zaman çok kolay değildir⁴³.

⁴¹ Necla Çömlekçi, *İstatistiksel Yöntemler ve Teknik Kitabevi Yayınları*, Eskişehir: 1983), s. 355.

⁴² Görtan, *a.g.e.*, s. 401.

⁴³ Rudolf Teekens, *Consumer Price Indices in The European Community: Similarities, Differences And Proposals for Harmonization* (Luxemburg, January 1989), s. 23.

Fiyatlarla ilgili bir diğer sorunda fiyat indekslerinin gerçek alışveriş fiyatları yerine liste fiyatlarına dayanmasıdır. Liste fiyatları malın işlem gördüğü gerçek fiyatlara göre daha seyrek değişirler. Aslında liste fiyatları sadece alışveriş işlemleri için bir temel oluşturabilirler. Liste fiyatları gerçek işlem fiyatını değil, satıcının talep ettiği fiyatı gösterirler. Fiyat derleme işleminin posta yolu ile yapıldığı durumlarda satıcılar sadece liste fiyatlarını gönderebilirler. Bu durum fiyat indekslerinin kısa dönemde gerçekte olduğundan daha istikrarlı görünmesine neden olur.

1.3.5. Ortalamaların Tayini

İndeks, nispi sayıların ağırlıksız ortalaması anlamına geldiğine göre kuramsal olarak çeşitli ortalamaların kullanılması mümkündür. Uygulamada ise ortalama seçimi aritmetik ortalama ile geometrik ortalama arasında gerçekleşir. Yaygın olarak kullanılan aritmetik ortalama değildir. Bazı durumlarda geometrik ortalama tercih edilir. Diğer ortalamaların indeks hesabında kullanımına ise hemen hiç rastlanmaz.

İstatistik teorisinde, ortalama tipinin seçiminde kesin bir kural yoktur. Buna karşılık, ortalama tipi seçilirken uygun seçim yapılabilmesi için bazı ilkelerin dikkate alınması gereklidir.

Ortalama seçiminin belirleyen en önemli faktörler⁴⁴;

- Araştırmanın mahiyeti, ve
- Ortalama hesaplamasının amacıdır.

Ortalama hesaplamadaki amaç kıyaslama yapmak ise aritmetik ortalama tercih edilir. Çünkü aritmetik ortalama bütün terimler üzerinden belirlenen en duyarlı ortalama değildir. Serideki aşırı kıymetlerden çok etkilenir. Bu durum aritmetik ortalama için hem avantaj hem de dezavantajdır. Seride aşırı kıymetlerin bulunması halinde aritmetik ortalama normal değerden uzaklaşır ve temsili olma özelliğini kaybeder.

İndeks hesabında aritmetik ortalama kullanıldığında, sabit esaslı indeksten değişir esaslı indekse geçiş veya bunun tam tersi değişir esaslı indeksten sabit esaslı indekse geçiş mümkün değildir.

⁴⁴ Gürtan, a.g.e., s. 185

Aritmetik ortalama sahip olduğu özellikler nedeni ile matematiksel işlemlere çok uygundur. Hesaplanması kolaydır.

Eğer bir seride terimlerin kendisi değil de oranları ile ilgileniliyor ise, serinin geometrik ortalamasının hesaplanması daha uygun olacaktır. Fiyatlar, üretim gibi bir grup nispi sayılarda geometrik ortalama her zaman aritmetik ortalamadan küçüktür. Bu nedenle gerçek duruma göre geometrik ortalama aşağı sapsmalı, aritmetik ortalama ise yukarı sapsmalı olacaktır⁴⁵.

İndekse giren maddeler arasında anormal nispi değişmeler gösteren kıymetlerin bulunması halinde, örneğin indeks hesaplarında, hem bütün kıymetleri kavrayan hem de nispeten istikrarlı bir ortalama hesaplayabilmek için geometrik ortalama aritmetik ortalamaya tercih edilmelidir.

2. ÖLÇÜM İŞLEMİNİN SÜBJEKTİF YÖNÜ: FİYAT İNDEKSLERİNİN KULLANIMI

Günümüzde iktisatçıları ve kamu yöneticilerini en çok meşgul eden konulardan birisi fiyat hareketleridir. Çünkü fiyat hareketleri ekonomik ve toplumsal sonuçları olan çok önemli etkiler yaratır. Bu nedenle fiyat hareketlerinin izlenmesi bir zorunluluk olmaktadır.

Fiyat hareketlerinin izlenmesinde kullanılan araçlar ise fiyat indeksleridir. Uygulamada birbirinden farklı içerik, kapsam ve hesaplama yöntemlerine sahip fiyat indeksleri ile karşılaşmaktayız. En yaygın kullanılan fiyat indeksleri ise, Toptan Eşya Fiyatları İndeksi ve Tüketici Fiyatları İndeksi'dir. Yaygın kullanım alanına sahip bu farklı fiyat indekslerinden yararlanırken amaca en iyi hizmet edeni belirlemek gerekmektedir. Başka bir ifade ile, farklı fiyat indekslerinin doğru kullanım alanlarının belirlenmesi önem kazanmaktadır.

2.1. Bilimsel Araştırma ve Kuram Oluşturmada

İstatistik, esas olarak geçmiş ve mevcut şimdiki durumu sayısal

⁴⁵ Haluk Cillov, *İstatistik Tekniği ve Uygulaması* (İstanbul Üniversitesi Yayın No: 1603, Sermet Matbaası, İstanbul: 1972), s. 251.

yöntemlerle analiz ederek gelecek hakkında karar vermeyi sağlayan bir bilimsel araştırma yöntemidir⁴⁶. Çok çeşitli alanlara uygulanabilen istatistiğin bilimsel araştırmalar için büyük önemi vardır. Bazı bilimler için istatistik kullanımı o kadar önem kazanmıştır ki, istatistiğin o bilimlere özgü kolları meydana gelmiştir.

İktisat bilimi açısından istatistiksel tekniklerin çok büyük önemi vardır ve tüm bilimler içerisinde istatistik tekniklerden en geniş ölçüde yararlanan bilim dalının İktisat olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. İstatistik ve Matematik tekniklerin İktisada uygulanması ile bu bilim dalı içerisinde başlı başına bir disiplin olan Ekonometri disiplini oluşmuştur. Bu disiplinin temel amacı genel ekonomi teorisine dayanarak ekonomik analizler yapmak, olayları açıklamak ve muhtemel gelişmeleri tespit ve öngörmektir. Ancak bilimsel araştırmalarda temel amaç kuram oluşturmaktır.

Ekonomik olayların izlenmesi ve neden sonuç ilişkilerinin kurulmasında sağlıklı olarak derlenmiş ve düzenlenmiş istatistiki verilerden büyük ölçüde yararlanılmaktadır. Bilimsel yöntemde üç aşamadan geçmek zorunludur; gözlem, açıklama ve doğrulama. O halde bilimsel araştırma ve kuram oluşturma sürecinin birinci aşaması gözlem ile başlar. İktisat biliminde kuram oluşturulurken çoğunlukla fiyat değişimlerinin gözlenmek zorunda kalınacağı söylenebilir.

İkinci aşamada, gözlem aşamasında derlenen veriler ve tanımlanan olaylarla hipotez oluşturularak, olayı yaratan gerçek neden ortaya konulur. Başka bir ifade ile gözlem aşamasında elde edilen veriler, düzenlenmiş ve olayı açıklar hale getirilmiştir. Örneğin, bu aşamada fiyat indekslerindeki mevsimlik dalgalanmaların giderilmesi, genel eğilimin belirlenmesi ve elde edilen veriler arasında bağlantı kurularak kuramın oluşturulması gerçekleştirilir.

Kuramın doğrulanması aşamasında ise; uyumsuz olayların ve uyumsuz koşulların belirlenmesi gerekir. Varsayılan neden ile gözlemi yapılan olay aynı koşullarda aynı değişimleri gösterirlerse, aralarındaki neden sonuç ilişkisinin varlığı kabul edilir.

Fiyat veya değere ilişkin her kuramsal araştırmada, fiyat indekslerine başvurmak, onu bir laboratuvar gibi kullanmak gerekmektedir. Makro ekonomik

⁴⁶ İstatistiğin bilim mi? Yoksa bilimsel bir yöntem mi? Olduğu konusu istatistikçiler arasında tartışmalıdır. Ayrıntılı bilgi için: Kenan Gürtan, **a.g.e.**, s.11.

araştırmalarda, genel fiyat düzeyi değişimlerinin göstergesi olarak amaca bağlı olarak fiyat indekslerinden herhangi birisini kullanmak mümkündür.

2.2. Milli Muhasebe Hesaplamalarında

Milli muhasebe, sosyo-ekonomik analizler yapma amacına yönelmiş muhasebe uygulamalarıdır. Milli muhasebe sistemi, ekonomiyi makro açıdan ele alarak faaliyetlerinin anlamlı bir görüntüsünü verecek biçimde kamu ve özel sektör gibi çeşitli sektörler içinde oluşan işlemleri sınıflandırır. Milli gelirdeki gelişmelerin ve bunların etkilerinin izlenmesine yarayan verileri toplar⁴⁷.

Milli gelir ve milli muhasebenin en önemli kullanım alanı, özellikle hükümetler ve bunun yanında firmalar ve işçi örgütleri tarafından ekonomi politikası saptanmasındadır⁴⁸.

Her ekonominin temel amaçlarından birisi toplumun refah düzeyini yükseltmektir. Refah, toplum bireylerinin elde ettiği fayda ve tatminlerin toplamıdır. İktisat bilimi toplum refahını en üst düzeye yükseltmek amacıyla sınırlı kaynakların yönetimi ile ilgilenir. Bir ülkenin bu amaca ne ölçüde eriştiğinin temel göstergesi, ulusal üretim düzeyi ve bu üretim düzeyinin değer olarak ifadesi olan milli gelirdir. Milli gelir, ekonomik refahı belirlemede başvurulacak temel ölçüttür. Başka bir ifade ile milli gelir ekonomik refahın bir göstergesidir. Özellikle, zaman içerisinde refah düzeylerinin karşılaştırılmasında dikkate alınacak gösterge reel milli gelirdir. Çünkü, toplum refahındaki yükseliş üretim miktarındaki gerçek artışa bağlıdır. Cari fiyatlarla hesaplanan milli gelirin ekonomik etkinliğin ölçülmesinde kullanılma imkanı yoktur.

Belli bir yılın gelir istatistikleri ile ilgilenilmesi özel bir sorun yaratmaz. Ancak farklı yıllar arasında karşılaştırmalar yapmak gerektiği zaman, genel fiyat düzeyindeki değişmeleri dikkate alarak düzeltmeler yapmak gerekmektedir. Milli gelirdeki değişiklik üretimin fiziki miktarındaki bir değişiklikten, veya fiziki çıktının değerlendirildiği fiyatlardaki bir değişiklikten kaynaklanabileceği için bu düzeltme yapılmalıdır. Toplam hasılanın parasal değerindeki değişiklik, fiyatlardaki değişiklikten kaynaklanıyor ise zaman aşırı karşılaştırmalar yapılmak

⁴⁷ Bedii N. Feyzioğlu ve diğerleri. **Devlet Bütçesi** (Anadolu Üniversitesi Yayın No:890, AÖF Yayın No:477. Eskişehir: 1999), s.192.

⁴⁸ Peterson, **a.g.e.**, s.28.

istenildiğinde sorun yaşanır. Eğer, karşılaştırmaların anlamlı olması isteniyorsa fiyat değişiminden kaynaklanan değişiklikler yerine, gerçek değişikliklerin dikkate alınması gerekecektir⁴⁹.

Gelir ve hasıla verilerini, genel fiyat düzeyindeki değişmelerin etkilerinden arındırmak için iki yöntem kullanılmaktadır. Bunlar; Extrapolasyon yöntemi ve Deflasyon yöntemi dir.

Extrapolasyon yönteminde, belli bir yıl için cari fiyatlarla hesaplanan ulusal üretim değerleri, izleyen yıllar için üretim miktarındaki değişim oranı ile artırılır veya azaltılır. Bu yöntemin uygulanabilmesi için ayrıntılı, düzenli ve güvenilir üretim indekslerine gereksinim vardır.

Deflasyon yönteminde ise, her yıl cari fiyatlarla hesaplanan ulusal üretim, fiyatlardaki değişimle orantılı olarak artırılır veya azaltılır. Bu işleme Deflasyon, kullanılan göstergeye Deflatör denilir. Ülkemizde milli gelirin sabit fiyatlara dönüştürülmesinde, bu yöntem kullanılmaktadır. Deflasyon işleminde Deflatör olarak farklı fiyat indeksleri kullanılabilir. Ancak, uygulamada Deflatör olarak Toptan Eşya Fiyatları İndeksi, yaygın olarak kullanılmaktadır.

2.3. Yıllık Bütçe Çalışmalarında

Bütçe, bir faaliyetin tahmin edilen sonuçlarının, sayılarla ifade edilmesidir. Söz konusu olan bütçe, devletin bütçesi ise, devletin beklenen harcama ve gelirlerinin ayrıntılı bir listesi olmaktadır. Bütçe, gelecek devre için önerilen harcamalar ve beklenen gelirler ile birlikte, içinde bulunulan devre ile, geçmiş devrelerde gerçekleşen harcamalar ve gelirler hakkındaki verileri açıklayan bir belgedir.

Bütçeler, hem gelirler hem de harcamalarla ilgili olarak geçmiş dönem, içerisinde bulunulan dönem ve gelecek dönemle ilgili veriler içerdiği için başarılı bir bütçenin hazırlanması ve uygulanması, her şeyden önce fiyatlardaki gelişimin doğru olarak belirlenmesine bağlıdır. Eğer, bütçelerin çağdaş işlevleri de göz önüne alınacak olursa, bütçe sürecinde fiyat indeksleri, fiyat öngörülerinin ötesinde bir kullanıma sahip olmaktadır.

⁴⁹ Peterson, a.g.e., s. 60.

Fiyat indeksleri, yalnız bütçe uygulamasının sağlığına değil, bütçe uygulaması ile amaçlanan hedeflerin belirlenmesine de hizmet etmektedir. Başka bir deyişle bütçe, uygulamasında öngörülen fiyat hareketlerinden etkilenirken, kendisinde gerçek fiyat oluşumlarını etkileyen bir politika aracıdır. Bütçe uygulaması ile geçmiş ve gelecek fiyatlar arasında iki yönlü bir etkileşimden söz edilebilir. Böylece, bir sonraki fiyatlar genel seviyesini oluşturmada etkinlik kazanabilmek için bunların öngörülmesinin, bir önceki dönem fiyatlarında sağlıklı bir biçimde saptanmasının, bütçe açısından zorunlu olduğunu kabullenmek gerekir⁵⁰.

2.4. Günlük Olağan Ekonomik ve Ticari İşlemlerde

Genel fiyat düzeyinde zaman içerisinde yaşanan istikrarsızlıklar, tüm ekonomik birimler açısından ciddi olumsuzluklara neden olurken, diğer taraftan da mevcut ekonomik dengesizliğin de derinleşmesine neden olur. Genel fiyat düzeyindeki istikrarsızlıkların, günlük ekonomik ve ticari işlemlerdeki olumsuz etkilerinden korunmak, en azından hafifletmek için çeşitli yöntemler geliştirilmiştir. Bu yöntemlerden en çok kullanılanı indekslemedir.

Gelişen fiyat artışları karşısında, her tür ekonomik bağlantıların reel değerlerini, kısmen veya tamamen koruyabilmek amacıyla, onların nominal değerlerinin, uygun görülen bir indekse bağlanması işlemine indeksleme denir⁵¹.

İndeksleme, genel fiyat düzeyindeki değişikliklerden etkilenen hemen tüm ekonomik işlemlerde kullanılabilir. İndekslemenin yapıldığı belli başlı alanlar olarak; Ücretlerin indekslenmesi, vergi sisteminin indekslenmesi, tasarrufların indekslenmesi, kredilerin indekslenmesi, işletmelerin bilanço kalemlerinin indekslenmesi, kiraların indekslenmesi, yatırım tutarlarının indekslenmesi, kambiyo kurunun indekslenmesi vb. sayılabilir.

İndekslemede temel amaç, parasal artışların etkisini ortadan kaldırarak, indekslemeye tabi tutulan unsurun değerini, dönem başı pozisyona

⁵⁰ Ersoy Akıncı, "Toptan Eşya Fiyatları İndeksi ve Kullanım Açısından Bir Değerlendirme", **H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1-2, (1985), s.28.

⁵¹ Ahmet Yörükoğlu, **Enflasyon, Endeksleme ve Türkiye Yönünden Bir Yaklaşım** (Doçentlik Tezi, Ankara: 1980), s.17.

getirmektir⁵². İndeksleme yönteminde, indeks seçilirken paranın değer kaybını en iyi gösteren indeks, düzeltmede temel alınmalıdır. Bilindiği gibi, uygulamada birbirinden farklı birçok indeks vardır. O halde sorun, mevcut indeksler içerisinde parasal değişmeyi en iyi yansıtan indeksin hangisi olduğudur. Eğer genel fiyat düzeyindeki değişime yurt içindeki faktörler etkili oluyor ve yön veriyorsa bu durumda indekslemede yurt içindeki fiyat değişmelerini yansıtan indekslerin kullanılması uygun olacaktır. Aksi taktirde, dış gelişmeleri yansıtan indekslerinde dikkate alınması gerekecektir. İndeks seçiminde, indeksleme yönteminin uygulandığı alanlardaki gerçek fiyat değişikliklerini dikkate alan en uygun indeksin seçilerek, temel indeks olarak kullanılması uygun olacaktır.

2.5. Enflasyon ve Ekonomi İçin Gösterge olması

Fiyat indeksleri, fiyatlarda meydana gelen nispi değişiklikleri ölçer. Herhangi iki döneme, yada yere ilişkin indeks değerleri karşılaştırılarak, fiyatların bir dönemden ötekine değişme oranı, veya iki yer arasındaki fiyatlar ortalama düzeyi farklılığı bulunabilir. Fiyat indeksleri, esas olarak hayat pahalılığındaki değişmelerin ölçülmesi amacı ile geliştirilmiştir. Tüketici Fiyatları İndeksleri, perakende fiyatlardaki değişmeye dayalı olan hayat pahalılığı ölçüsüdürler ve belli bir yaşam düzeyini sürdürmenin maliyetindeki değişmeleri ölçmek için, yaygın biçimde kullanılmaktadırlar.

Enflasyon kavramı, birçok mal ve hizmete ait fiyatlarla bağlantılı olduğundan fiyat indeksleri yardımı ile hesaplanır. Tüketici Fiyat İndeksleri, bir ülkedeki enflasyonun ve paranın satın alma gücündeki değişmelerin izlenmesinde, bununla bağlantılı olarak da, o ülkenin, dünya piyasalarındaki rekabet gücünün belirlenmesinde kullanılmakta olan, en önemli ekonomik göstergelerden birisidir⁵³. Fiyat İndeksleri uluslararası düzeyde, ülkeler arası enflasyon oranlarının ve satın alma güçlerinin karşılaştırılması amacı ile kullanılmaktadırlar.

⁵² Yörükoğlu, a.g.e., s. 18.

⁵³ Faruk Selçuk, "DİE, Endekslerini Güncelleştirmeli", Bin Yıl, 29 Şubat 2000, s. 5

2.6. Ekonomi Politikalarının Belirlenmesinde

Her ülkede, ekonomi yönetimleri, uyguladıkları çeşitli ekonomi politikaları ile enflasyonun ve deflasyonun yaşanmadığı bir ortamda, dengeli bir gelişmeyi sağlamayı isterler. Esas olarak, ekonomik istikrarın sağlanması modern toplumlarda hükümetlerin temel işlevlerinden birisidir. Ekonomik istikrarın ise, bir tanesi fiyat istikrarı, diğeri ise tam çalışma, olmak üzere iki yönü bulunmaktadır. Ekonomik istikrar, ancak istikrarlı fiyatların olduğu bir ekonomide gerçekleşmektedir.

Ekonomi politikasının en önemli amacı, dengeli bir fiyat düzeyinin sağlanması ve korunmasıdır. Fiyat istikrarının korunması denilince, bir ekonomide, genel fiyat düzeyinde meydana gelen sürekli dalgalanmaların önlenmesi anlaşılmaktadır. Başka bir ifade ile, fiyat istikrarının korunması enflasyon ve deflasyonla mücadele anlamına gelmektedir.

İstikrarlı bir fiyat düzeyinin sağlanması ve korunmasında ekonomi yönetiminin başlangıçtaki sorunu, ekonomide enflasyonist ve deflasyonist eğilimlerin varlığının belirlenmesidir. Bu konuda ekonomi yönetiminin elindeki en önemli ekonomik gösterge, fiyat indeksleri olmaktadır. Fiyat indeksleri, hem fiyatlardaki genel eğilim hakkında hem de bu eğilimin detayları konusunda ekonomi yönetimini bilgilendirir. Bu bilgilenenmenin yol göstericiliğinde gerekli ekonomi politikaları belirlenir ve uygulanır.

2.7. Ücret Ayarlamalarında

Ücret genel anlamda, insan emeği karşılığında sağlanan gelirdir. Ücret, özellikle işgücünün yaptığı hizmetlerin fiyatını tanımlar. Ücret düzeyi, bireylerin gelirlerinin ve toplumdaki gelir dağılımının en önemli göstergesidir. Bireylerin gelirleri büyük ölçüde ücret düzeyine ve çalışılan saat miktarına bağlıdır. Genel fiyat düzeyindeki değişikliklerin ücretlere etkisini belirtmek için genellikle parasal (nominal) ücret ve gerçek (reel) ücret biçiminde bir ayırım yapılır. Parasal ücret, çalışana üretime katılması karşılığında belirli bir zaman birimi başına yapılan ödeme miktarıdır. Parasal ücretin satın alma gücü, genel fiyat düzeyine bağlıdır. Genel fiyat düzeyi yükseldikçe parasal ücretin satın alma gücü azalır. Gerçek

ücret, parasal ücretle satın alınabilecek mal ve hizmetleri ifade eder. Ekonomik açıdan anlamlı olan, gerçek ücretlerdir.

Toptan Eşya Fiyatları İndeksi ile Tüketici Fiyatları İndeksi'nin kullanım alanlarının en önemlilerini yukarıda ayrıntılı olarak incelemiş bulunuyoruz. Söz konusu fiyat indekslerinin kullanımı sadece bu alanlarla sınırlı değildir. Bunların dışında, Konjonktür analizinde, Fiyat analizleri ve ayarlamalarında, ticari faaliyetlerin yönlendirilmesinde, ekonomik beklentilerin şekillendirilmesinde, kira artış tespiti gibi alanlarda da yaygın olarak bu fiyat indekslerinden yararlanılmaktadır.

3. FİYAT İNDEKSLERİNİN GÜVENİLİRLİĞİ

3.1. Kapsam Açısından Güvenilirlik

3.1.1. Coğrafi Kapsam

Fiyat indeksi belirli bir dönemde seçilmiş mal ve hizmetlerin fiyatlarında meydana gelen değişikliklerin ölçümüdür. Fiyatların zaman içindeki değişimlerini ölçmek için hesaplanır. En yaygın bilinen fiyat indeksleri ise Tüketici ve Toptan Eşya Fiyatları İndeksleridir.

Tüketici Fiyatları İndeksi belirli bir dönemde belirli bir kitle tarafından tüketici mal ve hizmetlerine ödenen perakende fiyatlardaki değişikliklerin ölçüsüdür. Söz konusu indeks belirli bir kitlenin satın alışlarına dayandığı için, indeks hesaplanmasında kapsanacak kitlenin tespiti büyük önem taşımaktadır. Çünkü, indeks sonuçlarına bağlı olarak alınacak tedbirlerin etkinliği ve yararlılığı belirlenecek kitlenin yeterli ve temsil yeteneğine sahip olmasına bağlıdır.

Tüketici Fiyatları İndeksleri'nde kitlelerin seçiminde indeks hesaplamasının yapıldığı ülkede yaşayan toplam nüfus kapsama alınabileceği gibi, indeks amacına uygun olarak seçilmiş örnek kitlelerde olabilir. Ülkenin belirli kesimleri kent, kır veya bölgesel ayırimda ele alınarak, indeksler hesaplanabilir. İndekslerin yalnızca kentsel bölgeleri kapsamaması, oldukça yaygın bir uygulamadır. Bazı indeksler ise, sınırlı sayıda kent için düzenlenir. Hatta bazen sadece başkent için düzenlendiği olur. Bazı indeksler ise, kentsel olsun kırsal

olsun tüm yerleşim yerlerini kapsayacak genişliktedir⁵⁴.

Ülkemizde hesaplanan Tüketici Fiyatları İndeksi'nin coğrafi kapsamı, diğer birçok ülkede olduğu gibi nüfusu 20 001 ve daha fazla olan kentsel yerleşim yerleridir.

3.1.2. Nüfus Kapsamı

Tüketici Fiyatları İndekslerinde, temel alınacak nüfusun belirlenmesi oldukça önemlidir. Çünkü bu tip indeksler genellikle hangi mal ve hizmetlerin tipik Pazar sepetini oluşturduğunu belirlemek üzere ilgili nüfus grubundan seçilmiş örneklem üzerindeki bir araştırmaya dayanır. İndeksin kapsayacağı nüfusun seçiminde alternatif yaklaşımlar olabilir. İndeks kapsamında, o ülkede yaşayan toplam nüfus yer alabileceği gibi, gelir gruplarına, gelir kaynaklarına, işteki durumlarına (ücretli, maaşlı, müteşebbis vb.) göre seçilmiş nüfus da olabilir. Kapsanan nüfus grubu, genellikle ücretli ve maaşlı aileleri içerir. Örneğin ABD indeksi, ister kendi başlarına, ister aileleriyle birlikte yaşasınlar, yalnızca ücretli ve maaşlıları kapsar. Birleşik Krallık indeksi ise, aile reisi geliri belirli bir miktarı aşanlar ile, toplam gelirinin dörtte üçünü emekli aylıklarından sağlayanların dışında kalan, bütün hanhalklarını kapsar⁵⁵.

İndeks kapsamına alınacak nüfusun indeksin amaçlarını gerçekleştirecek özelliklerde olması gerekir. Amaç ücretlilerin yapısını belirlemekse, ücretli ailelerin kapsama alınması gerekir. Amaç, ülke için bir indeks hesaplamak ise, bu durumda tüm hanelerin tüketimlerinin incelenmesi gerekir. Belirli özellikler taşımayan, harcama örnekleri, harcama ortalamasından ciddi sapma gösteren hanelerin, indeks kapsamına alınmaması uygun olacaktır. Özellikle, harcama kalıpları nüfusun büyük bölümünden çok farklı olan alt ve üst gelir grubundaki hanelerin, indeks kapsamında yer almaması gerekebilir⁵⁶.

Ülkemizde, 1994=100 Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi kentsel kesimde; toplam hanhalkının %92,7' sini kapsayan, 3 198 000 TL – 78 935 000

⁵⁴ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi Kavram, Yöntem ve Kaynaklar** (Yayın No: 2087, Ankara: 1997), s. 3.

⁵⁵ Cengiz Erdoğan, **Fiyat İndeksi Teorisi ve Stokastik Yaklaşımla Türkiye İçin Enflasyon Ölçme Çalışması** (DİE Uzmanlık Tezi, Ankara: 2001), s. 27.

⁵⁶ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Toptan eşya ve Tüketici fiyatları indeksi** (Sorularla İstatistikler Dizisi 2, Yayın No: 2016, Ankara: 1997), s. 5.

TI arasında aylık kullanılabilir geliri olan, hanehalkları indekste kapsanan nüfus olmuştur.

3.1.3. Tüketim Kapsamı

Hanehalkı tüketim harcaması, tüm hanehalkı ve ayrı ayrı hanehalkı fertleri tarafından tüketim amacıyla satın alınan veya aynı olarak elde edilen mal ve hizmetlerin değeri ve tüketim amacı ile yapılan tüm parasal harcamaları gösterir.

Tüketici Fiyatları İndeksini hesaplamak için, öncelikle bir mal ve hizmet sepetine ihtiyaç vardır. İndeksin hesaplanabilmesi için, fiyatlarının takip edileceği mal ve hizmetlerden oluşan bu sepete, mal ve hizmet sepeti (pazar sepeti) denir. Tüketici Fiyatları İndeksinde kapsanacak mal ve hizmetler indeksin amacına, geçmiş dönem ve diğer ülke uygulamalarına, veri toplama yöntemine, mevcut verinin, yapı ve kalitesine bağlı olarak sınıflandırılır. Sınıflamanın temelini, mümkün olduğunca birbiriyle ilişkili olan, aynı üretim ve tüketim özelliğine ve benzer fiyat hareketliliğine sahip maddelerin bir araya getirilmesi oluşturmaktadır. Uluslararası indeks karşılaştırmaları içinde, sınıflama ihtiyacı vardır. Tüketici fiyatları indeksinin hesaplanabilmesi için kullanılan sınıflama, 1993 Milli Muhasebe Sınıflaması (SNA – Standart National Account), alt çalışması olan 1993 Amaca Yönelik Kişisel Tüketim Sınıflaması (COICOP – Classification Of Individual Consumption by Purpose) dir.

Ülkemizde 1994=100 Tüketici Fiyatları İndeksinde, 10 ana grup altında, 33 alt grup ve 410 madde kapsamaktadır.

3.1.4. Fiyat Kapsamı

Belirli bir mal ve hizmet için derlenecek fiyat sayısı, mal ve hizmetlerin işyerleri arasındaki fiyat farklılaşma derecesine bağlıdır. Eğer mal ve hizmetin fiyat değişimi fazla ise, fiyat değişiminin daha sınırlı olduğu mal ve hizmete göre, daha fazla fiyat sayısına gerek vardır. Seçilen mal ve hizmete ilişkin

derlenen fiyat sayısı, aynı zamanda piyasada mevcut olma derecesine de bağlıdır⁵⁷.

Tüketici Fiyatları İndeksinde kapsanan maddelerin fiyatları, tüketicinin ödediği tüm vergileri içeren, peşin satış fiyatları olarak derlenir. Aynı malın değişik ölçü birimlerinde paketlenmiş olması, fiyat derleme aşamasında güçlük yaratabilir. Ayrıca, gerçek alış veriş fiyatları ile liste fiyatları farklılaşmasında, fiyat indekslerindeki bir hata kaynağıdır. Liste fiyatları, gerçek alış veriş fiyatlarına göre daha seyrek değişir. Fiyatların, posta yolu ile derlendiği durumlarda kuruluşlar daha çok liste fiyatlarını gönderebilirler. Fiyat indekslerinin, gerçek işlem fiyatlarına dayanması gerekir.

3.2. Ağırlıklandırma Açısından Güvenilirlik

Fiyatlarda meydana gelen nispi fiyat değişikliklerini ölçen fiyat indekslerinin güvenilirliğini belirleyen temel unsurlardan biriside, indeks kapsamında kullanılan ağırlıkların temsil gücüdür.

Ağırlıklı fiyat indekslerinde, ağırlıkların hesaplanmasında izlenen yöntemler, sonuçları önemli ölçüde etkilemekte, hesaplanan indekslerin olması gerekenden büyük veya küçük çıkmasına neden olmaktadır. Fiyat indekslerinde ağırlıklandırma yöntemi olarak, net ağırlıklandırma veya brüt ağırlıklandırma yöntemi kullanılmaktadır.

Genel fiyat indeksi hesaplamalarında, ağırlıklandırma; kapsanan maddelerin madde grubu içindeki, madde gruplarının alt sektörler içindeki, alt sektörlerin sektör içindeki, sektörlerin ana sektörler içindeki ve nihayet ana sektörlerinde ekonomi içindeki göreceli önemlerinin saptanmasıdır⁵⁸.

Bileşik fiyat indekslerinde kapsanan maddelerin aynı öneme sahip olmaması, Fiyat indeksleri hesaplanırken, bu maddelere veya madde gruplarına farklı ağırlıklar verilmesini gerektirir. Ağırlık hesabının dayandırıldığı bu nispi önem;

- Neyin önemi olmalı?
- Kime veya neye göre önemli olmalı?

⁵⁷ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Fiyat İndeksleri ve Enflasyon** (Sorularla İstatistikler Dizisi 7, Yayın No: 2186, Ankara: 1998), s. 17.

⁵⁸ Şule Özmen "Fiyat Endekslerinin Güvenilirliği", **Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Dergisi**. Cilt 2, Sayı 1, Bahar 1996-1, s.197.

- Hangi kullanıcı için önemli olmalı?
- Hangi zaman diliminde ve mekanda önemli olmalıdır?

sorularının cevabına bağlıdır. Bu ise indeks çeşidi ve kapsamına dayanır.

Tüketici Fiyatları İndekslerinde, nispi önemin tespitinde, tüketim kalıpları esas alınır ve ağırlıklar tanımlanmış tüketici gruplarının belirli bir zaman ve mekanda tükettikleri mal ve hizmet tutarlarına göre hesaplanırken, toptan eşya fiyatları indekslerinde ağırlık; ürünlerin piyasadaki toptan satış tutarları esas alınarak hesaplanır.

Fiyat indekslerinin fiyat hareketlerini doğru ve güvenilir bir biçimde yansıtabilmesi için, ağırlıklandırma yönteminin amaca uygun ve doğru olarak seçilmesi gerekir. Madde, madde grubu, alt sektör, ana sektör ve genel fiyat indeksi hesaplanırken, belli bir grubu oluşturan alt grupların fiyat hareketleri grup içindeki önemleri oranında üst grubun fiyat indeksini etkilemelidir. Ağırlık olarak ifade edilen bu önemin olması gerekenden farklı olması, indekste hatalara neden olur ve güvenilirliği azalır.

Ülkemizde hesaplanan mevcut fiyat indekslerinde kullanılan ağırlıklandırma yöntemi brüt ağırlıklandırma yöntemidir. ABD ve Avrupa Birliği ülkelerinde ise tercih edilen ağırlıklandırma yöntemi, net ağırlıklandırma yöntemidir.

3.2.1. Malların ve Maddelerin Seçimi ve Tanımlanması

Bilindiği gibi, tüketici fiyatları indeksini hesaplamak için öncelikle bir mal ve hizmet sepetine ihtiyaç vardır. Bu sepet Tüketici Fiyatları İndeksi'nin hesaplanabilmesi için gerekli mal ve hizmetlerin fiyatlarının takip edileceği sepettir. Sepetin oluşturulması hanehalkı gelir tüketim harcamaları anketine dayanır. Hanehalkları tarafından tüketim amacıyla satın alınan, hanehalkı tarafından kendi tüketimi için üretilen ve hanehalkına hediye, yardım vb. veya aynı şekilde gelen mal ve hizmetlerden oluşur.

İndeks kapsamında yer alan mal ve hizmetlerin seçiminde şu ölçütlere dikkat edilir⁵⁹.

- Hanehalklarının tüketimlerinde önemli derecede ağırlık almış olması

⁵⁹ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Toptan eşya ve Tüketici fiyatları indeksi** (Sorularla İstatistikler Dizisi 2, Yayın No: 2016, Ankara: 1997), s. 8.

- Tanımlanabilir nitelikte olması
- Birim fiyatına ulaşmanın mümkün olması
- Fiyatının izlenebilir olması
- Tüketimde önemli ağırlık almasa da, tüketimde sürekliliği olan temel maddeler olması

Gerek, Tüketici Fiyatları İndeksi'nde mal ve hizmet sepetinde yer alan mal ve hizmetlerin tanımlanması, gerekse Toptan Eşya Fiyatları İndeksi'nde yer alan maddelerin tanımlanmasında tanımların son derece ayrıntılı olmasına, fiyat derleme esnasında tereddüde düşülmemesine ve karar vermek zorunda kalınmamasına özen gösterilmelidir. Tanımlar, daha sonra yapılabilecek kalite ve fiyat ayarlamalarını mümkün kılacak boyut ve ayrıntıda hazırlanmalıdır. Madde tanımlarında özellikle ölçü birimi belirtilmelidir.

3.2.2. Ağırlıkların Temeli ve Tespiti

Tüketici Fiyatları İndeksi'nin hesaplanmasında kullanılan mal ve hizmet sepeti içerisinde yer alan mal ve hizmetlerin tüketim ağırlıkları temelde, Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi sonuçlarından elde edilir. İndeksin sağlıklı ve güvenilir olması için Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi'nden elde edilen verilerin diğer kaynaklarla da desteklenmesi gerekir. Bu kaynaklardan birisi, üretimden yurt içi satış verilerinin kullanılmasıdır.

Tüketici Fiyatları İndeksi'nde ağırlıklandırma, işyeri türü ve madde çeşidinden başlar. Madde, madde alt grubu, madde grubu, alt ana grup ve ana gruplar için ağırlık söz konusudur.

Ana grup ve alt grup ağırlık hesaplamasında toplam tüketim esas alınmakta, madde ağırlıklandırmasında ise her maddenin kendi grubu içerisindeki payı oranında ağırlıklandırılmaktadır.

3.3. Hesaplama Yöntemi Açısından Güvenilirlik

3.3.1. İstatistiksel Açısından Güvenilirlik

Tüketici Fiyatları İndeksi ve Toptan Eşya Fiyatları İndeksi değişik temel yıllar kullanılarak hesaplanan indekslerde olduğu gibi, genellikle Laspeyres

formülü kullanılarak hesaplanmaktadır. Laspeyres formülü, belirli bir dönem için belirlenen mal ve hizmet sepetine dayanmaktadır. Hesaplama sürecinde, önce temel yıl belirlenmekte, sonra temel yıl için mal ve hizmet sepeti oluşturulmakta, sepette yer alan mal ve hizmetlere ait ağırlıklar hesaplanmakta, temel yıl indeks sepetinde yer alan mal ve hizmetlere ait ortalama fiyatlar belirlenmektedir. İzleyen aşamada ise, indeks sepetinde yer alan mal ve hizmetlere ait ortama fiyatlar belirlenmektedir. İndeks sepetinde yer alan mal ve hizmetlere ait cari fiyatlar derlenmekte ve bu fiyatlar daha önceden tespit edilmiş ağırlıklarla çarpılarak temel yıl fiyatlarına oranlanmaktadır.

Tüketici Fiyatları İndeksi'nin hesaplama sürecinin formülasyonu şu şekildedir; İndeks hesaplamasına madde alt çeşidinden başlanılmaktadır. Hesaplama için indeks kapsamındaki madde çeşitlerinin temel yıl fiyatı, cari ay fiyatı ve hesaplanmış madde ağırlıklarına ihtiyaç vardır.

Fiyat indeksleri, çok sayıdaki indeksin ağırlıklı ortalaması olarak tahmin edilmektedir. Söz konusu indeksler kümesinin herbiri belirli bir perakendeciler kümesi, bölge kümesi ve mal ve hizmetler kümesinin bir örneklemini kullanılarak hesaplanmaktadır⁶⁰.

Bileşik indekslerde ortalamanın ve ağırlıkların nasıl belirleneceği önem kazanmaktadır. Bileşik indekslerin hesaplanmasında ki temel zorluklar;

- İndekse konu olacak elemanların seçimi
- Ortalamanın tayini
- Temel devrenin belirlenmesi
- Ağırlıkların hesaplanması

olmaktadır.

Aritmetik ortalamanın kullanılmasının neden olduğu zorluklar ise;

- Aritmetik ortalama kullanıldığında, bileşik indeks serideki aşırı hadlerden etkilenmektedir. Madde sayısı arttıkça aşırı hadlerin etkisi bileşik indeks içinde azalmaktadır.

- Geometrik ortalamanın aritmetik ortalamadan küçük olma özelliğinden dolayı, aritmetik ortalama kullanıldığında indeks daima yukarı doğru sapmalı olmaktadır.

⁶⁰ Von Der Lippe, a.g.e., s. 57.

- Aritmetik ortalama kullanıldığında, sabit esaslı indeksten değişir esaslı indekse geçiş veya tersi geçerli değildir.

- Aritmetik ortalama söz konusu olduğunda, sabit esaslı indeksler için devre değişimi uygulanamamaktadır.

Malların nemi aynı olmadığı için, bileşik indekslerin hesaplanmasında, ağırlıkların hesaplanmasından kaynaklanan çeşitli güçlüklerde vardır;

- Laspeyres indeksi sabit ağırlıklı toplam indeks olarak yukarı doğru sistematik hata içerir. Fiyat artışlarını olduğundan fazla gösterir.

- Fiyat indekslerinin fonksiyonu fiyatlardaki nispi değişikliği göstermek olduğuna göre, indeks hesabında değişen tek unsurun fiyatlar olması gerekir. Değişen ağırlık kullanılması halinde, indeks yılına göre hem fiyatlar hem de ağırlıklar değişir. Sonuçta değişikliğin kaynağı tam olarak anlaşılamaz. Değişen ağırlıkların her devre yeniden hesabı güçlük doğuran başka bir unsurdur.

- Sabit ağırlıkların temel devreden uzaklaştığa eskimek ve fiili durumu yansıtmamak gibi sakıncaları vardır.

3.3.2. Ekonomik Açıdan Güvenilirlik

Ağırlıklı indeks türlerinin önemli eksikliklerinden birisi ağırlıkların sabit olmasıdır⁶¹. AB lkelerinin tümünde ve Türkiye’de fiyat indekslerinin hesaplanmasında Laspeyres fiyat indeksi kullanılmaktadır. Laspeyres indeksinde ağırlıklar temel devrenin miktarları olmaktadır. Dolayısı ile Laspeyres indeksi zevklerin ve reel gelirin dönemler arasında değişmediğini kabul etmektedir. İndekse konu olan malların, sabit ve diğer karşılaştırma yapılacak dönemlere göre indeks içindeki ağırlıkları değişmiş olabilir ve tüketiciler fiyatı pahalı olan malları fiyatı daha ucuz olan mallarla ikame edebilirler. Fiyat indeksi temel devreye ait ağırlıkları kullandığında bu ikameyi yansıtamaz.

Tüketiciler fiyatları indeksine dahil edilecek mal ve hizmetlerin seçimi bazı ülkelerde **hanehalkı tüketimi** kavramına dayandırılmaktadır. Diğer bazı ülkelerde ise indekse dahil edilecek mal ve hizmetlerin seçimi **harcama** kavramına dayandırılmaktadır. İndekse dahil edilecek mal ve hizmetlerin seçimi,

⁶¹ Teekens, a.g.e., s. 39.

indeksle neyin ölçülmek istendiğine bağlıdır. Eğer indeks, kimin finanse ettiğine bakılmaksızın hanehalklarının yaşam düzeylerinin maliyetindeki gelişmeleri ölçmeye yönelik ise, *hanehalkı tüketimi* kavramı indekse dahil edilecek mal ve hizmetleri belirlemede temel olabilir. Eğer indeks, hanehalklarının satın aldıkları fiyat düzeylerindeki gelişmeyi ölçmeye yönelik ise, *harcama* kavramı indekse dahil edilecek mal ve hizmetleri belirlemede uygun olabilir⁶².

Ulusal düzeyde bu yaklaşımların her ikisi de savunulabilir. Ancak, uluslararası karşılaştırmalar açısından ele alındığında durum farklıdır. Şöyle ki, uluslararası karşılaştırmalar açısından mal ve hizmetlerin gözlem alanı belirlenirken, bu yaklaşımlardan hangisinin karşılaştırılabilirlik koşulunu sağladığı önem kazanmaktadır. Harcama kavramı büyük ölçüde ulusal politika ve uygulamalara dayandığı ve bunlar ülkeden ülkeye geniş ölçüde değiştiği için, karşılaştırılabilirlik koşulunu sağlayamaz. Örneğin bir ülkede sağlık hizmetleri parasız, diğer bir ülkede paralı ise harcama kavramı kullanılarak karşılaştırılabilirlik sağlanamaz. Aynı mantık eğitim, sosyal konutlar, ev sahibi olmak veya kirada oturmak gibi konularda da geçerlidir⁶³.

Hanehalkı tüketimi kavramı fiyat indekslerinin karşılaştırılabilirliği açısından daha uygundur. *Hanehalkı tüketimi* tanımı da ülkeden ülkeye farklılık gösterse de, bu farklılıklar *harcama* kavramına göre daha düşük düzeydedir. Ülkemizde indekse dahil edilecek mal ve hizmetlerin seçimi *hanehalkı tüketimi* kavramına dayandırılmaktadır.

3.4. Güncelleştirme Açısından Güvenilirlik

3.4.1. Madde Tanımlarının Güncelleştirilmesi

İndeks kapsamında yer alan maddelerin seçiminde dikkat edilen ölçütlerden birisi de bilindiği gibi maddelerin tanımlanabilir nitelikte olmasıdır. Madde tanımlarının ayrıntılı olmasına ve fiyat derleyen görevlilerin tereddüde düşmesine neden olmayacak şekilde yapılmasına özen gösterilmelidir. Diğer taraftan madde tanımlarının daha sonradan yapılabilecek kalite ve fiyat

⁶² Necmi Gürsakal, Fatma Acar, "Avrupa Topluluğu Ülkeleri ve Türkiye'nin Tüketici Fiyatları Endekslerinin Karşılaştırılması", **Uludağ Üniversitesi İkt. ve İd. Bil. Fak. Dergisi** Cilt XIII, Sayı 1-2, Mart-Kasım 1992, s. 216.

⁶³ Gürsakal, Acar, **a.g.e.**, s. 216

ayarlamalarını mümkün kılacak şekilde hazırlanması zorunluluğu vardır. Zaman zaman madde tanımlarının güncelleştirilmesi gereği doğabilmektedir. Bu gereklilik⁶⁴;

- Mevcut tanımlarla yeterli sayıda maddenin fiyatlandırılmaması
- Derlenen fiyatlar arasında büyük sapmalar olması
- Madde ikamelerinde fazlalık olması
- İndeks içerisinde ağırlığı düşük olan bir maddenin zamanla ağırlığının artması

Durumlarında söz konusu olmaktadır. Bu ölçütler çerçevesinde madde tanımlarının güncelleştirilmesi gereğinin saptanması ancak piyasaların çok yakından izlenmesi ile mümkün olabilir.

3.4.2. İşyerlerinin Güncelleştirilmesi

İşyerlerinin güncelleştirilmesi madde tanımlarının güncelleştirilmesinden oldukça farklı nitelikte karşılaştırılabilirlik problemi yaratabilir. Fiyatlandırılan maddeler arasında tanım farklılığı olmasa bile derlenen fiyatlar arasında işyerlerinin hizmet kalitesinden kaynaklanan farklılıklar oluşabilir. Bu durumda işyerlerinin hizmet kalitesinden kaynaklanan fiyat farklılığının nasıl aşılacağı problemi ile karşılaşılır. Bu nedenle işyerlerinin güncelleştirilmesi normalde sık başvurulan bir işlem değildir.

3.4.3. Mevsimsel Etkenler

Fiyat indekslerinde oluşan hareketlerin temel belirleyicisi bazen iktisadi nedenlerden çok mevsimsel nedenler olabilmektedir. Bu nedenle, fiyat indekslerindeki hareketler değerlendirilirken, indeks üzerindeki mevsimsel etkilerin dikkate alınması, böylece indeksteki hareketin iktisadi nedenlerden kaynaklanan kısmının belirlenmesi zorunluluğu vardır. Literatürde, fiyat indeksleri de dahil olmak üzere, çeşitli serileri mevsimsel etkilerden arındırmak üzere mevsimsel düzeltme yöntemleri adı verilen iki tür yöntem kullanılmaktadır. Bunlar; Hareketli Ortalama Filtresi Kullanan Yöntemler ve Optimal Filtre Kullanan Yöntemlerdir.

⁶⁴ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi Kavram, Yöntem ve Kaynaklar** (Yayın No: 2087, Ankara: 1997), s. 29.

Ülkemizde fiyat indekslerinin mevsimsel etkilerden arındırılmasında TCMB Optimal Filtre Kullanan Yöntemler arasında yer alan Tramo ve Seats Yöntemlerinin bir bileşeni olan Tramo/Seats yöntemini kullanmaktadır.

Diğer yandan fiyat indekslerinde oluşan hareketlerin iktisadi nedenlerden kopmasına yol açan unsur, sadece mevsimsel hareketler değildir. Aşağıdaki üç durumda fiyat indekslerinde iktisadi nedenlerden kaynaklanmayan hareketlere yol açmaktadır.

- Gelecek dönemlerde gerçekleşmesi istenilen gelir artışlarının geçmiş dönem enflasyon oranına endekslenmesi. Geçmiş dönem enflasyon oranına göre şekillenen iktisadi kararlar, gelecek dönem enflasyonunun belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır ve bu rolün önemi, iktisadi temellerin oynadığı rolün önemine yakın bir ağırlığa sahip olabilmektedir.

- Yabancı para birimi cinsinden veya yabancı para birimlerine endeksli fiyatlandırma, sözleşme yapma ve tasarruf alışkanlıklarının yaygınlaşması.

- Kamu fiyatlarına yapılan şok niteliğindeki zamlar.

Tüm bu nedenler genel fiyat düzeyinin izleyeceği eğilimin bir ölçüde iktisadi temellerden kopuk olmasına yol açabilmektedir.

Tüketici ve Toptan Eşya Fiyat İndeksleri gibi genel kullanıma açık mal ve hizmet sepetlerinden oluşan enflasyon indekslerinin temel enflasyonist eğilimleri tam olarak yansıtmadığı varsayımı ile, bazı mal grupları ile fiyat değişmelerine yol açan bir takım unsurların fiyat indeksinden çıkarılması sonucu Çekirdek Enflasyon adı verilen bir enflasyon tanımına ulaşılmaktadır. Bu amaçla, dışsal etkilere (enerji fiyatlarında artış, mevsimsel koşullar, maliye politikası vs) daha açık olan ve geçici nitelikler taşıyabilen, enerji, temel gıda maddeleri fiyatları ve dolaylı vergiler bu tür enflasyon hesaplamaları içerisine katılmamaktadır. Amaç, fiyatlar genel seviyesindeki değişimi sürekli kılan unsurları tespit etmek ve bunlara yönelik daha gerçekçi politika kararları alabilmektir. Özellikle, enflasyon hedeflemesine yönelen ülkelerde bu türden alternatif indeks oluşumları değişik formları ile kullanılmaktadır⁶⁵.

Türkiye’de Toptan Eşya Fiyatları İndeksi’nin bir alt grubunu oluşturan Özel İmalat Sanayi Fiyat İndeksi, Çekirdek Enflasyon olarak adlandırılmaktadır.

⁶⁵ Erdinç Telatar, “Çekirdek Enflasyon: Tanım ve Ölçüm Yöntemleri”, **Ekonomik Yaklaşım**, Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Sayı: 42-43, Cilt 13, Kış- İlkbahar 2002, s. 107.

3.4.4. Nitelik Değişimleri, Piyasadaki Yeni Ürünler, Piyasadan Kalkan Ürünler ve İkame Uygulamaları

Gerek Tüketici Fiyatları İndeksi'nin, gerekse Toptan Eşya Fiyatları İndeksi'nin, en önemli problemlerinden birisi de ürün tanımlarının, tüketim kalıplarının ve üretim yapılarının devamlı değişmesinden dolayı ortaya çıkan nitelik değişmelerine uygulanacak yöntemlerin tespitidir.

Tüketici Fiyatları İndeksi'nde madde çeşidi;

- Takip edilen işyerinde mevcut olmaması
- İşyerinin kapanması
- Maddenin niteliğinin değişmesi
- Takip edilen maddenin piyasadan kalkması

durumlarında ikame uygulamasına gidilir.

İkame uygulamalarında yararlanılabilecek dört yöntem mevcuttur. Bunlar⁶⁶;

i - Doğrudan Karşılaştırma Yöntemi: Yeni maddenin eski maddenin özelliklerini bire bir taşıdığı durumlarda uygulanır ve yeni maddenin temel yıl fiyatı, eski maddenin temel yıl fiyatına eşit olarak alınır.

ii - Doğrudan Nitelik Düzeltme Yöntemi: Madde tanımının değişmesi halinde uygulanır. Eski ve yeni madde arasındaki nitelik farkına göre yeni maddenin temel yıl fiyatı düzeltilir.

iii - Örtüşen Fiyatlar Yöntemi: Eski ve yeni maddenin doğrudan karşılaştırılmadığı durumlarda uygulanır. Eski ve yeni maddenin fiyatları aynı dönem için elde edilir.

iv - Örtüşmeyen Fiyatlar Yöntemi: Bu yöntemde eski ve yeni maddenin karşılaştırılmadığı durumlarda uygulanır. Fiyat değişimi, aynı madde grubundaki diğer maddelerin fiyatlarındaki değişmelerin ortalaması olarak alınır. Bir malın piyasadan kalkması veya eski malın yeni bir formda piyasaya girmesi durumunda eski ve yeni fiyatları birleştirmek çok zordur. Bir ürünün ortadan kalkması durumunda, bu ürünün bir başka malla ikame edilip edilemeyeceği, edilecekse nitelik değişiminden kaynaklanan farka nasıl bir değer biçileceği sorunu ortaya çıkmaktadır.

⁶⁶ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi Kavram, Yöntem ve Kaynaklar** (Yayın No: 2087, Ankara: 1997), s. 30.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE HESAPLANAN FİYAT İNDEKSLERİ

1. DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜNÜN HESAPLADIĞI FİYAT İNDEKSLERİ

Tüketici ve Toptan Eşya Fiyatları İndeksleri, en yaygın olarak bilinen fiyat indeksleridir. Ülkemizde fiyat indeksleri iki kurum tarafından hesaplanmaktadır. Bunlar, Devlet İstatistik Enstitüsü ve İstanbul Ticaret Odasıdır. Devlet İstatistik Enstitüsü Tüketici Fiyatları İndeksi ve Toptan Eşya Fiyatları İndeksi olarak iki ayrı fiyat indeksini hesaplamaktadır. İstanbul Ticaret Odası da İstanbul ili için Ücretliler Geçinme İndeksi ve Toptan Eşya Fiyatları İndeksi olarak iki ayrı fiyat indeksi hesaplamaktadır.

1.1. Devlet İstatistik Enstitüsü Tüketici Fiyatları İndeksi

1.1.1. DİE Tüketici Fiyatları İndeksinin Tarihçesi

Devlet İstatistik Enstitüsü Tüketici Fiyatları İndeksi hesaplamasını, 1954-1955 yıllarında Ankara'da uyguladığı aile bütçesi anketlerine dayalı olarak başlatmıştır. Bu indekste 137 madde kapsamıştır. Daha sonra indeksin temel yılı 1958'e kaydırılmıştır. Planlı döneme geçişle birlikte yurt düzeyinde yaygın bir Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi uygulamasına 1964 yılında başlanmıştır. İlk aşamada Adana, Ankara, İstanbul ve İzmir illeri kapsama alınmıştır. İkinci aşamada ise Samsun, Antalya, Diyarbakır, Bursa, Ordu, Erzurum ve Eskişehir illeri kapsama dahil edilmiştir. Bu anket sonuçlarına dayalı olarak 1968=100 temel yıllık Tüketici fiyatları indeksi hesaplanmıştır.

Devlet İstatistik Enstitüsü, 1 Ekim 1978-30 Eylül 1979 tarihleri arasında nüfusu 10 000 den fazla olan kentsel yerleşim yerlerinde Hanehalkı Gelir ve

Tüketim Harcamaları Anketi uygulanmış ve bu anketin sonuçlarına göre 1978-1979=100 temel yıllı olarak 14 şehir, 5 bölge ve Türkiye için, Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi hesaplanmıştır.

Hızlı bir ekonomik ve sosyal değişim sürecinde olan ülkemizde, 1978 yılından sonra meydana gelen değişimi yansıtabilmek için 1987 yılında nüfusu 20 001 ve daha fazla olan yerleşim yerlerinde Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi uygulanmıştır. Bu anket sonuçlarına göre 1987=100 temel yıllı 16 şehir, 5 bölge ve Türkiye kapsamlı bir Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi hesaplanmıştır.

Nüfusun tüketim alışkanlıklarını tespit edebilmek için Tüketici Fiyatları İndeksi'nin güncellenmesi gerekmektedir. Tüketici Fiyatları İndeksi'nin temeli hanelerin belirli bir dönemde yaptıkları çeşitli mal ve hizmet alımlarına dayanmaktadır. Yapılan bu alımların neler olduğu ve ne miktarda yapıldığının tespiti gerekmektedir⁶⁷.

En son 1 Ocak 1994–31 Ocak 1994 tarihleri arasında, Türkiye genelinde her ay değişen 2188 haneye Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi uygulanmıştır. Bu çalışmada nüfusu 20 001 ve daha fazla olan yerleşim yerleri kent, daha az nüfuslu yerleşim yerleri kır olarak kabul edilmiştir. Bu anket sonuçlarına göre 1994=100 temel yıllı Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi hesaplanmıştır. Günümüzde de yayınlanmakta olan Tüketici Fiyatları İndeksi bu temel yıla dayalı olarak hesaplanmaktadır.

1.1.2. 1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketinin Kapsamı, Yöntemi ve Uygulama Aşamaları

Gelişen ve sürekli değişen bir sosyo-ekonomik yapı içinde bulunan toplumlarda, bireylerin ve bunların oluşturduğu hanehalkının tüketimlerini, gelir düzeylerini sosyo-ekonomik kesimler, nüfus yapıları ve bölgelere göre ortaya çıkaran çalışmalar hanehalkı gelir ve tüketim harcamaları anketleridir. Hanehalkı harcamalarını belirleyebilmek için doğrudan tüketici anketlerine gereksinim vardır. Söz konusu anketlerde, hanehalkı büyüklükleri, hanehalkı fertlerinin işgücü ve çalışma durumları, hanehalkının toplam geliri,

⁶⁷ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Toptan eşya ve Tüketici fiyatları indeksi** (Sorularla İstatistikler Dizisi 2, Yayın No: 2016, Ankara: 1997), s. 5.

gelir kaynakları ile tüketim ve harcama türleri, tüketim ve harcama kalıpları, mal ve hizmet ihtiyaçlarının çeşitliliği hakkında bilgiler derlenmektedir. Bu anketler, aynı zamanda çağımız toplumlarındaki sosyal adalet ve sosyal refah devleti kavramlarının temeli olan gelir dağılımı çalışmalarına kaynak oluşturmaktadır⁶⁸.

Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi, bir ülkede hanelerin sosyo ekonomik yapıları, yaşam düzeyleri ve tüketim kalıpları hakkında bilgi veren ve toplumun ihtiyaçlarının belirlenmesi, uygulanan sosyo ekonomik politikaların geçerliliğinin test edilmesi amacıyla kullanılan önemli kaynaklardan biridir. Bu anketler aynı zamanda, GSMH hesaplamalarında, Özel Nihai Tüketim Harcamaları tahmininde ve Tüketici fiyatları indekslerinin kurulmasında gerekli olan ağırlıkların tespitinde temel kaynağı oluşturmaktadır.

1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi, daha önce uygulanan anketlerden farklı bir yöntemle; tüketim harcamaları ve gelir dağılımı amaçlarına yönelik ayrı ayrı hazırlanmıştır.

Ankette, Türkiye genelinde tüm yerleşim yerleri, örnek seçimi için kapsama dahil edilmiştir. 20 001 ve daha fazla nüfuslu yerleşim yerleri kentsel yerleşim yerleri olarak tanımlanmıştır. 1994 yılında Türkiye sınırları içinde yaşayan T.C. uyruklu tüm hanehalkı fertleri kapsama dahil edilmiştir. Okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzurevi, hapishane, kışla ve orduevlerinde bulunanlar ile göçer nüfus kapsam dışında tutulmuştur.

1994 ve 1995 yıllarında iki aşamada uygulanan Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketleri ile, kişisel gelir dağılımının belirlenmesi, tüketici fiyatları indeksinin yenilenmesi, harcama yaklaşımı ile milli gelir hesaplarına yardımcı olacak verilerin elde edilmesi amaçlanmıştır⁶⁹.

Anketin birinci aşamasında, 1 Ocak–31 Aralık 1994 tarihleri arasında her ay değişen 2188 örnek haneye “Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi” uygulanmıştır. İkinci aşamada, 8 Şubat 1995–1 Mayıs 1995 tarihleri arasında tüketim harcamaları anketi kapsamında olan 26 256 örnek haneye “Hanehalkı Gelir Dağılımı Anketi” uygulanmıştır.

⁶⁸ Cevdet Öğüt, Şenay Üçdoruk, “Farklı Tahmin Yöntemleriyle Elde Edilen Regresyon Katsayıları ve Ekonomik Ölçütlerin Kıyaslanması”, **IV. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumu Bildirileri** (Marmara Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü, Antalya: 14-16 Mayıs 1999), s. 163.

⁶⁹ Erdoğan, a.g.e., s. 26.

Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi için 26 256 hanehalkı tabakalı, çok aşamalı, küme örnekleme yöntemiyle, 285 400 hane arasında yapılan yüz yüze görüşme sonunda seçilmiştir. Anket 7 coğrafi bölge içinde 58 il, 128 ilçe ve 108 köyden seçilen hanelere uygulanmıştır.

Anket her ay 1522 hane kentsel yerlerden 666 hane kırsal yerlerden olmak üzere toplam 2188 hanehalkının dönüşümlü olarak izlenmesi yoluyla uygulanmıştır. Ankette örnek hanehalkının anket ayı içinde yaptığı gıda, giyim, ulaştırma, haberleşme, eğitim, kültür, eğlence, konut, ev eşyası vb. konulardaki yoğun tüketim harcamaları ile dayanıklı tüketim malları gibi düşük yoğunluklu tüketim harcamaları bilgileri sorulmuştur. Ankette hanehalkının tüketim harcamaları ile birlikte aylık gelir bilgileri de alınmış, gelir-tüketim ilişkisi kontrol edilerek tüketimin tutarlı olması amaçlanmıştır. Tüketim harcamaları olarak hanehalkının anket ayı içerisinde satın aldığı mal ve hizmetler, kendi üretiminden tükettiği mal ve hizmetler, aynı gelir şeklinde tükettiği mal ve hizmetler ile stoklarından anket ayı içinde tükettiği mallar kapsamıştır⁷⁰.

1.1.3. DİE 1994=100 Temel Yıllı Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi

Devlet İstatistik Enstitüsü 1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketine dayalı olarak, 1994=100 temel yıllık Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi oluşturmuş ve yayınlamaktadır.

İndeks coğrafi kapsam olarak nüfusu 20 001 ve daha fazla olan kentsel yerleşim yerlerini kapsamaktadır. Cari fiyatların derlenmesinde 7 bölgeden 35 yerleşim yeri temel alınmaktadır (Tablo 1)⁷¹. İndeks tahminleri ise 19 il merkezi için verilmektedir.

⁷⁰ Devlet İstatistik Enstitüsü, **1994 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi Sonuçları** (Ankara: 1996), s. 7.

⁷¹ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi Kavram, Yöntem ve Kaynaklar** (Yayın No: 2087, Ankara: 1997), s. 4.

TABLO 1: 1994=100 Temel Yıllı Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi Cari Fiyatların Derlendiği Yerleşim Merkezleri

	Bölge	Nüfus grubu		
		200 000 +	50 000-200 000	20 001-50 000
Türkiye Kentsel Yerleşim Yerleri	1. Bölge (Marmara)	İstanbul Bursa Kocaeli	Balıkesir	Uzunköprü
	2. Bölge (Ege)	İzmir Denizli	Manisa	Tire
	3. Bölge (Akdeniz)	Adana İçel Antalya	Hatay	Anamur
	4. Bölge (İç Anadolu)	Ankara Konya Eskişehir Kayseri	Karaman	Yerköy
	5. Bölge (Karadeniz)	Samsun	Trabzon Zonguldak Ordu	Merzifon
	6. Bölge (Doğu Anadolu)	Malatya Erzurum	Van Kars	Sarıkamış
	7. Bölge (Güneydoğu Anadolu)	Gaziantep Diyarbakır	Adıyaman Kilis	Birecik

İndeksin nüfus kapsamında ise 1994 Hanehalkı Gelir Ve Tüketim Harcamaları Anketi, kapsamı dışında tutulan; okul, otel, çocuk yuvası, huzurevi, hastane, hapisane, kışla, orduevlerinde yaşayanlar ve göçer nüfus ile tüketim kalıpları, tükettikleri maddelerin tanımları ve alışveriş yerleri kitlenin genelinde farklı olan alt ve üst gelir gruplarında yer alan hanehalklarının gelir ve tüketim harcamaları indeks kapsamı dışında tutulmuştur⁷². Buna göre; kentsel kesimden toplam hanehalkının % 92.7'sini, toplam gelirin % 88.3'ünü ve toplam tüketimin % 94.2 sini kapsayan 3 198 001 – 78 935 000 TL arası kullanılabilir aylık geliri olan hanehalkları indekste kapsanan nüfus olmuştur (Tablo 2).

TABLO 2: 1994=100 Temel Yıllı Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi Kapsanan Nüfusun Toplam Kitle İçerisindeki Oranları

Türkiye Aylık kullanılabilir Gelir grubu	Hane halkının Sayısı(%)	Hanehalkı Geliri (%)	Hanehalkı harcaması(%)
3 198 001 – 78 935 000	92.7	88.3	94.2

⁷² Devlet İstatistik Enstitüsü, **Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi Kavram, Yöntem ve Kaynaklar** (Yayın No: 2087, Ankara: 1997), s. 5.

1994=100 Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi fiyatlandırma aşamasında belirli bir ölçü birimi ve kaliteye sahip tüm yerleşim yerlerinde madde tanımları ve fiyatlandırması tam olarak yapılabilen ve fiyat hareketlerini yansıtabilen 410 mal ve hizmet çeşidi (madde) kapsamaktadır. Kapsanan bu maddelerin fiyatları, tüm vergileri içeren depozito hariç, peşin, perakende fiyatlardır.

Tüketici fiyatları indeksinde kapsanacak mal ve hizmetler çeşitli ölçütlere bağlı olarak sınıflandırılır. Sınıflamanın temelini, olabildiğince birbiriyle ilişkili olan aynı tüketim ve üretim özelliğine ve benzer fiyat hareketliliğine sahip maddelerin bir araya getirilmesi oluşturmaktadır. 1994=100 temel yıllık tüketici fiyatları indeksinin hesaplanabilmesi için kullanılan sınıflama 1993 Milli Muhasebe Sınıflaması (SNA), alt çalışması olan 1993 Amaca Yönelik Kişisel Tüketim Sınıflaması (COICOP) dır. Sınıflama madde çeşidinden başlamakta ve ana gruba kadar devam etmektedir⁷³. 1994=100 indeksinin sınıflamasında temel olan ana gruplar, alt grup sayıları, madde sayıları ve ana grup ağırlıkları aşağıda toplu olarak verilmiştir (Tablo 3).

TABLO 3: 1994=100 Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi Ana Grup sınıflaması, Alt Grup Sayısı, Madde Sayısı ve Ana Grup Ağırlıkları

Ana gruplar	Alt grup sayısı	Madde sayısı	Ana Grup Ağırlıkları
1. Gıda, içki, tütün	3	130	31.09
2. Giyim, ayakkabı	2	73	9.71
3. Konut ve kira	4	18	25.80
4. Ev eşyası	6	67	9.35
5. Sağlık	3	13	2.76
6. Ulaştırma	3	24	9.30
7. Eğlence ve kültür	3	31	2.95
8. Eğitim	2	7	1.59
9. Lokanta, pastane ve oteller	2	13	3.07
10. Çeşitli mal ve hizmetler	5	34	4.38
TOPLAM	33	410	100.00

⁷³ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Toptan eşya ve Tüketici fiyatları indeksi** (Sorularla İstatistikler Dizisi 2, Yayın No: 2016, Ankara: 1997), s. 7.

Ağırlıklar, eldeki hazır verilerden hesaplanan madde toplamlarının nispi harcama ya da tüketim paylarıdır. 1994=100 Tüketici Fiyatları İndeksinde kullanılan tüm ağırlıklar temelde, Hanehalkı Gelir Ve Tüketim Harcamaları Anketi sonuçlarından elde edilmiştir. Ağırlıklandırmada tüketimleri aylar itibarıyla mevsimsel farklılık ve değişkenlik gösteren maddeler için (et, balık, meyve, sebzeler, giyim grubunda yer alan maddeler) aylık tüketim değerleri kullanılarak aylık değişken ağırlık hesaplanmıştır. Tüketim yapısı aylar ya da mevsimlerden etkilenmeyen maddeler (ekmek, tahıllar, ev eşyası gibi aylık değişken ağırlık kullanılmayanlar) için ise yıllık ortalama tüketim değerleri kullanılarak yıllık sabit ağırlık hesaplanmıştır⁷⁴.

1994=100 temel yıllık Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi, Laspeyres formülasyonu kullanılarak hesaplanmaktadır. Laspeyres formülü, belirli bir dönemde yapılan tüketimden hareket etmekte ve bu dönemde tüketilen mal ve hizmetler içinden seçilen maddelerle oluşturulan bir tüketim sepetine dayanmaktadır. Bu dönem 1994 yılı olarak belirlenmiştir. İndeks sepetinde yer alan mal ve hizmetlere ait temel yıl ortalama fiyatları ile bunların ağırlıkları da aynı dönem için belirlenmiştir. Mal ve hizmetlere ait cari fiyatlar derlenmekte, bu fiyatlar önceden belirlenen ağırlıklarla çarpılarak temel yıl fiyatlarına oranlanmaktadır.

1.2. Devlet İstatistik Enstitüsü Toptan Eşya Fiyatları İndeksi

1.2.1. DİE Toptan Eşya Fiyatları İndeksinin Tarihçesi

Devlet İstatistik Enstitüsü, Toptan Eşya Fiyatları İndeksi hesaplama çalışmalarını ilk olarak 1981 yılında başlatmış, bu çalışmalar 1983 yılında tamamlanmış ve 1983 yılından itibaren 1981=100 temel yıllık olarak, DİE 1981=100 temel yıllık Toptan Eşya Fiyatları İndeksi yayınlanmaya başlamıştır. Daha sonra 1987 yılı sektörel yapısına uygun olarak 1987=100 temel yıllık Toptan Eşya Fiyatları İndeksi düzenlenmiş ve bu yeni temel yıla dayalı olan indeks, 4 Şubat 1991 tarihinden itibaren yayınlanmaya başlamıştır.

Hızlı bir ekonomik, sosyal ve kültürel değişim yaşayan ülkemizde 1987

⁷⁴ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Fiyat İndeksleri ve Enflasyon** (Sorularla İstatistikler Dizisi 7, Yayın No: 2186, Ankara: 1998), s. 9.

yılından sonra, indeks kapsamında yer alan sektörlerin paylarında ve madde ağırlıklarında meydana gelen değişimler ile KİT'lerin özelleştirilmesi çalışmaları çerçevesinde kamu ve özel sektör ağırlık ve kapsamında ortaya çıkan değişiklikler yeni bir toptan eşya fiyatları indeksi oluşturulmasını zorunlu kılmıştır.

Bu zorunluluk neticesinde Devlet İstatistik Enstitüsü mevcut ekonomik yapıyı güncel olarak yansıtmak üzere 1994 yılında toplam yurt içi üretimin % 95'ini temsil eden 2830 firma, kurum, kuruluş, borsa, birlik, hal ve kooperatife düzenlediği aylık anketlere dayalı olarak 1994=100 temel yıllık Toptan Eşya Fiyatları İndeksi hesaplamaya başlamıştır. Bu indeks halen hesaplanarak yayınlanmaya devam etmektedir.

1.2.2. DİE 1994=100 Toptan Eşya Fiyatları İndeksi

Toptan Eşya Fiyatları İndeksi, ülke ekonomisinde, üretilen maddelerin sektörler itibarıyla fiyat değişimini ölçtüğü için, üretimde belli paya sahip firmalar il ve bölge ayırımı yapılmadan kapsama alınır. Bu nedenle, Toptan Eşya Fiyatları İndeksinin coğrafi kapsamı tüm Türkiye'dir. İndeks kapsamında yer alan sektörler ise GSMH hesabı içerisinde yer alan , tarım, avcılık, ormancılık ve balıkçılık, maden ve taş ocakçılığı, imalat sanayi, elektrik, gaz ve su sektörleridir. İnşaat, toptan ve perakende ticaret, otel ve lokantalar, ulaştırma ve haberleşme, depolama, mali aracı kuruluşların faaliyetleri, eğitim, sağlık işleri, sosyal hizmetler, toplumsal ve kişisel hizmetler gibi iktisadi faaliyetler ise, gerek hizmetin standart tanımını yapıp fiyatını saptamanın, gerekse toptan işleme tabi faaliyet bulmanın çok güç olması gerekçeleri ile indeksin sektör kapsamına dahil edilmemiştir⁷⁵.

1994=100 temel yıllık Toptan Eşya Fiyatları İndeksi, Devlet ve özel sektör olarak iki alt kapsama sahiptir. Böylece devlet ve özel kesim fiyat hareketlerinin ayrı ayrı izlenebilirliğinin sağlanması amaçlanmıştır. Tarım sektöründe devlete ait üretim yapan işletme bulunmadığı için sadece özel kesim kapsamıştır. Enerji sektöründe ise, elektrikte fiyatı devlet belirlediği için ayrıca doğalgaz ithalatını devlet sektörü yaptığı ve su dağıtımını belediyeler gerçekleştirdiği için

⁷⁵ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Toptan Eşya Fiyatları İndeksi Kavram, Yöntem ve Kaynaklar 1994=100** (Yayın No: 2086, Ankara: Aralık 1997), s. 2.

özel sektör firmalarının fiyatları izlenmemektedir⁷⁶.

İndeksin oluşturulmasında 4 ana sektör altında 31 alt sektör ve 678 madde indeks kapsamına alınmıştır (Tablo 4)⁷⁷.

TABLO 4: 1994=100 Toptan Eşya Fiyatları İndeksi Ana Sektörleri, Alt Sektör Sayıları ve Madde Sayıları

Ana Sektörler	Alt sektör sayısı	Madde sayısı
Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	3	107
Madencilik ve Taşocakçılığı	4	17
İmalat Sanayi	22	551
Elektrik, Doğalgaz ve Su	2	3
TOPLAM	31	678

Madde seçiminde, maddelerin içinde yer aldığı grubu temsil edecek ölçüde ağırlığının olması, tanımlanabilir olması ve fiyat takip etme standardına sahip olma ölçütlerine bağlı kalınmıştır. 1994 yılına ait üretim faaliyetleri, yurtiçi satış değerine göre sıralanarak en fazla üretimden yurtiçi satışı olan maddeler indeks kapsamına alınmıştır.

İndekste takip edilen maddelerin fiyatları imalat sanayi, enerji ve madencilik sektörlerinde tüm vergiler dahil, ulaştırma ve özel indirimler hariç, yurtiçi peşin, fabrika çıkış fiyatlarıdır. Tarım sektöründe ise sebze, meyve ve su ürünleri gruplarındaki maddelerde toptancı hal çıkış fiyatları, diğer gruplarda ise müstahsil, Toprak Mahsulleri Ofisi ve tacir satış fiyatlarıdır.

1994=100 toptan eşya fiyatları indeksinde kullanılan tüm ağırlıklar, üretimde bulunan firmaların yurtiçinde yaptığı 1994 yılı satış değerlerinden elde edilmiştir. İndekste yer alan ana sektörler ve ana sektör ağırlıkları aşağıda toplu olarak verilmiştir (Tablo 5)⁷⁸.

⁷⁶ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Fiyat İndeksleri ve Enflasyon** (Sorularla İstatistikler Dizisi 7, Yayın No: 2186, Ankara: 1998), s. 9.

⁷⁷ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Toptan eşya ve Tüketici fiyatları indeksi** (Sorularla İstatistikler Dizisi 2, Yayın No: 2016, Ankara: 1997), s. 22.

⁷⁸ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Toptan Eşya Fiyatları İndeksi Kavram, Yöntem ve Kaynaklar 1994=100** (Yayın No: 2086, Ankara: Aralık 1997), s. 4.

TABLO 5: 1994=100 Toptan Eşya Fiyatları İndeksinde Kapsanan Ana Sektörler ve Ana Sektör Ağırlıkları (%)

Ana Sektörler	Toplam	Devlet	Özel
Genel	100.00	100.00	100.00
Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	22.22	—	28.92
Madencilik ve Taşocakçılığı	2.47	7.77	0.88
İmalat Sanayi	71.12	74.15	70.20
Elektrik, Doğalgaz ve Su	4.19	18.08	—

Ana sektör ağırlıklarının tespitinde üretimden yurtiçi satış değerleri kullanılmaktadır. Sektörlerin üretimden yurtiçi satış değerleri tüm sektörlerin toplam üretimden yurtiçi satış değerine oranlanarak elde edilen yüzdesel paylar sektörlerin ağırlıkları olarak kullanılmıştır. Ana sektör ağırlıkları toplam üretim içerisinde devlet ve özel sektör ayırımında da hesaplanmıştır. Devlet ve özel sektör ağırlıkları devlet ve özel kesimde üretimden yurtiçi satışa sunulan değerler esas alınarak bulunmuştur⁷⁹.

Toptan Eşya Fiyatları İndeksi'nde fiyat derleme işlemi tüm sektörlerde faaliyet gösteren ve üretimin % 95'ini kapsayan 2830 firma, kurum, kuruluş, borsa ve hal arasında belirlenen 1287 firmadan gerçekleştirilmektedir. Sektörler itibarıyla derlenen fiyat sayısı ise 5176 dır (Tablo 6).

TABLO 6: 1994=100 Toptan Eşya Fiyatları İndeksinde Ana Sektörler İtibarıyla Fiyat Derlenen Firma ve Fiyat Sayıları

Ana Sektörler	Firma Sayısı	Derlenen Fiyat Sayısı
Tarım, Avcılık, Ormancılık ve Balıkçılık	119	782
Madencilik ve Taşocakçılığı	105	136
İmalat Sanayi	1045	4196
Elektrik, Doğalgaz ve Su	15	60
TOPLAM	1287	5176

1994=100 temel yıllık toptan eşya fiyatları indeksi Laspeyres formülü kullanılarak hesaplanmaktadır. Laspeyres formülü belirli bir dönem için

⁷⁹ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Toptan Eşya Fiyatları İndeksi Kavram, Yöntem ve Kaynaklar 1994=100** (Yayın No: 2086, Ankara: Aralık 1997), s. 6.

belirlenen mal ve hizmet sepetine dayanmaktadır. Bu dönem 1994 yılı olarak belirlenmiştir.

2. İSTANBUL TİCARET ODASININ HESAPLADIĞI FİYAT İNDEKSLERİ

Ülkemizde fiyat indeksi oluşturup, hesaplayan ve yayınlayan kuruluşlardan birisi de İstanbul Ticaret Odasıdır. İstanbul Ticaret Odası bu işlemi 5590 sayılı odaların kuruluş kanununda yer alan hükümler çerçevesinde gerçekleştirmektedir.

2.1. İstanbul Ticaret Odası İstanbul Ücretliler Geçinme İndeksi

2.1.1. İstanbul Ücretliler Geçinme İndeksinin Tarihçesi

Türkiye’de ilk resmi fiyat indeksi 1927 yılında o günkü adı ile İstanbul Sanayi ve Ticaret Odası tarafından “İstanbul’da Hayat Pahalılığı Müşiresi” başlığı altında hesaplanarak yayınlanmıştır. Bu ilk indeks, beş kişilik orta halli bir ailenin tüketimini dikkate almakta, Düyunu Umumiye idaresi tarafından 1914 yılı temmuz ayı itibari ile derlenen fiyatları temel yıl olarak kullanmakta ve dört ana grup ile 27 maddeden oluşmakta idi.

1914=100 indeksi, 1930 yılından itibaren kapsam bakımından genişletilerek ana grup sayısı 6’ya, madde sayısı ise 42’ye çıkarılarak “İstanbul Geçinme İndeksi” adı ile yayınlanmaya başlamıştır. Bu indekste 1914 yılının ilk altı ayının fiyat ortalaması temel yıl olarak kullanılmakta ve indeks ağırlıklı olarak hesaplanmakta idi.

İstanbul Ticaret Odası 1963 yılında tesadüfen seçilen 619 ücretli aile ile aile bütçesi anketi düzenlemiş, bu anket ile ailelerin bir yıl boyunca yaptıkları harcamaların isim, miktar ve tutarları tespit edilmiş, belirlenen tüketim kalıpları doğrultusunda 5 ana grup,10 alt grup ve 107 maddeden oluşan İstanbul ücretliler geçinme indeksi önce 1963 temel yıllı, daha sonra indeks yapısı korunarak 1968 temel yıllı olarak tüketim ağırlıkları dikkate alınarak ve Laspeyres formülü ile hesaplanmaya başlamıştır.

1963 ve 1968 temel yıllı İstanbul Ücretliler Geçinme İndeksi’ne temel oluşturan ücretli kesimin sosyo ekonomik koşullarında meydana gelen değişme

nedeniyle, indeksin yeniden düzenlenmesi, günün koşullarına uydurulması gereği doğmuş ve İstanbul Ticaret Odası, İÜ. İstatistik araştırma merkezi ile birlikte 1983 yılında yeni bir indeks çalışmasını başlatmıştır. Bu çalışma sonucunda 1985 temel yıllık İstanbul Ücretliler Geçinme İndeksi oluşturulmuştur. İstanbul Ticaret Odası tarafından halen yayınlanmakta olan 1995 temel yıllık İstanbul Ücretliler Geçinme İndeksi'nin madde sayısı ve ağırlık seti olarak omurgasını oluşturan bu indeks aşağıda ayrıntılı olarak incelenmiştir.

2.1.2. 1985=100 İstanbul Ücretliler Geçinme İndeksi

1985=100 İstanbul Ücretliler Geçinme İndeksi gözlem birimi olarak sabit gelirlili ücretli hanehalkı reislerini indeks kapsamına almıştır. Bu çerçevede 1980 nüfus sayımına göre İstanbul'daki ücretlilerin sayısı ve bunlar içerisinde hanehalkı reisi durumunda olanlar belirlenmiştir. Daha sonra bu kütleden 500 aile tesadüfi olarak seçilmiştir. Hanehalkı reisleri çalıştıkları işyerleri itibari ile şu şekilde belirlenmiştir;

- SSK' na kayıtlı işyerleri
- Emekli sandığına kayıtlı İşyerleri
- Banka ve sigorta şirketleri

Burada apartman kapıcıları ile küçük inşaat işlerinde çalışan ücretliler ile görevleri itibari ile sürekli temasta bulunma imkanı bulunmayan silahlı kuvvetler ve emniyet örgütü personeli kapsam dışı tutulmuştur. Ayrıca sözleşmeli personel ve part-time personel özellikleri bakımından homojenliği bozacakları gerekçesi ile kapsama alınmamıştır⁸⁰.

1980 nüfus sayımına göre 1100087 olan İstanbul'daki ücretli sayısının % 1 inin biraz üzerine çıkılarak 12000 hanehalkı reisi ile hazırlık anketi yapılması kararlaştırılmış, Hazırlık anketi ile esas anket için gerekli olan adres, meslek, mevki, gelir, hanehalkı kompozisyonu, fert sayısı, mal sahipliği ve kiracılık gibi konularda ön bilgiler elde edilmiştir. Hazırlık anketi yapılan kütle içerisinde tesadüfen seçilen 1500 aile ile aile bütçesi anketi uygulamasına geçilmiştir. Anket her ay 500 aileye üçer aylık periyotlar halinde dönüşümlü olarak uygulanmıştır. Anket Nisan 1985-Mart 1986 tarihleri arasında bir yıllık sürede

⁸⁰ İTO, **Türkiye'de Fiyat İndeksleri Hesaplama Yöntemleri ve Uygulamaları** (Yayın No: 1998-26, İstanbul: Mart 1998), s. 107.

gerçekleştirilmiştir.

Aile bütçesi anketindeki esas amaç, temel devre ağırlıklarının belirlenmesi olup, aile reisi ve üyelerinin özellikleri, oturlan evin özellikleri, gıda, giyim, sağlık, ulaştırma, kültür, eğitim gibi gruplar itibariyle harcamaların miktar ve kıymet olarak dökümü, ay içinde aile fertlerinin elde ettiği ayni ve nakdi gelirler hakkında bilgi derlenmesidir. Aile bütçesi anketinde, her bir harcama kalemi için; cinsi, markası, piyasa birim fiyatı ve nereden alındığı ile ilgili bilgilerin değerlendirilmesi sonucunda, maddelerin tanımları, temel yılı teşkil edecek yıllık ortalama fiyatları ile mal ve hizmetlerin satın alındıkları yere göre dağılımları tespit edilmiştir⁸¹.

1985=100 İstanbul ücretliler geçinme indeksi 242 maddeden oluşmakta, Laspeyres formülüne göre hesaplanmakta, gıda, giyim gibi mevsimlik özelliği olan maddelerde aylık değişken ağırlıklar kullanılmakta, fiyatlar İstanbul da 15 bölgede her hafta derlenmektedir.

1985=100 İstanbul Ticaret Odası İstanbul Ücretliler Geçinme İndeksi Ana Grup Sınıflaması, Alt Grup Sınıflaması, Madde Sayıları İle Ana ve Alt Grup Ağırlıkları aşağıda (Tablo 7) toplu olarak verilmiştir⁸².

⁸¹ İTO, a.g.e., s. 110.

⁸² İTO, a.g.e., s. 116-117.

TABLO 7: 1985=100 İstanbul Ticaret Odası İstanbul Ücretliler Geçinme İndeksi Ana Grup Sınıflaması, Alt Grup Sınıflaması, Madde Sayıları İle Ana ve Alt Grup Ağırlıkları

Ana Grup ve Alt Gruplar	Madde Sayısı	Ana Grup Ağırlığı (%)	Alt Grup Ağırlığı (%)
1- Gıda harcamaları	96	42,49	100,00
- Ekmek ve tahıllar	10	8,32	19,59
- Et, balık ve kümes hayvanları	8	6,48	15,24
- Yağlar, süt ve süt mamulleri	9	8,77	20,65
- Yaş, kuru sebze ve meyve	44	8,69	20,46
- Çeşitli hazır yiyecek	14	5,28	12,43
- Tütün, alkollü ve alkolsüz içecekler	10	3,16	7,44
- Dışarıda yenen yemekler	1	1,78	4,19
2- Konut harcamaları	10	20,72	
3- Ev eşyası harcamaları	30	8,00	
4- Giyim harcamaları	58	12,78	100,00
- Erkek giyimi	15	3,64	28,47
- Kadın giyimi	15	5,39	42,18
- Çocuk giyimi	15	2,85	22,30
- Kumaşlar	13	0,90	7,05
5- Sağlık ve kişisel bakım	16	2,82	
6- Ulaştırma harcamaları	11	5,95	
7- Kültür, eğitim ve eğlence	16	4,44	
8- Diğer harcamalar	5	2,80	
TOPLAM	242	100,00	

1985 yılı aile bütçesi anketi ile tespit edilen 8 ana grup, 11 alt grup altında 242 madde ve bunların tüketim ağırlıkları ile hesaplanan 1985=100 İstanbul ücretliler geçinme indeksinin madde sayısı ve ağırlık seti dikkate alınarak 1995=100 İstanbul Ücretliler Geçinme İndeksi hazırlanmıştır. 1995 yılı ortalama fiyatlarının temel olarak alındığı indekste gıda ve giyim gibi mevsimlik özellik arz eden maddelerde aylar itibari ile değişken ağırlık, diğer tüm maddelerde ise sabit ağırlıklar kullanılmıştır. 1985=100 indeksinin formülasyonu ile hesaplanan bu indeks Ocak 1998 den itibaren yayınlanmaya başlamıştır⁸³.

⁸³ İTO, a.g.e., s. 98.

2.2. İstanbul Ticaret Odası Toptan Eşya Fiyatları İndeksi

2.2.1. İTO Toptan Eşya Fiyatları İndeksinin Tarihçesi

Türkiye’de ilk toptan eşya fiyatları indeksi İstanbul Ticaret Odası tarafından 1913-1914 yılı fiyatlarını temel yıl olarak kabul eden ve 1927 yılından itibaren hesaplanmaya, 1929 yılından itibaren ise yayınlanmaya başlanan İstanbul Ticaret Odası 1913-1914=100 Toptan Eşya Fiyatları İndeksi’dir. Bu indeks 5 ana grup, 8 alt grup altında 52 madde olarak geometrik ortalama ile ağırlıksız olarak hesaplanmakta idi.

İstanbul Ticaret Odası 1951 yılından itibaren 1938 yılı ortalama fiyatlarını temel yıl olarak alan yeni bir indeks hesaplayarak yayınlamaya başlamıştır. 1938=100 temel yıllı bu yeni indekste ana grup sayısı 7 ye, madde sayısı 94 e yükselmiş, alt grup sayısı ise değişmeyerek 8 olmuştur. Hesaplama yine ağırlıksız geometrik ortalama ile gerçekleştirilirken, fiyatlar sadece İstanbul ilinde derlenmekte idi. 1954 yılına kadar 1938 yılı ortalama fiyatları ile hesaplanan indeks, 1955 yılından itibaren 1948, daha sonra ise 1953 ve 1958 yılı fiyatları temel yıl fiyatı olarak kullanılmaya başlamıştır.

1970 yılından itibaren ise İstanbul Ticaret Odası aşağıda ayrıntılı olarak göreceğimiz günümüzde halen yayınlanmakta olan 1963=100 temel yıllı Toptan Eşya Fiyatları İndeksinin yayınlamaya başlamıştır.

2.2.2. İTO 1963-1968=100 Toptan Eşya Fiyatları İndeksi

İstanbul Ticaret Odası 1970 yılından itibaren 1963 yılı ortalama fiyatlarını, 1978 yılından itibaren ise 1968 yılı ortalama fiyatlarını 7 ana grup, 8 alt grup ve 94 maddeden oluşan yeni bir toptan eşya fiyatları indeksi hesaplamaya ve yayınlamaya başlamıştır. Bu indeks halen yayınlanmaya devam etmektedir.

İstanbul Ticaret Odasının önceki hesapladığı toptan eşya fiyatları indeksleri için fiyatlar sadece İstanbul ilinden derlenirken, yeni indekste fiyatlar İstanbul ile İzmir, Adana, Bursa ve Edirne ticaret borsalarından derlenmekte olup, 94 madde için toplam 558 adet fiyat derlenmektedir⁸⁴.

⁸⁴ İTO, a.g.e., s. 122.

TABLO 8: İTO 1963-1968=100 Toptan Eşya Fiyatları İndeksi Ana Grup, Alt Grup Sınıflaması ve Madde Sayıları

Ana Grup ve Alt Gruplar	Madde Sayısı
1- Gıda maddeleri	37
- Zahire, hububat	13
- Bakliyat	4
- Sınai nebatlar	6
- Meyveler	4
- Tütün, kahve, çay, rakı	4
- Hayvani gıda maddeleri	6
2- İşlenmemiş maddeler	17
- Nebati işlenmemiş maddeler	9
- Hayvani işlenmemiş maddeler	8
3- Madenler	6
4- Mensucat	7
5- İnşaat malzemeleri	7
6- Yakacak ve enerji maddeleri	10
7- Kimyevi maddeler	6
8- Diğerleri	4
TOPLAM	94

İndekse konu olan maddeler indekste ağırlıksız olarak yer almakta ve hesaplama geometrik ortalama ile gerçekleştirilmektedir. İndeks hesaplaması dört aşamalı bir süreçle gerçekleşmekte, madde indeksi, alt grup indeksi, ana grup indeksi ve genel indeks aşamalarında hesaplanmaktadır.

3. AVRUPA KARŞILAŞTIRMA PROGRAMI VE SATINALMA GÜCÜ PARİTESİ

3.1. Genel Tanımlar

Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE), 1985 yılından bu yana Uluslararası Karşılaştırma Programı (UKP) kapsamında hesaplama çalışmaları yürütülen Satınalma Gücü Paritesi Programı'nda yer almaktadır. Uluslararası Karşılaştırma Programı, Birleşmiş Milletler, Eurostat ve OECD gibi uluslararası kuruluşlar tarafından organize edilen bir programdır. Program kapsamında,

GSYİH'nın ana grup ve alt gruplarında yer alan harcama kalemlerinin fiyat ve hacim olarak uluslararası karşılaştırılmasını verecek şekilde Satınalma Gücü Paritesine göre hesaplanması gerçekleştirilmektedir. Uluslararası Karşılaştırma Programı'na katılan ülke sayısının sürekli artması ve coğrafi yakınlığın getirdiği kolaylık dikkate alınarak Program 1980 yılında bölgelere ayrılmıştır. Türkiye UKP'nin Avrupa bölgesinde yani, Avrupa Karşılaştırma Programı (AKP) organizasyonunda yer almaktadır. Avrupa Karşılaştırma Programında yer alan ülkeler, Kuzey, Orta ve Güney Avrupa ülkeleri olarak üç gruba ayrılmaktadır. Türkiye 2000 yılından itibaren Güney Avrupa Ülkeleri grubunda yer almaktadır⁸⁵.

İsveçli iktisatçı Gustav Cassel tarafından 1916 yılında geliştirilen satınalma gücü paritesi teorisi iki ülke parası arasındaki değişim oranlarının bu paraların yurtiçi satınalma gücüne göre belirlenmesini savunan bir teoridir.

En basit haliyle SGP yaklaşımı uzun dönemde döviz kurlarındaki değişimin göreceli malların fiyatları arasındaki değişimi yansıtmaya eğiliminde olacağını savunur. SGP yaklaşımının temelinde tek fiyat kanunu yatar. Bu kanuna göre farklı ülkelerdeki malların fiyatları tek bir para cinsi ile ifade edildiğinde malların fiyatı her ülkede aynı olacaktır. Elbette ki taşıma maliyetleri, gümrük vergileri ve tarife dışı engeller gibi birçok faktör malların ülkeler arasında farklı fiyatlandırılmasına yol açmaktadır. Bu durumu daha iyi yansıtılabilmek amacıyla daha geniş bir ölçü getiren mutlak SGP ise, iki ülke paraları arasındaki denge döviz kurunun her iki ülkedeki fiyatlar genel seviyesinin birbirine oranı olarak ifade edilebileceğini ileri sürer. Buradaki temel ön kabul, ülkeler arasındaki ticaret vasıtasıyla mallar arasındaki yapılacak arbitraj nedeniyle, uzun dönemde ve tek bir para cinsinden ifade edildiğinde, fiyatlar genel düzeyinin birbirinin aynı olacaktır. Ancak, pratikte birçok mal farklılaştırıldığından, fiyat endekslerini oluşturan mal sepetleri arasındaki farklılıklardan, işlem maliyetlerinden ve ticaret engellerinden dolayı mutlak SGP yaklaşımının da her zaman geçerli olduğunu söylemek mümkün değildir⁸⁶.

⁸⁵ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Satınalma Gücü Paritesi Programı Fiyat Derleme Yöntemi** (Hizmete Özel, Ankara: Mart 2000), s. 9.

⁸⁶ Arzu Ağcaer, "Dalgalı Kur Rejimi Altında Merkez Bankası Müdahalelerinin Etkinliği: Türkiye Üzerini Bir Çalışma", (Yayınlanmamış Uzmanlık Tezi, TC Merkez Bankası, Ankara, Aralık 2003, s. 13.

Dalgalı Döviz kuru sisteminde teorik olarak uzun dönemde satınalma gücü paritesinin (SGP) sağlanması gerekmektedir. Teoriye göre; döviz kurlarının piyasalarda serbestçe belirlenmesi durumunda alacağı değer, ülkeler arasındaki göreceli fiyat değişim oranlarının bir ölçüsü olacaktır. Yani, denge döviz kuru, fiyat düzeylerinin oranı ile doğrusal bir ilişkiye sahiptir⁸⁷.

Satınalma gücü paritesi teorisi ile döviz kurları arasında yakın bir ilişki vardır. yabancı ya da yurtiçi fiyatların birisi veya her ikisi birden değişirse, nominal döviz kuru da bu farkı ortadan kaldıracak, dolayısıyla reel döviz kurunu sabit tutacak şekilde değişmelidir. Eğer reel döviz kurları satınalma gücü paritesi teorisine göre hareket ederse, reel döviz kuru değişmeyeceğinden, nominal döviz kurundaki değişimler ülkelerin uluslararası rekabet gücünü de etkilemeyecektir.

Satınalma gücü paritesinin reel döviz kurları açısından en önemli varsayımı “uzun dönemde satınalma gücü paritesi geçerli ise, reel döviz kurlarının değişmeyeceği” dir. Satınalma gücü paritesi teorisi, döviz kurunun, yabancı ve yurtiçi enflasyon oranları arasındaki farka göre belirlenmesini öngörmektedir. Bu satınalma gücü paritesinin göreceli tanımıdır. Mutlak anlamda ise; satınalma gücü paritesi, döviz kurularına dönüştürülmüş fiyat düzeylerinin ülkeler arasında aynı olmasını gerektirir⁸⁸.

Satınalma Gücü Paritesi, farklı para birimlerinin satınalma güçlerini eşitleyen dönüşüm oranıdır. Yani eldeki toplu bir para, parite oranı ile farklı bir para birimine dönüştürüldüğünde tüm ülkelerde aynı sepetteki mal ve hizmetleri satın alacaktır. Kısaca SGP, ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılıklarını ortadan kaldıran para birimlerini birbirine dönüştürme oranıdır. Farklı ülkelerin harcamalar yoluyla Gayrisafi Yurtiçi Hasıla'sı parite ile ortak bir para birimine dönüştürüldüğünde, uluslararası karşılaştırmalara olanak sağlayan veriler elde edilir. Böylece ortak para birimine dönüştürülen harcamalar, yalnızca miktarlar arasındaki farklılığı yansıtmakla kalmaz, ülkeler arasındaki fiyat düzeyi farklılıklarını da yansıtır. Döviz kuru, ülkelerin nispi satınalma güçlerini

⁸⁷ Oğuz Yıldırım, “Döviz Kurları Çerçevesinde Satınalma Gücü Paritesinin Zaman Serisi Analizi ve Türkiye Ekonomisi Uygulaması”, **Bankacılar Dergisi**, Sayı:44, 2003, s. 3.

⁸⁸ Murat Doğanlar, Mehmet Özmen, “Satınalma Gücü Paritesi ve Reel Döviz Kurları: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir İnceleme”, **İMKB Dergisi**, Sayı: 16, Ekim, Kasım, Aralık 2000, s. 112-113.

yansıtmaz. Bu nedenle miktar yönünden uluslararası karşılaştırmalar yapmak için uygun bir dönüşüm oranı değildir. Döviz kuru kullanılarak hesaplanan harcamalar yoluyla GSYİH, nominal değerleri verir. Parite kullanılarak hesaplanan harcamalar ise reel ölçümleri yansıtır⁸⁹.

Satınalma Gücü Parite Teorisi, ulusal fiyat düzeyleri ile döviz kurlarının birlikte hareket ettiklerini varsayar. Teoriye göre, her para biriminin değeri, alabildiği mal ve hizmetlerin miktarı ile belirlenir. Yani para kendi ülkesinde ne kadar fazla mal ve hizmet alabiliyorsa o kadar değerlidir⁹⁰.

Program kapsamında ülke ekonomilerinde satın almaya konu olan tüm mal ve hizmetlerin fiyatlarını izlemek mümkün olmadığından AKP'ye katılan tüm ülkelerin görüşü alınarak katılımcı ülkeleri ve ilgili madde grubunu temsil eden, ayrıca ülkeler arasında karşılaştırılabilir niteliğe sahip kapsamlı bir mal ve hizmet sepeti tanımlanmakta, bu sepet tüm ülkelerde aynı anda fiyatlandırılmaktadır.

Katılımcı ülkelerin ulusal istatistik kurumları tarafından yürütülen çalışmalarda, temel değişkenler fiyatlar ve harcama ağırlıklarıdır. SGP çalışmalarının temel yılı OECD tarafından belirlenmekte ve katılımcı ülkelere bildirilmektedir. Belirlenen her temel yıl için 220 madde grubu içindeki yaklaşık 4000 madde fiyatlandırılmaktadır. Fiyatlandırma çalışması yapılacak madde sayısının çokluğundan dolayı, fiyatlandırma çalışmaları temel yıldan 2 yıl önce OECD'nin belirlediği takvime göre başlamakta ve temel yılın sonunda tüm çalışmalar bitirilmektedir. Harcama ağırlıkları için ise harcamalar yönüyle GSYİH'dan yararlanılmaktadır. Özetlemek gerekir ise, SGP'nin hesaplanabilmesi için öncelikle ekonominin çok geniş bir kısmını temsil eden karşılaştırılabilir niteliklere sahip mal ve hizmet sepetinin tanımlanması gerekir. İkinci olarak tanımlanan bu mal ve hizmet sepeti tüm ülkelerde aynı dönemde ulusal para birimlerine göre fiyatlandırılır. Bunun için sepette yer alan her maddenin ulusal yıllık ortalama fiyatlarına ihtiyaç vardır. Üçüncü olarak da, ağırlandırmak için harcamalar yoluyla hesaplanan GSYİH'nın ayrıntılı

⁸⁹ <http://die.gov.tr/konularr/satinalmagp1.htm> Satınalma Gücü Paritesi Programı. (Mart 2004)

⁹⁰ <http://die.gov.tr/konularr/satinalmagp2.htm> Satınalma Gücü Paritesi / AB Ülkelerine Yönelik Satınalma Gücü Paritesi Programı. (Mart 2004)

ağırlıklarına ihtiyaç vardır. Bu sepetin satın alınabilmesi için gerekli ulusal para tutarlarının birbirine oranı SGP'yi verir.

3.2. Mal ve Hizmet Sepeti

Mal ve hizmet sepetinin belirlenmesinde şu ölçütler dikkate alınır⁹¹.

- Seçilen maddeler mümkün olduğunca çoğu katılımcı ülkede bulunmalıdır.

- Seçilen maddenin ana gruplar düzeyinde tür ve satın alış yönünden ülkeleri temsil etmesine özen gösterilmelidir.

- Seçilen maddenin mutlaka ayrıntılı tanımları yapılmalıdır.

- Her bir grup için, ülkelerin tüketim yapılarını ve madde ağırlıklarını göz önüne alarak en azından bir maddeyi kendi ülkelerinin tüketimi için temsil edici olarak belirlemesi gerekmektedir. Fiyatlandırılacak olan maddelerin karşılaştırılabilir, temsil edici ve ülkenin tüketim yapısını yansıtır olması gerekmektedir. Bunları daha ayrıntılı inceleyecek olursak;

Karşılaştırılabilirlik: Fiyatı derlenen maddenin karşılaştırılabilir olabilmesi için her ülkede aynı maddenin fiyatlandırılması gerekir. Satın Alma Gücü Paritesi Programı'nın en önemli koşulu aynı tanımlı maddelerin fiyatlandırılmasıdır. Bunun için belirgin marka ve belirgin model referans gösterilerek madde tanımlanabilir (markalı tanım). Ayrıca maddenin boyutu, ağırlığı, kullanılan malzeme rengi, deseni, üretildiği ülke gibi ayrıntılı özellikleri ile ürün tanımlanabilir (genel tanım). Fiyatların derlendiği işyerinin türünün de belirlenmesi, karşılaştırılabilirlik açısından önemlidir⁹².

Temsil edebilirlik: Maddenin, ilgili tüketim kalıbını ve ana başlığını temsil ediyor olması gerekir. Maddenin piyasada yeterli miktarda satılıyor olması ve işyerlerinde kolaylıkla bulunuyor olması temsil edebilirlikte önemlidir. Tüketici fiyatları indeksi sepetinde yer alan maddelere bakılması, piyasada en fazla satılan marka ve modelin belirlenmesi, ayrıntılı pazar araştırması yapılması, bir

⁹¹ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Satınalma Gücü Paritesi Programı Fiyat Derleme Yöntemi** (Hizmete Özel, Ankara: Mart 2000), s. 9.

⁹² DIE, **a.g.e.**, s. 11.

önce yapılan anket çalışmalarından yararlanılması temsil edebilir maddelerin seçimlerinde başvurulacak yöntemlerdir⁹³.

Ülkelerin tüketim yapısının yansıtılması: Mal ve hizmet sepetindeki maddelerin her ülkenin ulusal tüketim yapısını temsil ediyor olması gerekir. Ulusal piyasayı temsil eden maddeler yeterli miktarda piyasada satılır. Bu maddelerin görel olarak fiyatları, temsil edici olmayan maddelere göre düşüktür.

AKP'da 1993 SNA (System of National Accounts) Sınıflama sistemi ve bu sisteme bağlı sınıflama sistemleri kullanılmaktadır. Özel nihai tüketim grubunda COICOP (classification of individual consumption by purpose), devletin nihai tüketim harcamaları grubunda COFCG (classification of the functions of Government) , gayrisafi sabit sermaye oluşumu bölümünde ise, NACE (General Industrial classification of Economic Activities within the European Communities) sınıflamaları dikkate alınmaktadır.

3.3. Fiyatlandırma Kuralları

SGP Programında sepette yer alan mal ve hizmetlerin fiyatları için de belirgin standartlar söz konusudur. Bu standartlar karşılaştırma programındaki tüm katılımcı ülkelerin uymak zorunda oldukları standartlardır⁹⁴.

- Fiyatlar, ülkeyi ve bulunduğu madde grubunu temsil edici olmalıdır.
- Fiyatlar ülkeler arasında karşılaştırılabilirlik açısından iyi tanımlanmış olmalıdır.
- Fiyatlandırılan maddenin tüm ülke için aynı tanıma sahip olması gerekir.
- Fiyatlar tüm ülkeyi temsil ediyor olmalıdır.
- Temel yıl ortalama fiyatları, karşılaştırma programı için geçerli olan fiyatlardır.
- Fiyatlar alıcının peşin ödediği piyasa fiyatları olmalıdır.

SGP Programı fiyatlandırma çalışmaları GSYİH'nın ana gruplarına göre yapılmaktadır. Bu gruplar;

- Özel nihai tüketim harcamaları
- Devletin nihai tüketim harcamaları
- Gayrisafi sermaye oluşumu

⁹³ DIE, a.g.e., s. 11.

⁹⁴ DIE, a.g.e., s. 14.

- Makine ve teçhizat
- İnşaat projeleri

şeklinde. Özel nihai tüketim harcamaları bölümünde piyasa fiyatları derlenmektedir. Devletin nihai tüketim harcamaları bölümünde toplanan fiyatlar ise girdi fiyatlarıdır ve sadece çalışanlara ödenen ücretleri kapsamaktadır. Gayrisafi sabit sermaye oluşumu grubunda yer alan makine-teçhizat ile inşaat projeleri için ayrıntılı fiyatlandırma kuralları vardır.

3.3.1. Özel Nihai Tüketim Harcamaları için Fiyatlandırma Kuralları

Özel nihai tüketim harcamaları grubunda kapsanan maddelerin fiyatları, bölgesel farklılık gösteriyorsa, fiyat derleme çalışmaları bölgeleri, temsilen seçilen illerde yapılır. Bölgesel farklılıkların olmadığı ülkelerde ise başkent fiyatları SGP çalışmaları için yeterlidir. Türkiye’de özel nihai tüketim harcamaları grubu fiyat derleme çalışmaları, 7 coğrafi bölgeden Türkiye’yi temsilen seçilen 7 ilde (Adana, Ankara, Diyarbakır, Erzurum, İstanbul, İzmir ve Samsun) gerçekleştirilmektedir. Türkiye genelinde tek bir fiyatın geçerli olduğu tek el maddeleri, gazete ve dergiler, posta ücretleri gibi maddeler için ise Ankara’dan fiyatlar derlenmektedir⁹⁵.

Gayrisafi sabit sermaye oluşumu grubunda kapsanan makine ve teçhizat malzemeleri ile inşaat projeleri için bölgesel fiyat farklılıkları olmadığı varsayımından hareket edilerek fiyat derleme işlemi Tüm Türkiye’yi temsil eden işyerleri ile gerçekleştirilmektedir.

Bazı ülkeler Tüketici fiyatları indeksleri için topladıkları fiyatları Satınalma Gücü Paritesi çalışmalarında kullanırken, bazı ülkeler hem TFI için derledikleri fiyatları hem de özel anketlerle derledikleri fiyatları SGP çalışmalarında kullanmaktadırlar. Ülkemizde tüketici fiyatları indeksi, SGP programında özel nihai tüketim harcamaları ana harcama grubu için kullanılmaktadır. Özel nihai tüketim harcamaları grubunda temel yıl öncesinde derlenmeye başlanan fiyatların, temel yıl ortalama fiyatlarını elde edebilmek için TFI’lerine gerek vardır. AB ülkelerinde anketler sadece başkentlerde yapılmaktadır. Anketin yapıldığı dönemde başkent fiyatlarını yansıtan bu ortalama fiyatlar, Eurostat

⁹⁵ DIE, a.g.e., s. 16.

tarafından bölgesel fiyat indeksleri kullanılarak düzeltilmekte, temel yıl ortalama fiyatlarına ve tüm ülkeyi temsil edecek fiyatlara ulaşılmaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri dışındaki diğer OECD ülkeleri, mal ve hizmet sepetinde yer alan ürünlerin ortalama fiyatlarını, ülkelerini temsil edecek şekilde derleyip OECD'ye gönderilmektedir. OECD bu fiyatları temel yıl ortalama fiyatlarına dönüştürmektedir. AB'ne üye ülkelerde fiyatlar Eurostat'ın mali desteği ile düzenlenen anketlerde derlenirken, AB'ne üye olmayan ülkelerde fiyat derleme anketlerinin mali desteği ulusal istatistik kurumları tarafından karşılanmaktadır⁹⁶.

Fiyatların derleneceği iller belirlendikten sonra, bu illerde fiyatların derleneceği işyerlerinin seçimi aşamasına gelinir. İşyeri seçimi özellikle özel nihai tüketim harcamaları grubu için önemlidir. Bu grup için yerleşim yerleri genelindeki fiyat farklılıklarını yansıtacak ve madde grubunu temsil edecek şekilde işyerleri seçilmelidir. İşyerlerinin seçimlerinde ulusal istatistik kurumları, Eurostat tarafından belirlenen işyeri seçiminin temel ölçütlerine bağlı kalarak, işyerlerinin sınıflamasını ve seçimi yaparlar. Ülkemizde özel nihai tüketim harcamaları grubu için fiyat derlenecek işyerlerinin seçimi DİE'nin SGP şubesi tarafından 1995 yılında yapılan "Türkiye'de İşyeri Özelliklerinin Belirlenmesine Yönelik Çalışma" sonuçlarına göre yapılmaktadır. Gayrisafi sermaye oluşumu grubunda ise Makine ve Teçhizat için üretici ve ithalatçı firmalarla bağlantı kurulurken, İnşaat Projeleri için Türkiye çapında sektörün önde gelen inşaat firmaları ile anket çalışmaları yapılır.

Fiyat derleme aşaması için de belirlenmiş üç temel ölçüt vardır. Bunlar⁹⁷;

- Fiyat farklılıklarının çok olduğu ürünler için ortalama fiyatın güvenilirliğini artırmak amacıyla çok fiyat derlenir.

- Nispi önemi fazla dolayısıyla nihai sonuçlarda doğrudan büyük etki yaratacak maddeler için farklı yerlerden çok sayıda fiyat derlenir.

- Madde tanımının çok ayrıntılı olmaması halinde yine farklı yerlerde çok sayıda fiyat derlenmelidir.

⁹⁶ <http://die.gov.tr/konularr/satinalmagp2.htm> Satınalma Gücü Paritesi / AB Ülkelerine Yönelik Satınalma Gücü Paritesi Programı. (Mart 2004)

⁹⁷ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Satınalma Gücü Paritesi Programı Fiyat Derleme Yöntemi** (Hizmete Özel, Ankara: Mart 2000), s. 17.

Güvenilir ortalama fiyatları oluşturmak için gereken minimum fiyat sayısı ülkeden ülkeye değişebilir.

Derlenen fiyatlar, ülkelerin kendi ulusal fiyatları ile tutarlı olmalıdır. Yani fiyatlar gerçek piyasa fiyatları olmalıdır. Gerçek piyasa fiyatını tanımlamak için şu konulara dikkat edilmelidir⁹⁸.

- KDV ve dolaylı vergiler fiyata mutlaka dahil edilmelidir.

- Piyasa fiyatı ürünün gerçek peşin satış fiyatı demektir. Bir ürünün normal fiyatının altında mevsimsel indirimle yada özel indirimle satılıyorsa, bu ürünler belirli bir grup alıcıya hitap ettiği için dikkate alınmazlar. Bu kuralın iki istisnası vardır. Bunlar dört haftadan daha uzun süreli indirimli satışlar ve indirimli fiyatların ucuzluk sezonunda olduğu durumlardır.

- Bazı mallar sürekli indirim tabi olabilirler. Bu durumda maddenin indirimli fiyatı piyasa fiyatı olarak kabul edilmelidir.

- Özel günlerde tüm ürünler veya belli ürünler için gerçekleştirilen indirimler fiyat derleme çalışmalarında dikkate alınmamalıdır.

- Bazı mallarda alıcının fazla miktarda almasını teşvik amacıyla bedava verilen ilave ürünler (3 al 2 öde, % 15 bedava gibi), uygulama uzun dönemli yapılıyorsa dikkate alınmalıdır.

- Artık talebi olmayan ve stoklarda tükenmekte olan mallar seri sonu mallar olarak adlandırılırlar. Bu tür maddeler temsil etme özelliklerini kaybettikleri için anket kapsamı dışında tutulmalıdırlar.

3.3.2. Devletin Nihai Tüketim Harcamaları için Fiyatlandırma Kuralları

Devletin nihai tüketim harcamaları ana bileşenlerini tanımlamada sınıflama sistemi olarak BM'nin COFOG sınıflandırması kullanılmaktadır. Buna göre devletin nihai tüketim harcamaları 4 alt harcama grubuna ayrılır.

- Devletin Sunduğu Ortak Hizmetler
- Eğitim
- Sağlık
- Diğer Bireysel Hizmetler

⁹⁸ DIE, a.g.e., s. 26.

Devletin sunduğu bu hizmetlerin piyasada bir satış fiyatı bulunmadığı için girdi fiyatları yaklaşımı kullanılır. Bunun için yukarıdaki alt harcama grupları kendi içlerinde;

- Çalışanlara Ödenen Ücretler
- Ara Tüketim
- Sabit Sermaye Tüketimi

olarak yine alt harcama gruplarına ayrılır. Ara Tüketim ve Sabit Sermaye Tüketimi için veri toplanmaz. Çalışmalara ödenen ücretler için ise, seçilmiş mesleklerde çalışanların eğitim düzeyi, derecesi, kademesi dikkate alınarak çalışanlara ödenen ücretler derlenir. Ücretlerde brüt ücret, işverenin ödediği sosyal yardımlar, izafi sosyal yardımlar, aile yardımı, kira yardımı, fazla mesai, prim gibi ödemeler de dikkate alınır⁹⁹.

3.3.3. Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumu için Fiyatlandırma Kuralları

OECD ve Eurostat tarafından hesaplanan SGP'nin amacı, katılımcı ülkeyi temsil eden ve katılımcı ülkeler arasında karşılaştırılabilir niteliğe sahip, GSYİH'ya konu olan, mal ve hizmetlerde ödenen gerçek fiyatları karşılaştırmaktır. GSYİH'nın ana gruplarında üçüncüsü olan Gayrisafi Sabit Sermaye Oluşumunda fiyatlandırma çalışmaları Makine ve Teçhizat ile İnşaat Projeleri'ne yönelik olarak temel yılın temmuz ayında gerçekleştirilmektedir.

3.3.3.1. İnşaat Projelerini Fiyatlandırma Kuralları

Özel nihai tüketime konu olan maddelerin fiyatlandırılmasında, katılımcı ülkeler madde grubunda kendi üretimlerini temsil eden nitelikteki maddeleri fiyatlandırır. Aynı yaklaşımı inşaat projelerine uygulamak, katılımcı ülkelerin çokluğu ve inşaat tiplerinin karışık olmasından dolayı çok zordur. Bu nedenle çeşitli yaklaşımlarla karşılaştırılabilirlik ve temsil edebilirlik sağlanmaktadır. Bunlar¹⁰⁰;

⁹⁹ DİE, a.g.e., s. 40.

¹⁰⁰ DİE, a.g.e., s. 43.

- Her ülkede aynı tip bir inşaat uzmanlar tarafından fiyatlandırılır. Bu yaklaşımda inşaatlar ve fiyatlar karşılaştırılabilir olur, ama ülkeyi temsil edebilir nitelik taşımaz.

- Standart bir inşaat her ülkenin özelliğine göre yerel bazı değişikliklere tabi tutularak, uzmanlar tarafından fiyatlandırılır. Bu yaklaşımda inşaat ve fiyatlar temsil etme gücü yüksek, fakat az karşılaştırılabilir bir nitelik kazanırlar.

- Her ülke için kendi özelliklerini temsil eden inşaat türleri uzmanlar tarafından fiyatlandırılır. Bu yöntemde inşaat ve fiyatlar temsil edebilir, fakat karşılaştırılmaz bir nitelik alırlar.

Bu yaklaşımlardan ilki karşılaştırılabilirliği üçüncüsü ise temsil edebilirliği sağlar. Sadece ikinci yaklaşım iki özelliği birden sağlar. Eurostat ve OECD, ikinci yöntemi tercih etmişlerdir. Katılımcı ülkeler esneklik taşıyan standart inşaat projelerini fiyatlandırır.

Standart inşaat projelerinin başlıca birkaç ana unsuru vardır. Örneğin, toprak çalışması, beton kısmı, duvarcılık, çatı kısmı vb. Her bir unsurun içerdiği çeşitli maddeler vardır. Örneğin, temel kazma, taşıma, temellere kum koyma vb. Fiyatlandırma amacıyla standart projelerin ana unsurları ve bunların içerdiği maddeler ayrıntılı tanımları ile birlikte madde listelerinde yer alır ve ülkeler bu karşılaştırılabilir ürünleri fiyatlandırır.

3.3.3.2. Makine ve Teçhizat Maddelerini Fiyatlandırma Kuralları

SGP Programının amacına yönelik olarak, karşılaştırılacak makine ve teçhizat maddelerinin fiyatlarının hem katılımcı ülkeyi hem de katılımcı ülkeler arasında karşılaştırılabilir niteliğe sahip olması gerekir. Bunu başarabilmek için katılımcı ülkeler ortak makine ve teçhizat sepetinden ürün seçerler. Karşılaştırılabilirlik için ülkelerin aynı ürünleri fiyatlandırmaları tercih edilir. Fakat çoğu kez bu mümkün değildir. Bu durumda ülkeler tanıma yakın ürünleri fiyatlandırır. Sonuç olarak, ortak sepette kapsanan her bir madde için ayrıntılı olarak teknik özellikler yer almaktadır. Böylece madde kesin olarak tanımlanabilir. Maddenin fiyatlandırılması sırasında dikkate alınması gereken,

satış şekli, aksesuarlar ve montaj maliyetleri gibi diğer değişkenlerde tanımın içinde yer alır.

Marka ve modellerin tanımın içinde yer alması önerilir. Fakat belirlenen bu marka ve modellerin fiyatlandırılması zorunluluğu yoktur. Fiyatlandırılacak marka ve modelin seçimi, teknik özelliklerine bakılarak ve katılımcı ülkenin piyasasında bulunup, bulunmadığı dikkate alınarak belirlenir. Teknik özellikler, performans (kapasite, hız, güç, hacim, randıman vb.), işletim (güç kaynağı, ayar sayısı, kontrol türü vb.) ve kalite (madde yapısı, ağırlığı, direnme gücü vb.) dikkate alınarak sıralanmıştır. Fiyatlandırmada marka ve modeli seçerken, ülkeler performans özelliklerine kesinlikle bağlı olmalıdır. Çünkü bu özellikler ülkeler arasında aynı veya birbirine çok yakındır. Diğer özellikler için daha esnek davranılabilir¹⁰¹.

Ülkeler tarafından sağlanan fiyatlar satın alış fiyatları olmalıdır. Yani, malın üretildiği yerden alınıp teslim edildiği yere kadar satın alıcıların mala ödedikleri fiyat belirtilmelidir. Fiyata satış vergileri, ticari marjlar, ulaşım, teslim, montaj masrafları dahildir. Çünkü bunlar mala ilişkin harcamalardır.

Ülkeler tarafından bildirilen fiyatlar ulusal ortalama fiyatlar olmalıdır. Fiyatlar tüm ülke sınırları içindeki fiyat düzeyini yansıtmak, fiyatlardaki bölgesel farklılıkları dikkate almalıdır. Gönderilen fiyatlar, aynı zamanda tüm yılın ulusal fiyat düzeyini yansıtan yıllık ortalama fiyatlar olmalıdır¹⁰².

4. DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ'NÜN YENİ TÜKETİCİ FİYATLARI İNDEKSİ HAZIRLIK ÇALIŞMALARI

4.1. DİE Yeni Tüketici Fiyatları İndeksinin Genel Yapısı

Devlet İstatistik Enstitüsü 1994 yılındaki mal ve hizmet kompozisyonu doğrultusunda hesaplamakta olduğu Toptan Eşya ve Tüketici Fiyatları İndekslerini güncel yapıya kavuşturmak amacıyla 2005 yılından itibaren yayınlanmak üzere yeni indeks çalışmalarını sürdürmektedir.

AB uyum çalışmaları çerçevesinde ülke içindeki fiyat hizmetlerini belirlemek amaçlı Ulusal Tüketici Fiyatları İndeksi dışında ayrıca AB

¹⁰¹ DİE, a.g.e., s. 47.

¹⁰² DİE, a.g.e., s. 48.

standartlarına uygun Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları İndekslerinin de (HICPs) hesaplanması gerekmektedir. Bu nedenle, AB Standartları ile ulusal uygulamalar arasındaki farklılıkların yeni indeks çalışmalarında ortadan kaldırılması amaçlanmaktadır. Bu konuda özellikle Tüketici Fiyatları İndeksleri üzerinde yoğunlaşarak AB ülkeleri ile yöntemlerin ve tanımların kullanılması sorgulanmaya çalışılmaktadır. Aşağıda konumuz kapsamında yer alan Tüketici Fiyatları İndeksi kapsam, yöntem ve hazırlık çalışmaları olarak incelenmiştir. Yeni Tüketici Fiyatları İndeksinin güncellenme gerekçeleri;

- Piyasada tüketime konu olan mal ve hizmet kompozisyonunun değişmesi
- İndeksin ağırlık yapısının değişmesi
- İndeksin temel döneminin eskimesi
- Yeni yöntem ve uygulamaların indeks hesaplamalarına yansıtılması

gerekliliği olarak belirlenebilir.

DİE, yukarıda belirtilen gerekçeler doğrultusunda yeni bir Tüketici Fiyatları İndeksi kuracaktır. Kurulacak indeksin dayandırılacağı başlıca veri kaynağı 2003 yılında yapılan Hanehalkı Bütçe Anketi'dir.

Hanehalkı Bütçe Anketi, 2003 yılında tam örnekleme yöntemi ile yaklaşık 26 000 hanehalkı ile gerçekleştirilmiştir. Örnek sayısı takip eden yıllarda 1/3 oranında 8600 hanehalkı ile her yıl gerçekleştirilecektir. Bu anketin soru formlarının oluşturulmasında ve metodolojisinin belirlenmesinde Eurostat tarafından kullanılan "Avrupa Birliği'nde hanehalkı bütçe anketleri : Uyum için metodoloji ve öneriler " başlıklı yönergeden yararlanılmıştır.

Yeni indeksin temel devre fiyatları ve ağırlık yapısı 2003 yılında tam örnek hacmiyle yapılan Hanehalkı Bütçe Anketi sonucuna bağlı olarak belirlenecektir. Yeni kurulacak İndeks Zincirleme Laspeyres Tüketici Fiyatları indeksi olarak kurulacaktır ve indeksin referans dönemi 2003 yılı olacaktır. 2003 temel yıllı olarak kurulacak Yeni Tüketici Fiyatları İndeksi her yıl aralık ayında Link edilecektir. Yıllık Zincirleme İndeks yöntemine geçilmesi ile ağırlıklar her yıl yenilenecektir. Böylece enflasyonun daha gerçekçi ölçülmesi söz konusu olacaktır. Sabit Bazlı İndeks'ten Yıllık Zincirleme İndekse geçmek bazı ihtiyaçları beraberinde getirecektir. Şöyle ki;

- Her beş-altı yılda bir elde edilen veriden her yıl sürekli elde edilen yıllık veriye geçiş söz konusu olacaktır.

- Hesaplama sistemi olarak her yıl zincirleme yapma gereği doğacaktır.

- Verileri elde edilişi ve ağırlıkların oluşturulması zaman alacak, iş yükü artacaktır.

AB ülkelerinden İsveç, İngiltere ve Fransa yıllık zincirleme indeks hesaplamaktadırlar.

İndeks sepeti kapsamı ve sepetin ağırlık yapısı, Hanehalkı Bütçe Anketi verileri doğrultusunda her yıl güncelleştirilerek, önem kazanan mal ve hizmetlerin indeks kapsamına alınması sağlanacaktır. İndeks sepeti kompozisyonunun ve önem kazanan mal ve hizmetlerin belirlenmesinde toplam harcamanın 1/1000 oranı başlangıç noktası olarak gözetilecektir. Hanehalkı Bütçe Anketi'nin her yıl gerçekleştirilmesi uygulamasına geçilmesi ile daha güncel yapıda indekslerin üretilmesi mümkün olacaktır. Böylece önem kazanan mal ve hizmetler indeksi sepetine dahil edilirken, tüketim değeri itibariyle önemini yitiren mal ve hizmetlerin indeks sepetinden çıkarılması mümkün olabilecektir.

Yeni Tüketici Fiyatları İndeksi Türkiye ve NUTS 2 kapsamında yer alan 26 istatistiksel bölge için hesaplanacaktır. Avrupa Birliği'ne istatistik alanında uyum sağlamanın önemli alanlarından birisini de DİE'nin istatistiksel çalışmalarında kullanmakta olduğu sınıflama alt yapısının değiştirilmesi ve AB sınıflamalarının kullanılmasıdır. AB'ye üye ve aday ülkelerde karşılaştırılabilir düzeyde bölgesel istatistiklerin üretilmesi amacıyla "Bölgesel Sınıflama Sistemi" (NUTS) kullanılmaktadır. NUTS Sınıflama Sisteminin kullanılması çeşitli anlamlara gelmektedir;

- Öncelikle ülkemizde bundan sonra 7 coğrafi bölge temelinde değil, NUTS sınıflama sistemlerine göre veri üretilecektir.

- Birbirine benzer illerden oluşan ve istatistiki açıdan anlamlı bölgeler üretmek demek olan yeni sistemde istatistikler bu bölgeleri esas alarak çok daha detaylı, çeşitli ve kullanışlı biçimde üretebilecektir.

- Dar bölge kapsamında çalışmaların yoğunluğu artacağından daha doğru ve ayrıntılı bilgi derlenebilecek karar organlarının özellikle bölgesel anlamda

karar almaları kolaylaşacaktır. Avrupa Birliği'ne uyum çerçevesinde nüfusun sosyo-ekonomik yapısının temsil edecek nitelikte oluşturulan NUTS 1 ve NUTS 2 coğrafi sınıflaması Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi'nin örneklem çerçevesini oluşturmuştur. NUTS 1 12 bölgeden, NUTS 2'de 26 bölgeden oluşturmaktadır. Yeni kurulacak Tüketici Fiyatları İndeksi Türkiye, NUTS 1 bölgeleri ve NUTS 2 bölgeleri için tahmin üretecek nitelikte olacaktır.

Yeni Tüketici Fiyatları İndeksi'nin mal ve hizmet sınıflamasında COICOP sınıflamasının son versiyonu olan ve 12 ana gruba ayrılan sınıflama kullanılacaktır. Bu ana gruplar;

- Gıda ve Alkolsüz İçecekler
- Alkollü İçecekler, Tütün ve Bağımlılık Yapan Maddeler
- Giyim ve Ayakkabı
- Konut, Su, Elektrik, Gaz ve Diğer Yakıtlar
- Mobilya, Ev Aletleri ve Ev Bakım Hizmetleri
- Sağlık
- Ulaşım
- Haberleşme
- Eğlence ve Kültür
- Eğitim
- Lokanta ve Oteller
- Çeşitli Mal ve Hizmetler

Yeni Tüketici Fiyatları İndeksi'nde herhangi bir nüfus veya gelir grubu indeks kapsamı dışında tutulmayacak, ayırım olmaksızın toplumun tamamına ilişkin göstergeler üretilecektir. Kurumsal nüfusa ilişkin harcama rakamları da Yeni Tüketici Fiyatları İndeksi'nde kapsanacaktır. Böylece indeksin nüfus kapsamı, Türkiye'de yaşayan toplam nüfus olarak belirlenmiştir. Kurumsal nüfus tarafından yapılan harcamalar da indeks kapsamında yer alacaktır. Cari fiyatlar daha önceden olduğu gibi ayda iki kez derlenecektir. Meyve ve sebze grubunda yer alan ürünler ile akaryakıt fiyatları her hafta derlenecektir. Belirlenen işyerlerinde her ay derlenen bu fiyatların ortalama değerlerinin hesaplamasında iki yöntemin kullanılması söz konusudur. Bunlar; geometrik ortalama ve aritmetik ortalamadır. Fiyat farklılaşmasının ve ikame işleminin

yoğun olduğu mal ve hizmetlerde geometrik ortalamanın alınması anlamlı sonuçlar üretmektedir. AB ülkelerinden Yunanistan, İtalya, Lüksemburg, Portekiz, Finlandiya, İngiltere geometrik ortalama kullanmaktadır. Danimarka ve Avusturya bazı maddeler hariç genelde geometrik ortalama kullanmaktadırlar.

Ulusal indeksin birincil amacı *enflasyonu ölçmek* yada *hanehalkının yaşam maliyetini belirlemek* olarak tespit edilebilir. Birincil amacın enflasyonu ölçmek olarak belirlenmesi durumunda, hanelerin parasal harcamalarının, birincil amacın yaşam maliyetini ölçmek olarak belirlenmesi durumunda ise, hanelerin nihai tüketim harcamalarının alınması gerektiği açıktır. Parasal harcamalar hanehalklarının satınalma yoluyla yaptığı harcamalardır. Bu kavram, tüketim harcamalarından hanehalklarının kendi tüketimlerine yönelik üretimlerinin ve bazı hanehalkları için geçerli izafi kiralardan tahmini değerlerini çıkarmak suretiyle elde edilmektedir.

Hanehalkının nihai tüketim harcaması ise, hanehalklarının mal ve hizmet tüketmek amacıyla yaptıkları harcamalara karşılık gelmektedir. Bu tanım, parasal nitelikli satın almaların yanı sıra, hanehalklarının kendi üretimlerinden tüketimlerini ve bazı hanehalkları için izafi kiralardan tahmini değerlerini de kapsamaktadır. Hanehalkı nihai tüketim harcamasına, kar amacı gütmeyen kuruluşlar tarafından haneye yapılan mal ve hizmet şeklindeki sosyal yardımların değerinin eklenmesiyle hanehalkı gerçek nihai tüketim harcaması kavramına ulaşılmaktadır. Bu kavrama dolaysız vergi ödemeleri, sosyal güvenlik kurumlarının prim ödemeleri, emekli ikramiyesi, hediyeler ve diğer transferler gibi tüketimle bağlantılı olarak yapılmayan harcamalar eklenir ise Hanehalkı toplam tüketim harcaması kavramına ulaşılmaktadır. AB ülkelerinde daha çok ilk yaklaşımın tercih edildiği, özellikle kendi üretiminden tüketim ve işyerinden sağlanan mal ve hizmet tüketimlerinin indeks kapsamı dışında tutulduğu görülmektedir. Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları İndeksi hesaplamalarında yurtiçi parasal tüketim harcaması kavramı temel alındığından turistlerin yurtiçinde yaptıkları harcamalarda Yeni Tüketici Fiyatları İndeksi'nin kapsamı dahilindedir.

Yeni Tüketici Fiyatları İndeksi'nin fiyat kapsamı, satın alış fiyatları olarak tespit edilecektir. Fiyatlar, vergiler dahil ve peşin ödemeler olarak belirlenecektir. Tüketicinin gerçekte yaptığı ödemeler fiyat kapsamındadır.

4.2. DİE Yeni Tüketici Fiyatları İndeksinin Ağırlık Sistemi

Yeni Tüketici Fiyatları İndeksi'nin Ağırlık Sistemi 2003 yılı için, tam örnekleme büyüklüğünden hareketle oluşturulduğundan Türkiye ve 26 bölge için tahmin hesaplanacaktır. 2003 yılını takip eden yıllarda 1/3 büyüklüğünde bir örnekleme hacmiyle anket yapılacağından örneğin, 2004 yılı verileri 2003 yılı verileri ile 1/3 etki oranıyla birleştirilecektir. Daha sonraki aşamada ise, 2003 yılı verisi 1/3, 2004 yılı verisi 1/3 ve 2005 yılı verisi yine 1/3 örnekleme büyüklüğü ile elde edilerek üç yılın birleşmesi sonucu elde edilen tam örnekleme büyüklüğünden Türkiye geneli ve 26 istatistiksel bölge bazında tahmin üretmek mümkün olacaktır. Üretilen bu tahminlerden ağırlık yapısı oluşturulacaktır. Söz konusu 3 yıla ilişkin verilerin birleştirilmesi için dört alternatif yaklaşım mümkündür. Bunlar;

- Üç yılın basit ortalaması
- Enflasyon etkisinden arındırma
- Toplam miktarın son yıl fiyatıyla değerlendirilmesi
- Her yılın bağımsız etki sepetinin oluşturulması ve yıllık etkiler toplamı

Yeni Tüketici Fiyatları İndeksi'nde bu yöntemlerden Enflasyon etkisinden arındırma yönteminin kullanılmasına karar verilmiştir.

İndeksin ağırlık referans dönemi; 2005 yılı için 2003, izleyen yıllarda ise birden fazla yılın birleşimi şeklinde olacaktır. İndeksin ağırlık sistemi Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi sonuçları doğrultusunda her yıl güncellenecektir.

Mevsimsel maddeler, belli mevsimlerde piyasada bulunan yada yılın belli zamanlarında fiyat yada miktarlarının tespit edilmesi mümkün olan ürünlerdir. Mevsimsel ürünler için değişken ya da sabit ağırlık kullanımı konusunda AB ülkelerine bakıldığında özellikle Akdeniz ülkelerinde (İtalya, İspanya, Portekiz, Yunanistan) Türkiye'de olduğu gibi değişken ağırlıklı bir sistemin kullanıldığı anlaşılmaktadır. Yeni Tüketici Fiyatları İndeksinde de 1994 temel yıllık indekste

olduğu gibi gıda ürünlerinin bir bölümü ile giyim grubu için değişken ağırlık kullanımı öngörülmektedir.

Yeni Tüketici Fiyatları İndeksi'nde, indeks sepetine dahil edilmesi düşünülen mal ve hizmetlere değinmek gerekir ise; 1994 temel yıllık TÜFE'nin Pazar sepeti 410 madde içermektedir. Yeni TÜFE'nin pazar sepetinde yaklaşık 655 madde yer alacaktır. Yeni TÜFE'nin pazar sepetinde yer alacak maddelerin listesi henüz kesinleşmemiştir, Haziran ayı sonuna kadar kesinleşmesi beklenmektedir. 1994=100 temel yıllık TÜFE'de kapsanmayan paket turlar, 2003 temel yıllık yeni TÜFE'de indeks sepetinde kapsanacaktır. Paket turlar için ağırlıklar Hanehalkı Bütçe Anketinden elde edilecektir. Paket turlara ilişkin alt ayrıntılar ve ağırlıklar tur ajanslarından derlenecek bilgilerle oluşturulacaktır. Belirlenen tanımlar çerçevesinde fiyatlarda yine tur operatörlerinden takip edilecektir.

COICOP Sınıflama sisteminde ikinci el arabalar motorlu araçlar başlığı altında yer almaktadır. Daha önce ülkemizde kapsanmayan ikinci el arabalar, Hanehalkı Bütçe Anketi'nden elde edilen sonuçlara göre Yeni Tüketici Fiyatları İndeksi'ne dahil edilecektir. İkinci el arabalarda fiyat takibinin güçlüğü ve sabit bir standart tanımın oluşturulması sistemin zor yanını oluşturmaktadır.

Hayat sigortası hariç, bütün özel kapsamdaki sigortalar yeni indeksin kapsamı dahilindedir. Sigortalarda da diğer harcamalarda olduğu gibi temel kaynak olarak Hanehalkı Bütçe Anketi sonuçları kullanılacaktır. Bu konuda anket verilerinin Hazine Müsteşarlığı'nın idari kayıtları ile kontrol edilmesi sağlanacaktır.

Yeni TÜFE'nde yukarıda belirtilenlerden başka yaklaşık 100 yeni madde indeks sepetine dahil olacaktır. Bunlardan bazıları; cep telefonu, sim kart bilgisayar ve bileşenleri, araç LPG, kontakt lens olarak belirtilebilir.

Mevcut indekste indeks sepetindeki maddelerin fiyatları 74 yerleşim yerinde, 6390 işyerinden derlenmektedir. Yeni indekste ise, fiyat derleme işlemi 150 yerleşim yerinde, 15000 işyerinden gerçekleştirilecektir.

4.3. DİE Yeni Tüketici Fiyatları İndeksinin Değerlendirilmesi

DİE tarafından halen hesaplanmakta olan 1994=100 Kentsel Yerler TFI ve 2003 Temel yıllı olarak 2005 yılından itibaren yayınlanmaya başlanacak olan yeni TFI Kapsam ve Metodoloji olarak ana hatları ile önceki kısımlarda incelenmiştir.

Hanehalkı Bütçe Anketleri toplumun tüketim yapısını, yaşam seviyesini, harcama alışkanlıklarını belirlemede ve tüketici fiyatları indekslerinin oluşturulmasında yararlanılan en önemli kaynaklardır. Bu nedenle, Yeni Tüketici Fiyatları İndeksinin dayandırılacağı temel veri kaynağını oluşturan 2003 yılı hanehalkı bütçe anketi ile indeks sepetinde yer alacak maddelerin seçimi ve temel yıl ağırlıklarının elde edilmesi, hanelerin tüketim kalıplarında zaman içinde meydana gelen değişikliklerin izlenmesi amaçlanmaktadır. Anketin Metodolojisinin belirlenmesinde Eurostat'ın yönergelerinden yararlanılmıştır. Bilindiği gibi fiyat indeksi hesaplamalarının standart prensipleri, temsil edebilirlik ve zaman içinde karşılaştırmaların tam olarak yapılabilmesine ilişkindir. Bu prensiplerden özellikle temsil edebilirlik tüketim karakterini tam olarak yansıtılabilir nitelikte mal ve hizmetlerle ilgilidir. Bu niteliğe sahip indeks sepetinin oluşturulması açısından gerçekleştirilen hanehalkı bütçe anketi yaşamsal öneme sahiptir.

Sürekli gelişen ve değişen toplumlarda hanehalkı bütçe anketlerinin belli dönemlerde yenilenmesi gerekmektedir. Bu açıdan en son 1994 yılında uygulanan anketin 1999 yılından itibaren yenileme girişimlerinde bulunulmuş ancak doğal afetler, ekonomik kriz ve kriz etkilerinin sürmesi gibi nedenlerle mümkün olmamış, anket uygulaması 2003 yılında gerçekleştirilmiştir. Anket uygulamasını önemli derecede etkileyen bu gibi olağanüstü durumların anket yapısı üzerindeki etkilerini minimize etmek amacıyla yeni bir anket uygulaması sisteminin gerçekleştirilmesine gereksinim vardır. Bu çerçevede, dış olaylardan etkilenmeyecek, karşılaştırılabilir serilerin elde edilmesini mümkün kılacak, kaliteli, uluslararası nitelikte veri setlerinin elde edilmesi, anketin daha sistematik bir yapıya kavuşturulması zorunluluğu vardır.

Bu amaçla, 2003 yılında tam örnek hacmiyle gerçekleştirilen anketin izleyen yıllarda örnek hacmin 1/3 oranında küçültülerek her yıl uygulanması

planlanmıştır. Ayrıca anket kapsamı genişletilerek Türkiye Cumhuriyeti sınırlarında bulunan tüm yerleşim yerleri kapsama dahil edilmiştir. Yerleşim yerleri kentsel ve kırsal olarak iki tabakaya ayrılmıştır. 1994 yılında nüfusu 20000 den fazla 62 kentsel yerleşim yerinde uygulanan anket 2003 yılında nüfusu 20000 den fazla olan 181 kentsel merkezde uygulanmıştır. Diğer taraftan anketin nüfus kapsamı en geniş şekilde tanımlanarak TC sınırları içinde yaşayan tüm hanehalkı fertleri indeks kapsamına alınmıştır. Ancak burada kurumsal nüfus açısından bir belirsizlik vardır. 2003 hanehalkı bütçe anketinde anket kapsamında yer almayan kurumsal nüfusun Yeni indekste kapsanacağı belirtilmektedir. Kurumsal nüfus tüketim kalıplarının belirlenmesindeki güçlük gerekçesi ile 1994=100 indeksinde de kapsanmamaktadır. Bu durumda kurumsal nüfusun tüketim modelinin nasıl belirlenerek Yeni indeks kapsamında yer alacağına açıklanması gerekmektedir. 1688/98 nolu Konsey talimatı gereği yabancı ziyaretçilerin ve kurumlarda yaşayanların bireysel harcamalarının indeks de kapsanması zorunluluğu vardır. Yine anketin tüketim kapsamı genişletilerek hanehalklarının tüketim harcamaları olarak anket ayı içinde yapılan satın alımlar, kendi üretiminden tüketim, stoktan tüketim, haneye gelen aynı gelir ve transfer şeklinde tüketim ile hanehalkının hediye/yardım amacıyla satın alımları ile ilgili bilgiler derlenmiştir.

Anketin örnekleme yöntemi olarak kullandığı tabakalı küme örnekleme yöntemi ve ankette kullanılan hanehalkı, hanehalkı ferdi, tüketim, harcama, satın alım, kendi üretiminden tüketim, aynı gelirden tüketim vb. terim ve kavramlar Eurostat'ın yönergeleri ile uyumludur.

1994=100 temel yıllık indekste 1993 amaca yönelik kişisel tüketim sınıflaması (COICOP) na uygun olarak madde ve alt gruplar 10 ana grup altında yer almaktadır. Yeni TFI'nde ise ana grup sayısı COICOP sınıflamasının son versiyonuna göre 12 olarak belirlenmiştir. Mevcut indeks de; gıda, içki, tütün ana grubu Yeni indeks de gıda ve alkolsüz içecekler ile alkollü içecekler, tütün ve bağımlılık yapan maddeler olarak ayrı ana gruplar olarak yer almaktadır. Ayrıca mevcut indeks de bulunmayan haberleşme ana grubu Yeni indeks de yer almaktadır. Ana grup sınıflamasındaki diğer değişiklikler olarak da mevcut indeksteki ev eşyası ana grubu ile konut ve kira ana grubu kapsam açısından

genişletilerek sırasıyla Konut, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtlar ile mobilya, ev aletleri ve ev bakım hizmetleri olarak adlandırılmıştır.

Sınıflamanın temelini, m¼mk¼n olduğunca birbiriyle ilişkili olan aynı t¼ketim ve ¼retim ¼zelliđine sahip maddelerin bir araya getirilmesi oluşturmaktadır. Uluslararası indeks karşılaştırmaları aısrınran da sınıflama ihtiyaı vardır. Bu nedenle yeni ana grup sınıflamasının indeks amacına uygun olduğu s¼ylenebilir.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ VE TÜRKİYE’NİN ULUSAL TÜKETİCİ FİYATLARI İNDEKSLERİNİN KARŞILAŞTIRILMASI VE UYUM SÜRECİ: UYUMLAŞTIRILMIŞ TÜKETİCİ FİYATLARI İNDEKSLERİ (HICPs)

1. AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ VE TÜRKİYE’NİN ULUSAL TÜKETİCİ FİYATLARI İNDEKSLERİNİN BUGÜNKÜ DURUMU: BENZERLİKLER VE FARKLILIKLAR

Fiyat değişimlerinin araştırılması makro ekonomik koşulların analizinin odağında yer alır. Fiyat indeksleri fiyat değişimlerinin temel göstergelerinden birisidir. Tüketici fiyatları indeksleri satın alma gücünün ve enflasyon oranlarının uluslararası karşılaştırmalarında da sıkça kullanılmaktadırlar. Uluslararası karşılaştırmaların güvenilir olması, tüm ülkelerde aynı yöntemin kullanılmasına bağlıdır¹⁰³.

Burada Avrupa Birliği üyesi ülkelerde ve Türkiye’de hesaplanmakta olan tüketici fiyatları indeksleri yapı ve yöntem olarak karşılaştırmalı olarak incelenecek, tüketici fiyatları indekslerinin yapıları arasındaki başlıca yöntem farklılıkları ve benzerlikleri ortaya çıkarılarak, uyum önerileri için temel oluşturulmaya çalışılacaktır.

1.1. İndeks Adı ve Ayrıntılı Yöntemsel Bilgiye Erişim

Avrupa Birliği üyesi ülkelerde ve Türkiye’de tüketici fiyatları indeksleri her ülkenin ulusal istatistik kurumu tarafından aylık temelde derlenmekte ve yayınlanmaktadır. Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye’nin Ulusal tüketici fiyatları

¹⁰³ Teekens, a.g.e., s. 4.

indeksleri hakkında ayrıntılı yöntemsel bilgiye erişilebilecek temel kaynak <http://dsbb.imf.org/> adresinden ulaşılabilecek olan IMF'nin kurmuş olduğu web sitesidir. Bu sitede IMF Özel Veri Yayınlama Standartları'na (SDDS) uygun olarak hazırlanmış, veri kategorilerini barındıran Metadata sayfaları yer almaktadır. Bu çerçevede IMF Özel Veri Yayınlama Standartları'na değinecek olursak; SDDS, G8'ler tarafından IMF'den kurulması talep edilen ve dünya ülkelerinin ekonomilerine ilişkin önceden bilgilenme amacı taşıyan erken uyarı sistemidir. SDDS ile ilgili çalışmalar IMF tarafından 1996 yılından itibaren başlatılmıştır. Katılım gönüllülük esasına dayanmaktadır. SDDS istatistiki bilgi toplama ve yayınlama süreçlerinde değişikliklere zorlayıcı kuralları olan standartlar dizisi olduğundan istatistik sistemleri gelişmiş ülkeler sisteme dahil olabilmektedir. SDDS'ye 52 ülke üye olmuştur. Bu ülkelerin hepsi Yayınlama Standartları Elektronik Bülteni'nde (DSBB) Metadata sayfalarını yayınlamaktadırlar. Metadata sayfalarında ülkelerin güncel verilerini yayınladıkları ve yayınlama takvimlerini verdikleri 18 veri kategorisi vardır. Bu kategorilerden birisi de fiyat indeksleridir. IMF bu kategorilere ait istatistiksel verilerin kapsamı, dönemi, ne zaman ve hangi sıklıkta yayınladığını açıklayan Metadata adı verilen internet sayfaları için standart bir format hazırlanmıştır. Böylece kullanıcılar internet üzerinden aynı formatta ve aynı başlıklar ile standardize edilmiş sayfalar görmektedir.

Türkiye, SDDS'ye uyum için IMF tarafından üye ülkelere tanınan esneklik seçeneklerini kullanarak SDDS'ye uygun veri yayınlamaktadır. SDDS çalışmalarına ülkemizden DİE koordinatörlüğünde DİE, DPT, MB, Hazine Müsteşarlığı katılmaktadırlar. Türkiye, SDDS'ye 1996 yılında üye olmuş, Metadata sayfalarını ilk yayınlayan ülkelerden birisidir. Eylül 1997'de SDDS kapsamında özel metodoloji sayfalarının oluşturulması çalışmasında, Tüketici fiyatları indeksi metodoloji sayfalarını hazırlayan 3. ülke olmuştur¹⁰⁴.

<u>Ülke Adı</u>	<u>İndeks Adı</u>	<u>Derleyen Kurum</u>	<u>Ayrıntılı Bilgiye Erişim</u>
Almanya	Tüm Hanehalklarının Kapsandığı Yaşam	Almanya Federal	http://www.destatis.de/basis/e/preis/vpreisueb .

¹⁰⁴ <http://die.gov.tr/uid/imf-page.htm> Uluslararası Para Fonu (IMF) Özel Veri Yayınlama Standartları (SDDS) Kapsamında Yürütülen Çalışmalar. (Mart 2004).

	Maliyeti İndeksi	İstatistik Bürosu	htm
Fransa	Kentsel Yerler Memur Ve İşçi Haneleri İçin Tüketici Fiyatları İndeksi	Fransa İstatistik Bürosu	http://www.insee.fr/fr/indicateur
İtalya	Ulusal Tüketici Fiyatları İndeksi	Ulusal İstatistik Enstitüsü	http://dsbb.imf.org/country/ita/cpimeth.htm
Hollanda	Tüm Nüfus İçin Tüketici Fiyatları İndeksi	Hollanda İstatistikleri	http://www.cbs.nl/en/figures/keyfigures/cpi-info.htm
Belçika	Tüketici Fiyatları İndeksi	Belçika İstatistik Kurumu	http://dsbb.imf.org/country/bel/cpimeth.htm
Lüksemburg	Tüketici Fiyatları İndeksi	Lüksemburg İstatistik Bürosu	
İngiltere	Tüketici Fiyatları İndeksi	Ulusal İstatistik Bürosu	http://dsbb.imf.org/country/gbr/cpimeth.htm
İrlanda	Tüketici Fiyatları İndeksi	Merkezi İstatistik Bürosu	http://www.cso.ie/publications/prices/cpi.pdf
Danimarka	Tüketici Fiyatları İndeksi	Danimarka İstatistikleri	http://www.dst.dk/666
Yunanistan	Tüketici Fiyatları İndeksi	Yunanistan Ulusal İstatistik Kurumu	
İspanya	Tüketici Fiyatları İndeksi	Ulusal İstatistik Enstitüsü	http://www.ine.es/dacoin/dacoinme/inotipc.htm
Portekiz	Tüketici Fiyatları İndeksi	Ulusal İstatistik Enstitüsü	http://dsbb.imf.org/country/prt/cpimeth.htm
İsveç	Tüketici Fiyatları İndeksi	İsveç İstatistikleri	http://www.scb.se/scbeng/eshtm/kpiunden.htm
Finlandiya	Tüketici Fiyatları İndeksi	Finlandiya İstatistikleri	http://dsbb.imf.org/country/fin/cpimeth.htm
Avusturya	Tüketici Fiyatları İndeksi	Merkezi İstatistik Kurumu	http://dsbb.imf.org/country/aut/cpimeth.htm

Türkiye Kentsel Yerler Devlet İstatistik Enstitüsü <http://www.die.gov.tr>
Tüketici Fiyatları İndeksi

1.2. İndeks Tipi

Avrupa Birliği ülkelerinin tümü ve Türkiye, tüketici fiyatları indekslerinin hesaplamalarında hem madde hem de madde grupları için Laspeyres fiyat indeksi tipinin standart veya tadil edilmiş (modified) biçimini kullanmaktadırlar. Ancak Fransa, İtalya, İsveç ve İngiltere, diğer üye ülkelerden ve Türkiye'den farklı olarak bir önceki yılın Aralık (Fransa, İtalya, İsveç) yada Ocak (İngiltere) ayının İndeks sepetini temel alan Laspeyres zincirleme indeksini kullanmaktadırlar.

<u>Ülke Adı</u>	<u>İndeks Hesaplamasında Kullanılan Formül</u>
Almanya	Standart Laspeyres
Fransa	Bir önceki yılın Aralık ayını temel alan Laspeyres zincir indeksi
İtalya	Zincirleme Laspeyres (Bir önceki yılın Aralık ayını temel alır)
Hollanda	Standart Laspeyres
Belçika	Standart Laspeyres
Lüksemburg	Standart Laspeyres
İngiltere	Bir önceki yılın Ocak ayını temel alan Laspeyres zincir indeksi
İrlanda	Tadil edilmiş Laspeyres
Danimarka	Standart Laspeyres
Yunanistan	Standart Laspeyres
İspanya	Standart Laspeyres
Portekiz	Standart Laspeyres
İsveç	Bir önceki yılın Aralık ayını temel alan Laspeyres indeksi

Finlandiya	Standart Laspeyres
Avusturya	Standart Laspeyres
Türkiye	Standart Laspeyres

1.3. İndeks Kapsamı

1.3.1. Tüketici Mal ve Hizmetlerinin Seçimi

Hanehalkı tarafından tüketilen bütün mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişimin düzenli olarak izlenmesi mümkün olmadığını, bu nedenle fiyat değişimlerinin belirli mal ve hizmetlerle sınırlandırılarak izlenmeye çalışıldığını önceki kısımlarda belirtmiştik.

Tüketici Fiyatları İndeksleri'nin hesaplanmasında indeks kapsamında yer alacak mal ve hizmetlerin seçimi iki farklı yöntemle yapılmaktadır. Bunlar hanehalkı tüketimi ve harcama yöntemleridir.

Hanehalkı tüketimi kavramı birlik üyesi ülkelerin çoğunda farklı şekilde tanımlanmaktadır. Avrupa Bütünleştirilmiş Ekonomik Hesaplar Sistemi (European system of integrated economic accounts) tarafından yapılan tanımlama ile "Hanehalkı tüketimi, insanların ihtiyaçlarını doğrudan karşılayan mal ve hizmetlerin değerini temsil eder."¹⁰⁵

Harcama kavramı ise, hanehalkı tüketimi kavramından çok daha geniş bir kapsama sahiptir. Harcama kavramı içerisinde tüketicilerin yapmış oldukları her türlü harcama yer almaktadır. Harcama kavramı da ülkeler arasında zamana bağlı olarak değişiklikler göstermektedir.

<u>Ülke Adı</u>	<u>İndeks Kapsamındaki Tüketici Mal ve Hizmetlerinin Seçimi</u>
Almanya	Hanehalkı tüketimi kavramı temel alınmıştır. Kendi üretiminden tüketimler ve aynı kazançlar perakende satış fiyatları ile değerlendirilmektedir.

¹⁰⁵ <http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/info/notmeth/en/theme2/euroind/cp/cp.htm> (Kasım 2002).

Fransa	Hanehalkı tüketimi kavramı temel alınmıştır. İndeks nüfusu tarafından satın alınan tüm mal ve hizmetler kapsamaktadır. Ayrıca ulusal hesaplardan alınan verilerde kullanılmaktadır. Kendi üretiminden tüketim, izafi kira, hastane harcamaları, sigortalar, ev içi hizmetleri, resmi ve yasal danışmanlık, deniz ve hava taşımacılığı indeks kapsamına alınmamıştır.
İtalya	Bütünleştirilmiş ulusal hesaplar kavramını temel almaktadır. Kendi üretiminden tüketim ve izafi kira indeks kapsamına alınmamaktadır.
Hollanda	Ulusal hesaplarda kullanılan özel tüketim tanımı temel alınmaktadır. Kendi üretiminden tüketim ve izafi kiralara indeks kapsamına alınmamaktadır.
Belçika	Piyasa ve tüketici kavramlarının bileşimi temel alınmaktadır. İzafi kiralara kısmi olarak ağırlıklandırmaya dahil edilmektedir.
Lüksemburg	Harcama kavramı temel alınmaktadır. İzafi kira ve kendi üretiminden tüketim indeks kapsamına alınmamaktadır.
İngiltere	Piyasa ve tüketici kavramlarının bileşimi temel alınmaktadır. Hanehalkı tarafından satın alınan tüm mal ve hizmetler kapsamakla birlikte otel ve tatil harcamaları kapsama alınmamaktadır. Hediyeler ve şans oyunları da kapsam dışıdır.
İrlanda	Hanehalkı harcamalarına giren tüm mal ve hizmetler kapsamaktadır. Piyasa ve tüketici kavramlarının bileşimi temel alınmaktadır. Kendi üretiminden tüketim, izafi kira, sosyal yardımlar ve aynı kazançlar indeks kapsamına alınmamaktadır.

Danimarka	Danimarka ulusal hesaplarını temel almaktadır. Yeni SNA sınıflamasına uygundur.
Yunanistan	Hanehalkı tüketimi kavramı temel alınmakta, sadece peşin ve nakit ödenen fiyatlar hesaplamalarda kullanılmaktadır.
İspanya	İndeks nüfusunun tüketim amaçlı satın aldığı tüm mal ve hizmetler hesaplamaya katılmaktadır. Kendi üretiminden tüketim indeks kapsamına alınırken, profesyonel amaçlı harcamalar kapsama alınmamaktadır.
Portekiz	İndeks nüfusunun tükettiği tüm mal ve hizmetler temel alınmaktadır. Kendi üretiminden tüketim ve transferleri de kapsamaktadır.
İsveç	Hanehalkı tüketimi kavramını temel almaktadır.
Finlandiya	Hanehalkı tüketimi kavramı temel alınmaktadır. Kendi üretiminden tüketim ve direkt vergiler kapsam dışıdır.
Avusturya	Ulusal hesaplarda yer alan tüm hanehalkı harcamaları büyüklük ve gelir limiti olmadan temel alınır. Kendi üretiminden tüketim, direkt vergiler ve sosyal güvenlik primleri kapsama alınmaktadır.
Türkiye	Hanehalkı tüketim harcaması kavramı temel alınmaktadır. Tüm hanehalkı ve ayrı ayrı hanehalkı fertleri tarafından tüketim amacı ile satın alınan veya aynı olarak elde edilen mal ve hizmetlerin değeri ve tüketim amaçlı tüm parasal harcamalar indekse temel olan tüketimi oluşturur. hanehalkı fertlerinin işyerleri için yaptıkları harcamalar, yatırım amaçlı harcamalar, yurt dışında yapılan harcamalar ile tek taraflı transfer niteliğindeki harcamalar (dolaysız vergiler, tasarruflar, hayat sigortası primleri, sosyal güvenlik aidatları

vb. sigorta primleri, verilen hediyeler) tüketim dışı harcama kabul edilerek kapsam dışıdır.

1.3.2. İndeks Nüfusu

Tüketici fiyatları indekslerinin karşılaştırılabilirlik düzeyi yüksek verilerin elde edilebilmesi açısından, tüm nüfusu kapsayacak şekilde hesaplanması son derece önemlidir. Toplam nüfus içerisinde, indeks hesaplamalarında kullanılan nüfusun oranı Avrupa Birliğine üye ülkeler arasında oldukça büyük farklılıklar göstermektedir. Bu farklılığın temelinde nüfusun demografik, coğrafik veya sosyo-ekonomik kriterlere göre ayrıştırılması gelmektedir¹⁰⁶.

İndeks kapsamına alınacak nüfusun indeks amaçlarını gerçekleştirebilecek özelliklerde olması gerekmektedir. Bu bağlamda belirli özellikleri yansıtmayan, harcama örnekleri bakımından ülke ortalamasından ciddi sapmalar gösteren hanehalkları indeks kapsamına alınmayabilmektedir¹⁰⁷.

<u>Ülke Adı</u>	<u>İndeks Nüfusunun Toplam Nüfus İçerisindeki Payı (%)</u>	
Almanya	92	Tüm özel hanehalkları dahil olup, kurumlarda yaşayanlar ve aylık geliri 20000 DM üzerinde olan yabancı hanehalkları kapsam dışıdır.
Fransa	87	Yerleşik veya yerleşik olmayan (turistler gibi) tüm hanehalkları indeks kapsamındadır. Kurumsal nüfus da indeks kapsamındadır.
İtalya	100	Ülkede yerleşik bütün hanehalkları indeks kapsamındadır. Beyaz ve mavi yakalı işçiler için özel bir indeks oluşturulur. Bazı kurumsal hanehalkları da indeks kapsamındadır.
Hollanda	98	İndeks özel ve özel olmayan hanehalklarının her

¹⁰⁶ Teekens, a.g.e., s. 19.

¹⁰⁷ Roth Ruggles, **Price Indexes and International Price Comparisons** (In Ten Economic Studies In The Tradition of Irving Fisher, London: 1967), s. 184.

ikisiyle de bağlantılıdır. Bütün hanehalklarını kapsayan indeks yanında, düşük gelirli ve yüksek gelirli hanehalkları için de ayrıca iki indeks derlenir. Kurumsal nüfusta indeks kapsamındadır.

Belçika	100	Ulusal alanda yerleşik bütün hanehalkları indeks kapsamındadır.
Lüksemburg	100	1996 dan beri bütün hanehalkları indeks kapsamındadır.
İngiltere	85	Bütün hanehalklarını kapsar. Hanehalklarının % 11'ini oluşturan emekli hanehalkları ile hanehalklarının % 4'ünü oluşturan yüksek gelirli hanehalkları kapsam dışıdır.
İrlanda	97	Toplam nüfusun % 97'sini oluşturan ülkede yerleşik bütün özel hanehalklarını kapsar. Kurumsal nüfus ve ülkede yerleşik olmayanlar kapsam dışıdır.
Danimarka	100	İndeks, bütün özel hanehalkı nüfusunu, kurumsal hanehalklarını ve Danimarkayı ziyaret eden özel yabancıları da kapsar.
Yunanistan	60	İndeks büyüklüğüne ve gelir düzeyine bakmaksızın bütün hanehalklarını kapsar.
İspanya	86	İspanyada aile konutlarında yaşayan bütün nüfus indeks kapsamındadır. Tüm gelir basamakları indeks de kapsanırken, kurumsal nüfus kapsam dışıdır.
Portekiz	100	Tüm nüfus indeks kapsamındadır.
İsveç	100	Yabancı ziyaretçileri de içeren tüm nüfus indeks kapsamındadır. Emekliler ve eğitim yardımı alan sosyo

ekonomik gruplar için özel bir indeks hesaplanmaktadır. Kurumsal hanehalklarında indeks kapsamındadır.

Finlandiya	88	Finlandiya da yerleşik bütün özel hanehalklarını kapsar. Kurumsal nüfus (Öğrenci yurtları, askeri garnizonlar, eski evler vb.) kapsam dışıdır.
Avusturya	100	Bütün hanehalklarını, gelir gruplarını ve türlerini kapsar.
Türkiye	92	Nüfusu 20001 ve üzerinde olan kentsel yerleşim yerlerinde yaşayan ve 1994 yılında ortalama aylık geliri 3198000 – 78935000 TL arasında yer alan hanehalklarını kapsar. Tüm sosyo ekonomik gruplar kapsama dahildir. Bazı kurumsal hanehalkları kapsam dışıdır.

1.4. İndeks Sepeti

1.4.1. Ana Gruplar ve Madde Sayıları

Tüketici fiyatları indekslerinde en önemli konulardan birisi de ağırlıklıdır. Ağırlıkların hesaplanmasında kullanılan veriler ise hanehalkı bütçe anketlerinden elde edilir. Ağırlıkların kalitesi, genel olarak ağırlık hesaplamasına alınan ürünlerin sayısına bağlıdır. Avrupa Birliği ülkelerinin ağırlık hesaplamasında kullandıkları ürün sayıları ana gruplar itibari ile aşağıda verilmiştir (Tablo 9). Ülkelerin toplam madde sayıları da burada görülebilir. İndekse dahil edilen madde sayısı açısından AB üyesi ülkeler arasında büyük farklılıklar vardır. Ancak madde sayıları indeksler arası karşılaştırmalar açısından uygun bir gösterge değildir.

ESA sınıflandırmasına göre piyasa sepetindeki mal ve hizmetlerin şu 8 ana grupta toplanması gerekmektedir¹⁰⁸;

¹⁰⁸ Von Der Lippe, a.g.e., s. 74.

- Gıda, içki ve tütün
- Giyim ve ayakkabı
- Kira, yakıt ve aydınlatma
- Ev eşyası ve ev aletleri
- Sağlık harcamaları ve tıbbi bakım
- Ulaştırma ve haberleşme
- Kültür, eğitim ve eğlence
- Diğer mal ve hizmetler

AB ülkeleri arasında bu sınıflamaya her zaman bir uyum söz konusu değildir. Türkiye de hanehalklarının tüketimleri 10 ana gruba ayrılmıştır. Ülkemizdeki sınıflandırma ESA sınıflandırmasından temelde içerik olarak önemli farklılıklar taşımamaktadır.

1.4.2. Ana Grup Ağırlıkları

AB ülkelerinin tüketici fiyatları indekslerini oluşturan ana grupların ağırlıkları aşağıda verilmiştir (Tablo 10). Görüldüğü gibi ağırlıklar açısından ülkeler arasında önemli farklılıklar vardır. Ağırlık yapılarındaki farklılıkların üç ana nedeni vardır¹⁰⁹.

- Ülkelerin karakteristik özellikleri yani hanehalklarının ortalama gelir düzeyleri ve zevkleri

- Mal ve hizmetlerin bölgelere göre farklılık göstermesi yani mal ve hizmetlerin gözlem alanlarının farklı olması

- İndeks kapsamındaki nüfusun ülkeler arasında farklı olması

Ağırlıklar açısından ülkeler arasındaki en büyük farklılık gıda, içki, tütün ile kira, yakıt, aydınlatma ve tıbbi bakım, sağlık ana gruplarında daha sonra ise kültür, eğitim, eğlence ile diğer mal ve hizmetler ana gruplarında gözlenmektedir.

¹⁰⁹ İLO, **Consumer Price Indices Report II** (Cenova: 1987), s. 77.

TABLO 9: AB Ülkeleri ve Türkiye’de Tüketici Fiyatları İndekslerinin Hesaplanmasında Kullanılan Ana Gruplar ve Madde Sayıları

Ülke Adı	Tüketici Fiyatları İndekslerinin Hesaplanmasında Kullanılan Ana Gruplar ve Madde Sayıları								Toplam
	Gıda, İçki ve Tütün	Giyecek ve Ayakkabı	Kira, Yakıt ve Aydınlatma	Mobilya, Ev Eşyası ve Diğer Mallar	Tıbbi Bakım ve Sağlık	Ulaştırma ve Haberleşme	Kültür, Eğitim ve Eğlence	Diğer Mal ve Hizmetler	
Almanya	192	79	22	136	33	99	133	61	755
Fransa	93	49	10	64	8	21	28	23	296
İtalya	247	60	12	73	144	157	91	94	878
Hollanda	233	120	41	60	5	49	103	79	690
Belçika	148	42	28	53	17	34	34	45	401
Lüksemburg	101	29	20	28	8	20	23	26	255
İngiltere	140	56	31	47	-	17	22	81	394
İrlanda	138	70	34	96	100	101	111	72	722
Danimarka	173	60	23	91	12	61	59	44	523
Yunanistan	142	58	11	65	11	26	37	36	386
İspanya	171	56	24	56	18	26	40	37	428
Portekiz	148	43	19	61	22	60	82	65	500
İsveç	?	?	?	?	?	?	?	?	?
Finlandiya	135	55	16	34	30	71	19	41	401
Avusturya	202	74	43	82	38	78	25	73	615
Türkiye	130	73	18	67	13	24	38	47	410

TABLO 10: AB Ülkeleri ve Türkiye'de Tüketici Fiyatları İndekslerinin Hesaplanmasında Kullanılan Ana Grup Ağırlıkları (%)

Ülke Adı	Tüketici Fiyatları İndekslerinin Hesaplanmasında Kullanılan Ana Grup Ağırlıkları								Toplam
	Gıda, İçki ve Tütün	Giyecek ve Ayakkabı	Kira, Yakıt ve Aydınlatma	Mobilya, Ev Eşyası ve Diğer Mallar	Tıbbi Bakım ve Sağlık	Ulaştırma ve Haberleşme	Kültür, Eğitim ve Eğlence	Diğer Mal ve Hizmetler	
Almanya	24,93	8,19	21,33	9,36	23,27	14,26	8,47	11,09	100,00
Fransa	26,80	7,57	13,92	11,63	7,24	14,42	6,68	11,74	100,00
İtalya	30,44	8,82	9,68	7,53	5,06	14,49	8,07	15,91	100,00
Hollanda	17,80	6,70	25,60	7,10	13,80	12,40	8,20	8,40	100,00
Belçika	23,31	8,23	19,58	9,45	4,00	15,45	8,17	11,83	100,00
Lüksemburg	36,30	9,33	13,87	9,35	3,71	13,07	6,02	8,35	100,00
İngiltere	28,10	7,40	21,80	8,00	-	16,70	7,70	10,30	100,00
İrlanda	40,38	8,22	11,82	6,56	2,18	17,73	5,92	7,90	100,00
Danimarka	26,60	5,50	27,20	7,20	1,80	14,90	9,20	7,60	100,00
Yunanistan	36,09	12,83	13,06	8,55	4,52	13,00	8,74	3,21	100,00
İspanya	33,03	8,74	18,57	7,41	2,39	14,38	6,96	8,52	100,00
Portekiz	41,60	10,14	9,89	7,87	2,63	13,82	4,12	9,93	100,00
İsveç	?	?	?	?	?	?	?	?	100,00
Finlandiya	27,45	9,09	14,90	8,15	3,30	13,35	6,78	16,98	100,00
Avusturya	31,06	8,35	16,26	10,20	4,86	14,56	7,65	7,06	100,00
Türkiye	31,09	9,71	25,80	9,35	2,76	9,30	4,54	7,45	100,00

1.4.3. İndekslerin Temel Yılları ve Güncelleme Sıklığı

Fiyat indekslerinin hesaplanabilmesi için oluşturulan indeks sepetindeki mal ve hizmetlerin hem temel yıl fiyatlarına, hem de cari dönem fiyatlarına gereksinim vardır. Temel yıl fiyatları, indeks sepetindeki mal ve hizmetlerin temel yıla ait 12 aylık ortalama fiyatlarını ifade eder. İndeks sepetini yıllık olarak düzenlemeyen Avrupa Birliği üyesi ülkelerin indeks sepetlerinin temel yılları arasında uyum yoktur. Temel yıl konusunda uyum olmamakla birlikte, indeks sepetini güncelleme sıklığı konusunda bariz bir farklılık yoktur.

<u>Ülke adı</u>	<u>Temel Yıllar ve Güncelleme Sıklığı</u>
Almanya	1995 (Her 5 yılda güncellenmektedir)
Fransa	Bir önceki yılın Aralık Ayı: Yıllık zincir indeks olarak hesaplanıyor. (Yıllık olarak güncellenmektedir)
İtalya	Bir önceki yılın Aralık Ayı: Yıllık zincir indeks olarak hesaplanıyor. (Yıllık olarak güncellenmektedir)
Hollanda	1995 (Her 5 yılda güncellenmektedir)
Belçika	1995-1996
Lüksemburg	1993
İngiltere	Her yılın başında maddeler yeniden seçiliyor. (Yıllık olarak güncellenmektedir)
İrlanda	1999-2000 (Her 5 yılda güncellenmektedir)
Danimarka	1996 (Her 4-5 yılda güncellenmektedir)
Yunanistan	1998-1999 (Her 5 yılda güncellenmektedir)
İspanya	2000-2001 (Her 5 yılda güncellenmektedir)

Portekiz	1994-1995 (Her 5 yılda güncellenmektedir)
İsveç	Bir önceki yılın Aralık Ayı: Yıllık zincir indeks olarak hesaplanıyor. (Yıllık olarak güncellenmektedir)
Finlandiya	2000 (Her 5 yılda güncellenmektedir)
Avusturya	2000 (Her 5 yılda güncellenmektedir)
Türkiye	1994 (Farklı aralıklarla güncellenmektedir)

1.5. Örneklem Yöntemi

1.5.1. Fiyat Derlenen İşyerlerinin Tanımı

AB üyesi bütün ülkeler fiyatlandırılacak maddelerin ve fiyat derlenecek işyerlerinin seçiminde karar örnekleme yöntemi kullanmaktadırlar. İşyeri seçimi genel olarak bulunduğu alana ve tipine göre, tabakalanmış işyerleri, olasılıklı örnekleme yöntemi ile seçilir¹¹⁰.

AB ülkelerinin büyük bir çoğunluğunda işyerlerinin seçimi iki veya üç aşamalı örnekleme yöntemi ile yapılmaktadır. Bunlar¹¹¹;

- Yerleşim yerleri
- İşyeri tipleri ve
- Ciro olarak belirtilebilir.

Ciro veya satış kavramlarının evrensel kabul görmüş tanımları yoktur ve bu kavramlar birçok ulusal veya uluslararası kurum tarafından sık sık değişik şekillerde kullanılmaktadır¹¹².

<u>Ülke Adı</u>	<u>Fiyat Derlenen İşyerlerinin Tanımı</u>
-----------------	---

Almanya	Satış yapan tüm işyerleri kapsamaktadır. Posta ile satış da indeks kapsamında olup, lüks mağazalar kapsam dışıdır.
---------	--

¹¹⁰ Teekens, a.g.e., s. 47.

¹¹¹ İLO, **Consumer Price Indices: An ILO Manuel** (Cenova: 1989), s. 63.

¹¹² Ruggles, a.g.e., s. 105.

İşyerlerinin seçimi ciro büyüklüğü temel alınarak yapılmaktadır.

- Fransa Satış yapan tüm işyerleri kapsamaktadır. Temsil edebilirlik, her maddenin bölgesel dağılımı veya yoğunluğu temel alınarak belirlenmektedir.
- İtalya İşyerleri yöresel olarak belirlenmektedir. Büyük Kentlerde ise satış yapan tüm işyerleri kapsamaktadır.
- Hollanda 10000 ve daha fazla nüfusa sahip 100 yerleşim yerinde ve 100000 den fazla nüfusu olan tüm yerleşim yerlerinde örnekleme ile temsil edici işyerleri belirlenmektedir. İşyerleri ciro, işyeri tipi ve satış yapılan ürünlere göre belirlenmektedir.
- Belçika 62 yerleşim yerindeki tüm işyerlerini kapsamaktadır. İşyeri seçimi için, ciro büyüklüğü ve işyerlerinin yöresel dağılımı dikkate alınmaktadır.
- Lüksemburg Genel olarak Lüksemburg kenti ve çevresindeki tüketim harcamalarını temsil eden tüm işyerleri kapsamaktadır
- İngiltere Perakende satış yapan tüm İşyerleri ile diğer işyerleri kapsamaktadır. Temsil yeteneği olan işyerlerinin seçimine özen gösterilmektedir.
- İrlanda Satış yapan tüm işyerleri kapsamaktadır. Posta ile satışlar ve kapıdan satışlar kapsamamaktadır.
- Danimarka Satış yapan tüm işyerleri kapsamaktadır. İşyeri seçimi ticari kayıtlardan alınan ciro büyüklüklerine göre yapılmaktadır.
- Yunanistan Kentsel yerlerdeki tüm işyerleri kapsamaktadır. İşyerleri kentin büyüklüğü ve bölgenin tüketimini temsil etmesi dikkate alınarak seçilmektedir. Fiyatlar bölgenin kentsel nüfusu temel alınarak ağırlıklandırılmaktadır.

- İspanya** Temsil edici işyerlerinden örneklem seçilir. Kooperatifler ve indirimli mal satan işyerleri kapsama alınmamaktadır. İşyeri seçimi ciro büyüklüğü temel alınarak yapılmaktadır.
- Portekiz** Genel olarak fiyatlar, self servis yapan işyerlerinden alınır. Bu nitelikte işyeri yoksa belli bir sektörde uzmanlaşmış yüksek cirolu işyerlerinden fiyat derlenmektedir. Lüks işyerleri, kooperatifler ve mobil işyerleri kapsam dışıdır.
- İsveç** İşyerlerinin seçiminde madde seçiminde olduğu gibi tesadüfi örnekleme teknikleri kullanılmaktadır.
- Finlandiya** İşyerleri dört bölge olarak gruplandırılmıştır. Bölgesel yapıyı perakende satışta yapısal olarak temsil edebilen işyerleri örnekleme tekniği ile seçilmektedir.
- Avusturya**
- Türkiye** Fiyatların derleneceği işyerlerinin seçiminde 1994 hanehalkı gelir tüketim harcamaları anketi ile belirlenen 35 yerleşim yerinde halkın yoğun alışveriş yaptığı yerler olması, fiyatı derlenecek maddelerin toplu olarak bulunabiliyor olması, faaliyet değiştirme veya kapanma eğiliminin olmaması gibi ölçütlere uygunluk aranmaktadır. Özel amaçlı olup sadece belirli bir kesime yönelik satış yapan kurum, vakıf vb. türden işyerleri kapsam dışıdır.

1.5.2. Derlenen Fiyat Sayıları, Fiyat Derlenen İşyeri Sayıları ve Fiyat Derlenen Yerleşim Yeri Sayıları

AB ülkelerinde tüketici fiyatları indeksinde, fiyatlandırılan maddeler için derlenen fiyat sayıları 3500 ile 300000 arasında, çok geniş bir yelpazede farklılık göstermektedir. Lüksemburg ve Yunanistan da derlenen fiyat sayıları yanında fiyat derlenen işyeri ve yerleşim yeri sayıları da çok düşüktür. Toplanan fiyatların işyeri sayıları, ülkelerin coğrafi büyüklüğüne göre değişmektedir. Lüksemburg'un coğrafi büyüklüğü dikkate alındığında, bu durum kabul

edilebilirken Yunanistan da güvenilirlik ve temsil edebilirlik sorunları gündeme gelmektedir.

TABLO 11: AB Ülkeleri ve Türkiye’de Derlenen Fiyat Sayıları, Fiyat Derlenen İşyeri Sayıları ve Fiyat Derlenen Yerleşim Yeri Sayıları

Ülke Adı	Derlenen Fiyat Sayısı	Fiyat Derlenen İşyeri Sayısı	Fiyat Derlenen Yerleşim Yeri Sayısı
Almanya	300000	32000	190
Fransa	160000	30000	105
İtalya	260000	26300	93
Hollanda	115000	11000	100
Belçika	120000	10000	65
Lüksemburg	3500	400	4
İngiltere	130000	20000	147
İrlanda	35000	2000	82
Danimarka	20000	1920	50
Yunanistan	7675	1016	17
İspanya	170000	29000	417
Portekiz	30000	10600	42
İsveç	?	725	?
Finlandiya	43600	2000	107
Avusturya	50000	2600	20
Türkiye	90000	6390	35

1.5.3. Anket Şekli

Avrupa Birliği üyesi bütün ülkelerde tüketici fiyatları indeksleri birkaç farklı fiyat toplama yöntemi kullanılarak derlenmektedir. Fiyat derlemede kullanılan yöntemler şunlardır¹¹³.

- Satış noktalarını personelin ziyaret etmesi ve fiyatların kağıt formlara veya elektronik ortama kayıt edilmesi
- Posta veya faks yoluyla fiyat derleme formlarının işyerlerine gönderilmesi

¹¹³ OECD, **Main Economic Indicators Comparative Methodological Analysis, Supplement 1** (Paris: 2002), s. 101.

- e-mail veya disket ile elektronik form gönderilmesi
- Satış noktalarından telefonla fiyat derleme
- Fiyatları kataloglardan veya broşürlerden gözleme
- Diğer kamu kuruluşları tarafından resmi fiyat değişimlerinin bildirilmesi veya basın yolu ile ilan edilmesi

<u>Ülke adı</u>	<u>Anketin Şekli</u>
Almanya	Doğrudan anketörler tarafından: %90 Posta ile: %10
Fransa	Doğrudan anketörler tarafından: %100 Posta ile: -
İtalya	Doğrudan anketörler tarafından: %100 Posta ile: -
Hollanda	Doğrudan anketörler tarafından: %54 Posta ile: %46
Belçika	Doğrudan anketörler tarafından: %89, %11 merkezi hizmetler olarak merkezden derlenmektedir Posta ile: Kira anketleri
Lüksemburg	Doğrudan anketörler tarafından: %100 Posta ile: -
İngiltere	Doğrudan anketörler tarafından: Bölgelere göre değişmektedir. Posta ile: Bazı sabit fiyatlar
İrlanda	Doğrudan anketörler tarafından: Genel olarak doğrudan anketörler tarafından Posta ile: -
Danimarka	Doğrudan anketörler tarafından: %36

	Posta ile: %64
Yunanistan	Doğrudan anketörler tarafından: Hükümet tarafından belirlenen sabit fiyatlar hariç doğrudan anket yöntemiyle Posta ile: -
İspanya	Doğrudan anketörler tarafından: %100 Posta ile: -
Portekiz	Doğrudan anketörler tarafından: %80, Merkezi olarak %11 Posta ile: %9
İsveç	Doğrudan anketörler tarafından: %85 Posta ile: %15
Finlandiya	Doğrudan anketörler tarafından: %95 Posta ile: %5
Avusturya	Doğrudan anketörler tarafından: %100 Posta ile: -
Türkiye	Doğrudan anketörler tarafından: %100, Bazı KİT ürünlerinin fiyatları merkezden derlenmektedir. Posta ile: -

1.5.4. Fiyat Derleme Dönemleri

İndekste kapsanan maddelerin fiyatları seçilmiş yerleşim yerlerinden ve seçilmiş işyerlerinden takip edilmektedir. Fiyat derleme düzenli zaman aralıkları ile yapılması gereken bir iştir ve özellikle yüksek enflasyonlu ülkelerde bunun önemi daha fazladır. Fiyat derleme işlemi fiyatları diğer maddelere göre daha fazla değişkenlik gösteren yaş meyve-sebze gibi ürünlerde daha sık gerçekleştirilmektedir.

<u>Ülke Adı</u>	<u>Fiyat Derleme Dönemleri</u>
-----------------	--------------------------------

Almanya	Genel: Her ayın 15. günü civarında (sabit fiyatlar hariç),
---------	--

Taze meyve ve sebzeler: Mayıs-Ekim arası İki haftada bir,
Kiralar: Üç ayda bir 11000 kiracı örneğinin 1/3 ü fiyatlandırılır,
geriye kalan 2/3 ün kirasının takip eden iki ayda sabit kaldığı varsayılır.

- Fransa Genel: Aylık olarak derlenmektedir,
Bazı gıda maddeleri ve mevsimsel ürünler: Ayda iki defa,
Kiralar: Üç ayda bir anket yoluyla derlenmektedir.
- İtalya Genel: Her ayın 15. günü civarında,
Taze sebze ve meyveler: 10 günde bir (Ayın 5, 15 ve 25'inde)
Dayanıklı maddeler ve kamu hizmetleri: Üç ayda bir.
Kiralar: Üç ayda bir yaklaşık 13500 hanehalkından derlenir.
- Hollanda Genel: Her ayın 13-19'u arasında,
Bazı mevsimsel ürünler: Her hafta,
Kiralar: Yılda bir kez yıllık kira artışlarının gerçekleştiği Temmuz ayında posta anketi ile 12000 mülk sahibinden veya konut yöneticilerinden derlenmektedir.
- Belçika Genel: Her ayın 1-20'si arasında,
Kiralar: Aylık olarak yaklaşık 1800 kiralık konuttan örnek araştırması ile merkezi olarak derlenir.
- Lüksemburg Genel: Her ayın 1-15'i arasında,
Mevsimsel ürünler: Yılda 4 defa ve fiyat derlenen ayın 1-15'i arasında,
Kiralar: 490 kiracı biriminin 1/6 sı aylık olarak incelenir.
- İngiltere Genel: Her ayın 16-22'si arasında,
Alkol, içki, tütün, kömür, petrol ürünleri ve dayanıklı ev eşyaları:
Üç ayda bir.
- İrlanda Genel: Her yılın 2. 5. 8. ve 11. ayları olmak üzere üç ayda bir,

Kiralar: Kiralar konut sigortası ile tamir ve bakım giderlerini de içerecek şekilde sadece gerçek kiralar olarak indeks kapsamındadır.

- Danimarka Genel: Her ayın 15-21'i arasında.
Kiralar: Yılda iki kez tüm ülke içerisinde dağılmış 4000 kira biriminden derlenmektedir.
- Yunanistan Genel: Aylık olarak,
Mevsimsel ürünler ve balık: Her hafta.
Kiralar: Yılda iki kez Nisan ve Ekim aylarında örneklem araştırması yöntemiyle Atina bölgesindeki 800 konuttan derlenmektedir.
- İspanya Genel: Aylık olarak,
Dayanısız gıdalar: Başkentte her hafta, diğer büyük kentlerde ayda 6 kez, ülkenin diğer bölgelerinde ayda 2 kez.
Kiralar: 3000 kiracıdan oluşan kütlenin her ay üçte birinden kiralar derlenmektedir.
- Portekiz Genel: Her ayın son haftası,
Taze ürünler: Ayda 2 kez
Dayanıklı maddeler: Üç ayda bir.
Kiralar: Kira verileri aylık olarak doğrudan hanehalklarından derlenir.
- İsveç Genel: Her ayın 15'i civarında,
Kiralar: Yılın her çeyreğinin ilk ayında yaklaşık 1000 konuttan derlenir.
- Finlandiya Genel: Bazı fiyatlar 2 ayda bir, bazı fiyatlar 3 ayda bir, bazı fiyatlar ise fiyat değişimi ne zaman olursa o zaman derlenmektedir.
Kiralar: Üç ayda bir yaklaşık 24000 kiracıdan anket yoluyla

derlenir.

Avusturya	Genel: Her ayın 2. Çarşamba günü, Kiralalar: 3 ayda bir anket yöntemiyle 15000 kiracıdan derlenir, Sağlık hizmetleri, tren bilet ücretleri, posta ücretleri, gazete, tütün mamulleri ve otomobil vb. fiyatlar merkezden toplanmaktadır.
Türkiye	Genel: Sebze ve meyve grubu dışındaki maddeler için her ayın 10. ve 20. günlerini içine alan haftalarda derlenir. Sebze ve meyve grubundaki ürünler için fiyatlar ayda 4 kez derlenmektedir. Kiralalar: Ay içerisinde bir kez doğrudan anketörler tarafından derlenmektedir.

1.6. Kira Hesaplama Yöntemleri

Toplam tüketim harcamaları içerisinde önemli bir yeri olan konut ve kira harcamaları Avrupa Birliği ülkelerinin tümünde ve Türkiye de hesaplanan tüketici fiyatları indekslerinde yer almakla birlikte kiralaların tanımında birliktelik söz konusu değildir. Kiralara ilişkin fiyat istatistikleri kira anketleri çerçevesinde elde edilmektedir. Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye’de kira anketleri kapsam, örneklem büyüklüğü ve anket dönemleri açısından farklılık göstermektedir. Bu anketlerin kapsamı, örneklem büyüklüğü ve anket dönemleri aşağıda verilmiştir.

<u>Ülke Adı</u>	<u>Anket Kapsamı, Örneklem Büyüklüğü ve Anket Sıklığı</u>
Almanya	Brüt kira, izafi kira ve bakım onarım masrafları hesaplama kapsamına dahil edilmektedir. Üç ayda bir yapılan kira anketi ile 11300 hanenin 1/3'ünden dönüşümlü olarak kira verileri derlenmektedir.
Fransa	Net kira ve bakım onarım masrafları hesaplama kapsamına dahildir. İzafi kira hesaplamalarda kullanılmamaktadır. Kira

verileri üç ayda bir yapılan kira anketi ile yaklaşık 3000 haneden derlenmektedir.

İtalya Brüt kira ve bakım onarım masrafları indeks kapsamındadır. İzafi kira hesaplamalarda kullanılmamaktadır. Kira anketi yılda dört kez yapılmaktadır ve veriler 13500 haneden derlenmektedir.

Hollanda Brüt kira, izafi kira ve bakım onarım masrafları hesaplama dahildir. Kira anketi yılda bir kez, yaklaşık 12000 hanede gerçekleştirilmektedir.

Belçika Net kira ve bakım onarım masrafları indeks kapsamında yer almaktadır. İzafi kira hesaplanmamaktadır. Kira anketi aylık olarak yaklaşık 1800 hanede gerçekleştirilmektedir.

Lüksemburg Brüt kira ve bakım onarım masrafları indeks kapsamındadır. Kira anketi aylık olarak 490 hanenin 1/6'sında dönüşümlü olarak gerçekleştirilmektedir.

İngiltere Brüt kira, izafi kira ve bakım onarım masrafları hesaplama dahildir. Kira verileri üç ayda bir 3000 haneden derlenmektedir.

İrlanda Net kira ve bakım onarım masrafları indeks kapsamındadır. İzafi kira kapsam dışıdır. Kira verileri üç ayda bir 800 haneden derlenmektedir. Sosyal konutlar içinde yılda bir kez farklı bir anket düzenlenmektedir.

Danimarka Brüt kira, izafi kira ve bakım onarım masrafları indeks kapsamındadır. Kira anketi yılda iki kez gerçekleştirilir ve kira verileri 4000 haneden derlenmektedir.

Yunanistan Brüt kira ve bakım onarım masrafları indeks kapsamındadır. İzafi kira hesaplama katılmaz. Kira verileri yılda iki kez yapılan anketlerle 800 haneden derlenmektedir.

İspanya	Brüt kira, izafi kira ve bakım onarım masrafları indeks kapsamındadır. Kira verileri yılda dört kez yaklaşık 3000 haneden derlenir.
Portekiz	Net kira, izafi kira ve bakım onarım masrafları indeks kapsamındadır. Kira anketleri aylık olarak 8000 haneye düzenlenmektedir.
İsveç	Net kira ve bakım onarım masrafları indeks kapsamındadır. Kira verileri üç ayda bir yaklaşık 1000 haneden derlenmektedir.
Finlandiya	Net kira ve bakım onarım masrafları indeks kapsamındadır. İzafi kira kapsamamaktadır. Kira verileri üç ayda bir 24000 haneden derlenmektedir.
Avusturya	Brüt kira ve bakım onarım masrafları indeks kapsamındadır. Kiralar üç ayda bir 15000 haneden derlenmektedir.
Türkiye	Net kira. İzafi kira ve bakım onarım masrafları indekse dahildir. Kira verileri aylık kira anketleri ile 3110 haneden derlenmektedir.

1.7. Maddelerin İkamesi ve Nitelik Değişimleri

Tüketici fiyatları indeksi hesaplamalarında meydana gelen sapmaların en önemli nedenlerinden birisi, indekste kapsanan maddelerden birinin piyasadan kalkması sonucu yerine ikame alınması ve maddelerde meydana gelen nitelik değişimleridir. Bu iki olay aynı nitelikte olmasına rağmen, indeks etkileri farklıdır. Tüketici fiyatları indekslerinde ikame uygulaması şu durumlarda gerçekleştirilir¹¹⁴;

- Pazar sepetine dahil olan ürünlerin tüketimleri sürekli olmayabilir ve yeni bir ürün daha çok ilgi çekebilir. Ürün kullanılmaz olduğunda temsil etme özelliğini kaybeder ve yerine yeni bir madde ikame edilir. Bu durum özellikle

¹¹⁴ İLO, **Consumer Price Indices Report II** (Cenova: 1987), s. 70.

tekstil ve giyim gurubunda oldukça belirgindir.

- Fiyatı takip edilen ürün artık üretilmiyor olabilir ve eldeki stoklar satıldığında artık fiyatlandırma mümkün olmaz. Bu durumda ikame alınması zorunluluğu doğar. Özellikle dayanıklı ev aletleri ve motorlu taşıt modellerindeki değişimin tipik bir durumudur.

- Üründe radikal bir değişim olmasa da, ürün bileşeninde, dizaynında, satış kalitesinde yada renk yapısında küçük değişiklikler olabilir. Madde ayrıntısında zamanla meydana gelen değişim ikameyi zorunlu kılabilir.

- Pazar sepetindeki ürünün takip edildiği işyerinin kapanması veya ürünün bu işyerinde bulunamaması ikameyi gerektirebilir.

İkame uygulaması madde veya işyeri ikamesi şeklinde gerçekleşir. Her iki durumda da zorunlu olarak nitelik ayarlamasına gidilmesi gerekmektedir.

Nitelik değişimlerdeki temel sorun, tüketici fiyatları indeksindeki artış veya düşüşün aynı mal ve hizmet sepetinin tüketiciye maliyetinin artışından veya düşüşünden kaynaklanması gerektiğidir. Başka bir ifadeyle, fiyat verilerinin toplanması, herhangi iki tarih arasındaki yalnızca fiyat değişimlerini yansıtacak biçimde planlanmalıdır. Ancak bu ideal durum yukarıda belirttiğimiz nedenlerle bozulabilir. Bu nedenle tüketici fiyatları indeksi hesaplamalarının, nitelik değişimlerinden arındırılması gerekmektedir. Ancak bu sorunu tam olarak ortadan kaldıracak bir yöntem yoktur. Nitelik değişiminden kaynaklanan sorunları çözmek için, AB ülkeleri tarafından beş farklı yöntem kullanılmaktadır. Bunlar¹¹⁵;

i. Heuristic Yöntem

Eski ve yeni maddelerin denk olup olmadığına alanda anketörler karar verirler. Eğer denk maddeler ise, fiyat değişimi tam olarak indekse yansıtılır. Denk maddeler değilse, temel yıl eski maddeyi içerdiğinden yeni maddenin de eskisi ile aynı fiyat hareketlerini gösterdiği varsayılır.

ii. Tek Kalite Göstergesi Yöntemi

Eski ve yeni maddenin fiyatları, maddelerin ortak bir nicel özelliği ile ilişkilendirilir. Bu, miktarların birim fiyatları ile süt ve peynirde yağ oranı, alkollü içeceklerde alkol oranı vb. özellikler olabilir.

¹¹⁵ Teekens, **a.g.e.**, s. 39.

iii. Hedonik İndeks yaklaşımı

Eğer maddenin niteliği tam olarak tek bir gösterge ile tanımlanamıyorsa, basit bir regresyon denklemi kurulur. Denklemden, aynı nitelikteki maddelerin fiyatları bağımlı değişken, bu maddeleri tanımlamak için seçilen sayısal nitelik göstergeleri de bağımsız değişken olarak alınır. Bu regresyon denklemleri birçok mal grubu için geliştirildiğinde, bir veya daha fazla mal özelliği değiştiğinde, yeni fiyatlar kolayca hesaplanabilir.

iv. Denk Sınıflar Yöntemi

Belirli bir ürün sınıfına ait olan maddeler, teknolojik yapıları gibi özellikler temel alınarak denk sınıflara ayrılırlar. Bu durumda yeni maddenin temel yıl fiyatı, içinde olduğu denk sınıfın temel yıl fiyatlarının ortalaması alınarak oluşturulur.

v. Kaynak Maliyeti Yöntemi

Bu yöntemde nitelik düzeltmeleri, ürünü piyasaya sürenlere olan maliyetine bağlıdır. Burada nitelik ve üretim maliyetlerinin eşit olduğu varsayılmaktadır.

2. AVRUPA BİRLİĞİ ÜLKELERİ VE TÜRKİYE'NİN ULUSAL TÜKETİCİ FİYATLARI İNDEKSLERİNİN FARKLILIKLARININ GİDERİLMESİ İÇİN ÖNERİLER

Ulusal düzeyde ekonomik ve sosyal politikaların belirlenmesinde, tüketici fiyatları indekslerinin önemli bir rolü bulunmaktadır. Diğer taraftan tüketici fiyatları indeksleri satın alma gücünün ve enflasyon oranlarının uluslararası karşılaştırmalarında da sıkça kullanılmaktadır. Dolayısıyla uluslararası karşılaştırmaların güvenilirliği açısından tüm ülkelerin aynı yöntemi kullanması bir zorunluluk olmaktadır.

Soruna Avrupa Birliği açısından bakacak olursak, Eğer bir ülke diğer ülkelerdeki aynı olayı ölçen istatistiksel yöntemlere sahip değilse, Avrupa Birliği politikalarını izleme konusunda ciddi problemlerle karşılaşacaktır. Ayrıca Avrupa Birliğinde birlik içi görüşmelerde istatistiksel bir temele büyük bir gereksinim duyulmaktadır ve bu gereksinim ancak uyum sorunu çözülmüş tüketici fiyatları

indeksleri ile karşılanabilecektir¹¹⁶.

Çalışmamızın bu kısmında, önceki kısımda ortaya konulan Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye’de hesaplanan tüketici fiyatları indeksleri arasındaki benzerlikler ve farklılıklar çerçevesinde yüksek seviyede karşılaştırılabilirlik, güvenilirlik ve zaman tasarrufu sağlayan yöntemsel uyum için öneri ve değerlendirmelerde bulunulacaktır.

2.1. İndeks Kapsamı

Fiyat indekslerinde indeks kapsamının belirlenmesi en önemli konulardan birisidir. Kapsam verinin elde edildiği alanı içermektedir ve kapsamın çok iyi tanımlanması gerekmektedir. İndeks kapsamının belirlenmesinde cevabı aranan sorular şunlardır¹¹⁷;

- İndeks sepetinde hangi mal ve hizmetler kapsanacaktır?
- Bu mal ve hizmetleri kimler satın almaktadır?
- Hangi harcamalar indeks kapsamına alınacaktır?
- Bu mal ve hizmetler hangi satış noktalarından satın alınmaktadır?
- Fiyatların hangi bileşenleri harcamalarda kapsanmalıdır?

2.1.1. Nüfus Kapsamı

Bilindiği gibi tüketici fiyatları indeksleri belirli bir kitlenin tüketimi olan mal ve hizmet sepetinin zaman içerisindeki fiyat değişimini yansıtır. Bu durumda öncelikle indeks kapsamına alınan nüfusun belirlenmesi gerekir. İndeks kapsamına alınacak nüfusun indeks amaçlarını gerçekleştirecek özelliklerde olması gerekir. Eğer amaç ülke için bir indeks hesaplamak ise, bu durumda tüm hanelerin tüketimlerini incelemek gerekir. Yüksek düzeyde karşılaştırılabilir verilerin elde edilebilmesi açısından, tüketici fiyatları indeksinin tüm yerleşik nüfusu kapsaması gerekir. Demografik, coğrafik veya sosyo ekonomik ölçütlere göre nüfus ayrıştırılmamalıdır.

Hanehalkı belirli özellikleri yansıtmıyor, harcama örnekleri bakımından harcama ortalamasından belirgin sapmalar gösteriyorsa indeks kapsamına

¹¹⁶ Teekens, a.g.e., s. 9.

¹¹⁷ ILO, **Consumer Price Indices: An ILO Manuel** (Cenova:1989), s. 17.

alınmaması söz konusu olabilir¹¹⁸.

Birçok ülkede kurumsal nüfuslar, genellikle tüketim modellerinin belirlenmesindeki zorluktan dolayı, indeks kapsamından çıkarılır. Bu ülkelerde indeksler, özel hanehalkı nüfusları yada bunun alt grupları ile sınırlandırılır. Avrupa Birliği ülkelerinde özel hanehalkı nüfuslarının tümü kapsanır. Genellikle çıkarılan gruplar; kurumsal nüfus, yaşlılar, serbest meslek sahipleri ve çiftçilerdir.

Türkiye’de 1994=100 temel yıllık Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi’nde alt ve üst gelir gruplarındaki haneler tüketim kalıplarının, tükettikleri maddelerin tanımlarının ve alışveriş yerlerinin kitlenin genelinden farklı olduğu gerekçesiyle bu uç gelir grupları indeks kapsamı dışında tutulmuştur.

Tüketici fiyatları indekslerinde kapsanacak nüfusun seçiminde alternatif yaklaşımlar da olabilmektedir. İndeks hesaplamasında esas olan kitle o ülkede yaşayan toplam nüfus olabileceği gibi, gelir gruplarına, gelir kaynaklarına, işteki durumlarına (işçi, Ücretli, müteşebbis vb) seçilmiş kitleler de olabilmektedir.

2.1.2. Coğrafi Kapsam

Tüketici fiyatları indeksi hesaplanırken ülkenin belirli kesimleri kent, kır, veya bölgesel ayırımda ele alınarak indeksler hesaplanabilir.

Bazı ülkelerde indeks bütün ülkeyi kapsayacak şekilde tanımlanır. Bazı ülkelerde ise belli nüfus büyüklüğünün üzerinde olan kentsel yerlerle sınırlandırılır. Genellikle fiyat toplama il ve ilçelerle sınırlandırılır. Bu büyük olasılıkla küçük köylerde ve kırsal yerlerde veri toplamanın yüksek maliyeti ve şehir merkezlerindeki tüketim harcamasının yüksek payını hesaplamayı yansıtır. Bazı ülkelerde kapsama alanı daha dar seçilir. Sadece ülke başkenti, sadece eyalet başkentleri gibi¹¹⁹.

Türkiye’de 1994=100 Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi’nin coğrafi kapsamı nüfusu 20001 ve daha fazla olan kentsel yerleşim yerleridir. Bu tanım çerçevesinde cari fiyatların derlenmesinde 35 yerleşim yeri temel alınmaktadır.

¹¹⁸ Ruggles, a.g.e., s. 184.

¹¹⁹ OECD, **Sources and Methods Consumer Price Indices** (Paris: 1994). s. 11.

2.1.3. Tüketim Kapsamı

Hanehalkı tüketim harcaması, tüm hanehalkı ve ayrı ayrı hanehalkı fertleri tarafından tüketim amacıyla satın alınan veya aynı olarak elde edilen mal ve hizmetlerin değeri ve tüketim amacıyla yapılan tüm parasal harcamaları gösterir. Tüketilen mal satın alınabilir, hanehalkı tarafından üretilebilir veya haneye hediye, yardım veya aynı şekilde gelebilir¹²⁰.

Tüketim, hanehalkı yaşamına yönelik olmalıdır. Bu nedenle tüketici fiyatları indeksine hanehalkının bütün harcamaları dahil edilmez. Sadece geçmişte ve günümüzde tüketimi olan ve tüketim güncelliğini kaybetmeyen maddeler dahil edilir. Özellikle yatırım, tasarruf ve para alışverişleri kapsama alınmaz. Bu çerçevede;

- Hanehalkı fertlerinin işyerleri için yaptıkları harcamalar,
- Yatırım amacıyla yapılan harcamalar (gayrimenkul alımı, antika alımı vb)
- Hanehalkı fertlerinin yurt dışında yaptıkları harcamalar,
- Gelir vergileri ve diğer dolaysız vergiler,
- Emekli ve sosyal güvenlik yardımları ile benzer sigorta primleri,
- Verilen hediyeler
- Kamu okulları, lojman, servis türü devlet tarafından sağlanan ve hanehalkı tarafından doğrudan bir ödeme yapılmayan hizmetler,

Bu tür harcamalar tüketim dışı harcamalardır ve indeksin tüketim kapsamı dışında tutulmalıdır.

Tüketici fiyatları indeksinin faaliyet alanı ile hanehalklarının mal ve hizmet tüketim amaçları uygun olmalıdır. Bu şüphesiz dayanıklı malları, mobilya ve otomobili de içerir. Ayrıca lüks tüketim malları ve zevk için yapılan seyahat harcamaları ele alınan hanelerin tüketimine giriyorsa kapsam içine alınmalıdır¹²¹.

Fiyat indekslerinin tüketim kapsamı çerçevesinde gerek Avrupa Birliği ülkelerinin, gerekse Türkiye'nin tüketici fiyatları indekslerinde uyum sorununa yol açan konular aşağıda incelenmiştir.

¹²⁰ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi Kavram, Yöntem ve Kaynaklar** (Yayın No: 2087, Ankara: 1997), s. 5.

¹²¹ OECD, **Sources and Methods Consumer Price Indices** (Paris: 1994). s. 13.

i. Konut

ESA sınıflandırmasına göre bu ana grup altında; gerçek kira, izafi kira ve bakım onarım masraflarının kapsanması gerekmektedir.

ii. Sigortalar

Hanehalkı üyeleri tarafından ödenen sosyal güvenlik primleri tüketim dışı harcama olarak ele alınmalı ve indeks kapsamına alınmamalıdır.

Hanehalklarının hasar karşılığı olarak elde ettikleri, ödemesi sigorta şirketi tarafından yapılan mal ve hizmetler, tüketim olarak alınmalıdır.

Risk sigortalarına hanehalkı tarafından yapılan prim ödemeleri mali hizmetlerin tüketimi olarak indekslerde kapsanmalıdır.

iii. Faizler

Ödenen faizler hanehalkı harcaması olmakla birlikte ulusal hesaplarda tüketim harcaması olarak yer almadığı için, indeks kapsamına alınmamalıdır.

iv. Vergiler

Dolaysız vergiler kesin olarak indeks hesaplamalarının dışında tutulmalıdır. Dolaylı vergiler ise fiyata dahil olarak ödenen vergilerdir, tüketici fiyatları indeksi hesaplamalarında perakende satış fiyatları kullanıldığından dolaylı tüm vergileri içermektedir. Bu nedenle üretici, satıcı veya tüketicilerden alınan tüm dolaylı vergiler tüketim gibi hesaba katılmalıdır.

v. Kendi Üretiminden Tüketim Ve Aynı Kazançlar

Kendi üretiminden tüketimler ve aynı kazançlar ulusal gelir hesaplarının bir bölümünü oluşturduğu için, tüketici fiyatları indeksinde kapsanmalıdır. Bazı ülkelerin bu nitelikteki ürünleri hesaplamalarına almamalarının başlıca iki nedeni vardır. Bunlar¹²²;

- Bu tür tüketimlerin fiyatlandırılması çok zordur,
- Bu nitelikteki ürünleri aile bütçesi anketlerinden elde etmek zordur.

Tarım, gıda ve bu nitelikteki ürünlerin kendi üretiminden tüketilmesi, piyasada ilgili malın perakende satış fiyatı kullanılarak indekse dahil edilmelidir.

vi. Sağlık Harcamaları

Sağlık hizmetlerine yapılan harcamaların büyük bir kısmı sağlık sigortaları tarafından karşılanmakla birlikte, hanehalkı tüketimlerinde de büyük paylara

¹²² OECD, **Sources and Methods Consumer Price Indices** (Paris: 1994). s. 15.

sahiptir. Sağlık hizmetlerinin tüketimi oldukça önemli olmasına rağmen bu hizmetlerin indekste yer alması konusunda birliktelik yoktur. Gerek Avrupa Birliği ülkeleri arasında gerekse Türkiye’de sağlık sigortası sistemleri uyumlaştırılmadan bu konuda uyum sağlanması zordur.

vii. Mevcut Mallar

ESA standartlarına göre mevcut malların satın alınmasında harcanan transfer masrafları hesaplama dahil edilmelidir. Mevcut malların veya ikinci el malların satışı arada aracı kurum olsun yada olmasın, hanehalklarının kendi aralarında yaptığı değişimdir. Bu nedenle, burada hanehalkının net tüketimi, eğer varsa sadece aracılık hizmetine yapılan ödemelerdir. Sonuç olarak mevcut malların satın alınmalarında sadece aracılık hizmetleri için yapılan transfer maliyetleri indeks de kapsamalıdır.

2.2. İndeks Sepeti

Hanehalkı tarafından tüketilen bütün mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki değişimi düzenli olarak izlemek mümkün değildir. Tercihen, fiyat değişimi belirli mal ve hizmetlerle sınırlandırılarak tespit edilmeye çalışılır.

Genel olarak indekste kapsanacak mal ve hizmetlerin seçimi, indeksle neyin ölçülmeye çalışıldığına bağlıdır¹²³. Bunun için daha önce ayrıntılı olarak incelediğimiz tüketim ve harcama yaklaşımlarından yararlanır.

Biz mal ve hizmet sepetinin seçiminde uluslararası karşılaştırmalara daha uygun olan tüketim yaklaşımının kullanılmasını öneriyoruz.

İndeks sepeti oluşturmanın iki önemli işlem aşaması vardır. Bunlar¹²⁴;

- Temsil edilen maddelerin seçimi,
- İşleme katılan her maddenin miktarının belirlenmesidir.

Temsil edilen maddelerin seçiminde şu ölçütler dikkate alınmalıdır;

- Hanehalkı tüketimlerinde önemli derecede ağırlık almış olması,
- Ayrıntılı olarak tanımlanabilir nitelikte olması ve birim fiyatına ulaşmanın mümkün olması,

- Hanehalkı tarafından tüketimlerinin sürekli olması

Madde tanımı yapılırken tam açıklayıcı özellikleri; kalite, ebat, miktar ve

¹²³ İLO, **Consumer Price Indices Report II** (Cenova: 1987), s. 14.

¹²⁴ Erdoğan, a.g.e., s. 6.

türleri ayrıntılı olarak açıklanmalıdır. Uluslararası karşılaştırmaların kolayca yapılabilmesi için ülkelerin ortak bir tanım listesi oluşturması gereklidir.

2.3. Harcama Ağırlıkları

Bileşik fiyat indekslerinde kapsanan maddelerin aynı öneme sahip olmaması, fiyat indeksleri hesaplanırken bu maddelere veya madde gruplarına farklı ağırlıklar verilmesini gerektirir¹²⁵.

Fiyat indekslerinin güvenilirliğini belirleyen unsurlardan birisi de indeks de kullanılan ağırlıkların temsil gücüdür. Ağırlıklı fiyat indekslerinde ağırlık hesaplamalarında izlenen yöntemler, sonuçları önemli ölçüde etkilemekte ve hesaplanan fiyat indekslerinin olması gerekenden az veya çok çıkmasına neden olmaktadır¹²⁶.

Fiyat indekslerinde harcama ağırlıkları konusunda aşağıdaki hususlara özen gösterilmelidir.

Ağırlık kavramlarının tüm boyutlarıyla tanımlanması gerekir. Ağırlık kavramının dayandırıldığı göreceli önem; Neyin önemi olmalı? Kime veya neye göre önemli olmalı? Hangi kullanıcı için önemli olmalı? Hangi zaman dilimi ve mekanda önemli olmalıdır? Sorularının cevabına bağlıdır¹²⁷.

Ağırlıklar belirli dönemlerde değişebilir olmalıdır. Ağırlıkların mevcut yapıyı en iyi yansıtması ancak bunların değişebilir olmasıyla mümkündür. Ağırlıkların değişebilirliğinin enflasyonun tanımlanmasında kullandığımız sürekli sıfatını zedelemeyecek bir şekilde gerçekleştirilmesi gerekir. Değişebilirlik konusunda indeks türleri açısından bu özelliği sağlayan Paasche indeksidir. Çünkü bu indeks düzenlenirken ağırlıkların her yıl için ayrı ayrı hesaplanması söz konusudur. Zincirleme Laspeyres indeksinin kullanılması bu soruna bir çözüm olabilecektir¹²⁸.

Hemen bütün ülkelerde tüketici fiyatları indekslerinin harcama ağırlıklarının temel kaynağı aile bütçesi anketleridir. Ağırlıkların niteliği, genel olarak ağırlık hesaplamasına alınan ürünlerin sayısına bağlıdır. Tanım ile tutarlı olabilmek açısından aile bütçesi anketlerinin yaygın bir nitelik arz etmesi gerekir.

¹²⁵ Gürtan, **a.g.e.**, s. 296.

¹²⁶ Özmen, **a.g.e.**, s. 197.

¹²⁷ Özmen, **a.g.e.**, s. 198.

¹²⁸ Kalın, **a.g.e.**, s. .

2.4. Fiyat Gözlemleri

Fiyat, bir birimin parasal değeridir. İndeks hesabında birim olarak ifade edilemeyen madde fiyatlandırılmaz. Bu nedenle, birim olarak ifade edilemeyen maddeler indeks kapsamında yer almamalıdır. Derlenen fiyatlar, kesin bir şekilde tanımlanan maddelere ait olmalıdır. Karmaşık ve yoruma müsait tanımlardan kaçınılmalıdır.

Taze yiyecekler gibi fiyatları sık sık değişen maddelerin fiyatları ayda birkaç kez, diğer maddelerin fiyatları ise düşük enflasyonlu ülkelerde ayda bir kez, yüksek enflasyonlu ülkelerde ise ayda iki kez derlenmelidir.

Fiyatlar derlenirken maddelerin peşin ve dolaylı vergiler dahil fiyatları alınmalıdır. Başka bir ifade ile fiyatlar tüketiciye mal olan fiyatlar olmalıdır. Ulaştırma, paketleme gibi ek harcama giderleri ise ürün fiyatının dışında tutulmalıdır¹²⁹.

İndirimli satışlar geneli kapsıyor ve uzun süreli bir yapıya sahipse dikkate alınmalıdır. Özel indirim adı altında sadece belirli tüketici grubuyla sınırlı indirimli satışlar dikkate alınmamalıdır. Fiyatlarda meydana gelen indirimler malın kalitesinin değişmesinden, defolu veya seri sonu olmasından yada piyasada çok az kalmasından kaynaklanıyorsa yine dikkate alınmamalıdır.

Fiyat indekslerindeki hata kaynaklarından biriside indekslerin gerçek alışveriş fiyatları yerine liste fiyatlarına dayanmasıdır. Fiyatların posta yoluyla derlendiği durumlarda işyerleri liste fiyatlarını gönderebilirler. Bu nedenle fiyat derleme işlemi ilgili kurum çalışanları tarafından gerçekleştirilmelidir.

Ülke genelinde, yerleşim yerlerine göre fiyat farklılığı göstermeyen maddelerin (uçak, mektup, telefon, tekel ürünleri, resmi hastane fiyatları vb) fiyatlarının ise ilgili kurum merkezleri tarafından derlenmesi yararlı olacaktır.

2.5. Örneklem Yöntemi

Tüketici fiyatları indeksi, örneklemle elde edilen verilere dayanan bir tahmindir. Bölge içinde örnek yerleşim yerleri, örnek işyerleri, örnek maddeler ve örnek fiyatlar söz konusudur. Örneklem yöntemi, indeksin amaçlarının

¹²⁹ OECD, *Sources and Methods Consumer Price Indices* (Paris: 1994). s. 15.

sağlanmasına uygunluk sağlayacak nitelikte olmalıdır¹³⁰. Bu nedenle örneğe alınan her şey (yerleşim yerleri, işyerleri ve maddeler) olabildiğince temsil edebilir nitelikte olmalıdır.

Tüketici fiyatları indeksleri tüketim harcamalarının belirli bir grubuyla ilgili olduğu için, genel olarak madde seçimi, ilgili gruba yönelik olarak yapılır. İşyeri seçiminde ise oldukça farklı bir yöntem kullanılır. Genel olarak, bulunduğu alana ve tipine göre tabakalanmış işyerleri, olasılıklı örnekleme yönteminin kullanılması sonucu indeks hesaplamalarındaki hatalar kontrol altına alınabilir¹³¹. Ayrıca uluslararası karşılaştırmalarda amaç, en üst düzeyde temsil edebilirlik olduğu kadar, eşit temsil edebilirliğinde sağlanmasıdır. Bu ise ancak olasılıklı örnekleme ile sağlanabilir¹³².

2.6. Aile Bütçesi Anketleri ve İndekslerin Temel Yılları

2.6.1. Aile Bütçesi Anketleri

Aile bütçesi anketleri birbirini takip eden en az 12 ay üzerinden yapılan bir araştırmadır¹³³. Aile bütçesi araştırmalarında temel amaç tüketici fiyatları indekslerinin kurulması, yeniden yapılanması, fiyat derleme sisteminin planlanması için; ağırlık, madde seçimi, temel yıl fiyatları gibi verilerin elde edilmesidir¹³⁴.

Aile bütçesi anketlerinde, öncelikle aile bütçesi anketinin uygulanacağı coğrafi bölgelerin indeks kapsamına alınabilecek nitelikte olması sağlanmalıdır. Ayrıca bütün hanelere eşit oranda seçilme şansı tanınmalıdır.

Aile bütçesi anketlerinde madde tanımları ve fiyatların derlenmesinde bazı sorunlarla karşılaşılır. Bunlar; gelir ve hanehalkı yapısı, sosyo ekonomik durum ve temsil ettiği bölgeye göre değişir. Diğer bilgi kaynakları kullanılarak araştırma sonuçları tamamlanmalı ve bilgilerin doğruluğu kontrol edilmelidir. Burada diğer bilgi kaynaklarından en önemlisi yıllık ulusal hesaplardır.

Aile bütçesi anketlerinde hanehalkı özelliği gösteren tüm hanelerin

¹³⁰ İLO, **Consumer Price Indices Report II** (Cenova: 1987), s. 18.

¹³¹ Erdoğan, **a.g.e.**, s. 34.

¹³² DİE, **Örnekleme ve Anket** (Sorularla İstatistikler Dizisi 8, Ankara: Mart 1999), s. 13.

¹³³ OECD, **Sources and Methods Consumer Price Indices** (Paris: 1994). s. 15.

¹³⁴ DİE, **2002 Hanehalkı Gelir Tüketim Anketi El Kitabı** s. 2.

harcamaları temel alınmalıdır. Kurumsal nüfus adı verilen ve hanehalkı özelliği taşımayan okul, yurt, otel, çocuk yuvası, huzur evi, hastane, cezaevi, kışla ve ordu evlerinde yaşayanlar ile göçer nüfus kapsamına alınmayabilir.

2.6.2. İndekslerin Temel Yılı

Fiyat indekslerinin düzenlenmesinde temel yıl seçimi iktisadi hayatın normal sayılması gibi bir ölçüte bağlanmaktadır. Normal dönem, genellikle enflasyon ve deflasyonun görülmediği, dış ödemeler açığının en düşük düzeyde olduğu ve sosyo politik değişmelerin yoğunluk kazanmadığı bir dönemdir. Uygulamada bunların diğer dönemlere oranla minimum düzeyde olduğu yıl temel yıl olarak alınmaktadır. Bütün bu konularda uygun koşulların sağlanamadığı durumlarda değişir esaslı indekslerle değişime ayak uydurulmaya çalışılmaktadır¹³⁵.

Avrupa Birliği ülkelerinin ve Türkiye'nin indeks hesaplamalarının karşılaştırılabilmesi için indekslerin temel yıllarının aynı olacak şekilde yenilenmesi gerekmektedir.

2.7. Mevsimsel Maddeler

Bazı maddeler yılın sadece belirli bir döneminde piyasada yer almakta veya mevsiminde değilse, çok sınırlı bulunuyorsa anlamlı fiyatlarını elde etmek mümkün olmamaktadır. Özellikle taze sebze ve meyvelerde, deniz mahsullerinde ve giyimde problemler yaşanmaktadır. Uygun düzenlemeler yapılmadığında mevsimsel maddeler genellikle indekslerde çarpıklığa yol açmaktadır. Bu konuda incelememize dahil olan ülkeler dört farklı düzenleme yöntemi uygulamaktadırlar. Bunlar¹³⁶;

- Hayali fiyat kullanımı; En son alınan fiyat, mevsimin son fiyatı anlamına gelmektedir. Değişmeyen fiyatlar yöntemi olarak da adlandırılan bu yöntemde, ilgili ürünlerin fiyatları sadece normal mevsiminde derlenir, mevsim dışında en son kullanılan normal fiyatlar izleyen mevsimin başına kadar değişmeden kullanılır.

- Mevsimsel maddeyi indeks kapsamı dışına çıkarıp, ağırlığını alt gruptaki

¹³⁵ Kalın, a.g.e., s. 22.

¹³⁶ OECD, **Sources and Methods Consumer Price Indices** (Paris: 1994). s. 33.

diğer maddelere dağıtmak. Bu yöntemde mevsimlere göre ürün seçimi yapılır. Özellikle yüksek mevsimsel fiyatlarla sahip maddeler tamamen indeks kapsamı dışına çıkarılır.

- 12 aylık hareketli ortalama kullanarak fiyat farklılaşmasını önlemek ve düzgün hale getirmek.

- Mevsimlik maddeler için farklı aylarda farklı ağırlıklar kullanılması.

Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye’de mevsimsel madde ağırlıkları oldukça farklıdır. Ağırlıklardaki bu farklılıkların üç temel nedeni vardır; Birincisi kapsam farklılığıdır, ikincisi gelir seviyelerindeki farklılıklardır, üçüncüsü ise mevsimsel maddelerin başlıcaları gıda maddeleri olduğu için ülkelerin farklı beslenme alışkanlıklarıdır.

Mevsimsel maddeler açısından ülkeler arasında büyük farklılıklar bulunması nedeniyle mevsimsel maddelerin tüketici fiyatları indeksleri üzerindeki etkisini ortadan kaldıracak yöntemlerin geliştirilmesine gereksinim vardır¹³⁷.

Bu konuda ülkeler arasında uyum ve standart yapının sağlanabilmesi için öncelikle mevsimsel maddelerin işlemleri ile ilgili kapsam ve yöntemlerin standartlaştırılması gerekmektedir.

Diğer taraftan indeksleri standartlaştırmak amacıyla mevsimsel ürünlerin ayrıntılı listeleri hazırlanmalı ve bu listeler tüm ülkeler tarafından kullanılmalıdır.

2.8. Nitelik Değişimleri

Fiyat indekslerini fiyat artışlarını olduğundan fazla göstermekle itham edenlerin kullandıkları dayanaklardan biriside henüz nihai çözüme kavuşamayan nitelik değişimi sorunudur. Bu konuda yararlanılan yöntemleri daha önce incelemiştik. Biz burada sorunun çözümüne yardımcı olabileceğini düşündüğümüz üç genel öneride bulunacağız. Bunlar;

Öncelikle nitelik ayarlamaları merkezden değil, bizzat alanda fiyat derleyen personel tarafından yapılmalıdır. Ancak madde tanımının çok ayrıntılı olduğu durumlarda bu işlem merkezden de yapılabilir¹³⁸.

¹³⁷ ILO, **Consumer Price Indices Report II** (Cenova: 1987), s. 40.

¹³⁸ Devlet İstatistik Enstitüsü, **Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi Kavram, Yöntem ve Kaynaklar** (Yayın No: 2087, Ankara: 1997), s. 31.

İkinci olarak, İndeksin oluşturulma aşamasında madde tanımları daha sonra yapılacak nitelik ayarlamalarını mümkün kılacak ayrıntıda yapılmalıdır. Hangi bilgilerin toplanacağı; fiyat, mal ve yer ayrıntılı bir biçimde tanımlanarak belirlenmelidir.

Son olarak, günümüzde gerek teknolojik gelişme, gerekse tüketici zevklerindeki hızlı değişim indeksleri kısa sürede gerçeği yansıtamaz duruma düşürebilmektedir. Bu nedenle modası hızla değişime uğrayan, kısa sürede kullanımdan kalkan malların olabildiğince indeks kapsamına alınmamasına özen gösterilmelidir¹³⁹.

2.9. İndeks Tipi ve Hesaplama Yöntemi

Avrupa Birliği ülkelerinin hepsi ve Türkiye temel olarak tüketici fiyatları indeksi hesaplamalarında Laspeyres formülünü kullanırlar. Burada Zincir Yöntemi veya Birleştirilen Değerler Yöntemi izlenir.

Zincir Yönteminde her yıl ağırlıklı örneklerin tanımı gözden geçirilir. Yöntemin geçerliliğini korumak için, ilk olarak temel devrenin bir ay önceye göre indeksleri ile ağırlıklı düzeltmeler bir araya getirilir, daha sonra sabit temel yıla bağlantı yapılır¹⁴⁰.

Birleştirilen Değerler Yöntemi'nde ise, birleştirilen değer belirli sayıda tüketicinin bugünkü bazı maddeler için ödemek zorunda kaldığı harcama ile ağırlıklı periyotta, aynı miktarda ve aynı nitelikte maddelerin satın alınmasıdır. Maddelerin birleştirilen değerleri bir periyottan yakın periyoda değişen fiyatların güncelleştirilmesi sayesinde yapılır. Bugünkü birleştirilmiş değerlerin oranları, temel yıllık periyodun indeks maddelerini verir¹⁴¹.

Bütün ülkelerin Zincirlemeli Laspeyres indeksini hesaplamaları önerilmektedir. Çünkü J. Stadbauer'in belirttiği gibi, İndeks yapısını değiştirmeden karşılaştırılabilir sonuçlar elde etmenin en kolay yolu, karşılaştırılabilirlik amaçlarına uygun olduğu için Zincirlemeli Laspeyres indeksinin hesaplanmasıdır. Böylece ağırlıklar ve içerik daha güncel olacağı

¹³⁹ Akıncı, a.g.e., s. 35.

¹⁴⁰ OECD, **Sources and Methods Consumer Price Indices** (Paris: 1994). s. 39.

¹⁴¹ OECD, **Sources and Methods Consumer Price Indices** (Paris: 1994). s. 39.

için, daha gerçekçi indeks sayıları hesaplanabilir¹⁴².

Tüketici fiyatları indeksleri zamana bağlı olarak yanlılık barındırır. Bunun başlıca nedeni tüketicilerin fiyat değişimi karşısında bütçelerini farklı bir şekilde kullanabilecekleri olgusunu göz ardı etmesidir. Bu yanlılığı Zincirleme İndeks yaklaşımı ile aşmak mümkündür. Zincirleme İndeks yaklaşımı, ağırlık ve örnek madde setinin sürekli yenilenmesine imkan vermektedir.¹⁴³

Ulusal indeksin hesaplanmasında da ülkeler arasında yöntem farklılıkları mevcuttur. Bazı ülkeler (Almanya, İtalya, Belçika, İspanya, Portekiz, İsveç, Avusturya, Türkiye) bölgesel indekslerden hareketle genel indeksi hesaplarlarken, bazı ülkeler (Fransa, Hollanda, Lüksemburg, İngiltere, İrlanda, Danimarka, Yunanistan, Finlandiya) bölgesel indeks hesaplamamaktadırlar. Yaklaşımlardaki bu farklılık, ulusal ihtiyaçların farklılığından ve ülkelerin coğrafi büyüklüğünden kaynaklanmaktadır.

3. AVRUPA BİRLİĞİ İSTATİSTİK SİSTEMİ

3.1. Avrupa Birliği İstatistik Sistemi

Bugün Avrupa Birliği üye ülkeleri ve aday ülkeler kurumsal, yöntemsel ve kaynaklar açısından birbirlerinden önemli farklılıklar içeren Ulusal Tüketici Fiyatları İndeksleri üretmekte ve yayınlamaktadırlar. Söz konusu ülkeler Ulusal Tüketici Fiyatları İndekslerinden ayrı olarak yasallaştırılmış bir metodoloji temelinde Uyumlaştırılmış, Tüketici Fiyatları İndeksleri (Harmonized indices of Consumer prices-HICPs) derlemektedirler. Bu bölümün birinci ve ikinci kısımlarında AB üye ülkelerinin Ulusal Tüketici Fiyatları İndeksi incelenmiştir. Bu kısımda ise önce AB istatistik sistemi ve bu sistemin işleyişi daha sonra da Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları İndeksleri incelenecektir.

3.1.1. Avrupa Birliği İstatistik Sistemi'nin Tanımı

Avrupa Birliği istatistik sistemi, AB'nin gelişimine paralel olarak aşamalı bir gelişme stratejisi izlemiş ve bugünkü halini almıştır. AB istatistik sistemi, Avrupa Birliği istatistik kurumu (Eurostat), AB'ye üye ülkeler ile İzlanda, Norveç

¹⁴² Teekens, a.g.e., s. 8.

¹⁴³ Erdoğan, a.g.e., s. 44.

ve Liechtenstein'da resmi istatistikleri toplayan ulusal istatistik ofisleri, bakanlıklar, kurumlar ve merkez bankalarından oluşmaktadır. Sistemde, üye ülkeler, ulusal amaçları ve AB hedefleri için verileri toplamakta ve istatistikler derlemektedir. Eurostat, AB istatistik sisteminde istatistiklerin uyumlaştırılmasını sağlamak için ulusal istatistik birimleriyle işbirliği yaparak yol gösterici bir rol üstlenmektedir.

Avrupa Topluluğu'nda Avrupa Birliği'ne gidilen süreçte topluluğun siyasi ve ekonomik bütünleşmesi arttıkça istatistik çalışmaları da yeni boyutlar kazanmıştır. Ortak Pazar'ı hedefleyen 1985 tarihli Avrupa Tek Senedi istatistik sisteminin gelişiminde bir dönüm noktası olmuştur. 1989'da yapılan Brüksel semineri daha da bütünleşmiş bir sistemin ve Amsterdam Anlaşması'nın istatistik ile ilgili 285. maddesinin temellerini atmıştır.

1992 yılında imzalanan, 1993 yılında yürürlüğe giren Maastricht Antlaşması, Avrupa hukukuna istatistik alanı da içine alan "Yetki İkamesi" (Subsidiarity Principle) kuralını getirmiştir., Eurostat ve ulusal istatistik ofisleri arasındaki görev paylaşımının ana hatlarını çizmektedir. Yetki İkamesinin üye devletler için AB istatistik sistemi projelerine katkıda bulunma, ulusal verileri toplama, işleme ve Eurostat'a aktarma; Eurostat için de AB istatistik projelerine öncülük etme, üye ülkelerden verileri alma, kontrol etme, işleme ve veri dağıtma olmak üzere çeşitli sonuçları vardır.

1997 yılında imzalanan, 1999 yılında yürürlüğe giren Amsterdam anlaşması ise AB tarihinde istatistik alanında en açık hükümleri içerdiği için bir dönüm noktası olmuştur.

AB istatistik sisteminin gelişimi, AB'nin gelişimine paralel bir süreç izlemiş ve üzerinde çalışılan istatistik konuları bu gelişim doğrultusunda belirlenmiştir. Başlangıçta uyumlaştırılmış istatistikler temel alınırken, Parasal birliğe geçiş döneminde mali konuların yorumunda kullanılan kısa dönemli istatistikler önem kazanmıştır. AB'nin genişleme sürecinde ise yapısal ve bölgesel istatistikler ile AB istatistik sisteminin yasal dayanakları konuları gündemdedir.

3.1.2. Avrupa Birliği İstatistik Sisteminin Kurumları

3.1.2.1. Eurostat

AB İstatistik sisteminin en önemli kurumlarından olan Eurostat 1953 yılında istatistik servisi adıyla kurulmuş, 1959 yılında şimdiki adı olan Avrupa Birliği İstatistik Ofisi (EUROSTAT) ismini almıştır. Bir Genel Direktör tarafından başkanlık edilen Eurostat'ın yerleşim yeri Lüksemburg'da bulunmaktadır. Genel Direktörün altında Eurostat faaliyetlerinin farklı sektörlerinden sorumlu yedi direktör bulunmaktadır. Eurostat, yurt dışında bulunan 150-200 ajansı ile AB'nin büyük kurumları arasında yer almaktadır.

Eurostat faaliyetlerinin yasal dayanağı 97/281/EC sayılı komisyon kararıdır. 21 Nisan 1997 tarihli ilgili komisyon kararında AB istatistiklerinin üretiminde Eurostat'ın rolü tanımlanmıştır. Buna göre Eurostat'ın istatistik alanında topluluk otoritesi olan ve bir Genel Direktör tarafından başkanlık edilen komisyon kurumu olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Eurostat'ın görevlerini tarafsızlık, güvenilirlik, amaçlara uygunluk, maliyet etkinliği, istatikselsel gizlilik ve şeffaflık ilkelerini temel alarak yerine getireceği konusu yer almıştır. Eurostat'ın görevleri ve teknik özerkliğine de değinilmiştir¹⁴⁴.

Eurostat'ın Amaçları:

- i. Komisyon ve diğer Avrupa Birliği kurumlarına veri sağlamak: Eurostat, istatistikleri Komisyon ve diğer Avrupa Birliği kurumlarına sunarak bu kurumların AB politikalarını belirlemelerine ve uygulayabilmelerine yardımcı olmaktadır.
- ii. AB istatistik sistemini kurmak ve geliştirmek: Uyumlaştırılmış kavramlar ve tanımlamalar, ortak sınıflandırmalar ve uyumlaştırılmış anket yöntemleri aracılığıyla ortak bir dil yaratmayı gerektiren AB istatistik sistemini oluşturmak, Eurostat'ın başlıca amaçlarından birisidir.
- iii. Ekonomik ve sosyal alanda araştırmalara gerekli verileri sunmak ve mümkün olduğu kadar geniş bir kitleye veri sağlamak: Kamu malı sayılması gereken istatikselsel verileri, yayınlar, veri bankaları elektronik yayınlar ve topluluk bilgi servisleri aracılığıyla yerine getirmektedir.

¹⁴⁴ <http://die.gov.tr/abkd/ab.htm> DİE ve AB İlişkileri / Avrupa İstatistik Sistemi. (Mart 2004).

iv. İstatistik sistemlerini geliştirmek amacıyla üçüncü ölkelerle işbirliği yapmak: Eurostat istatistik sistemlerini geliştirme ihtiyacı duyan ölkelerle işbirliği yaparak gerekli desteği vermektedir.

Eurostat, üye ölkelerin ulusal istatistik ofisleri ile Yetkinin İkamesi İlkesi'ne göre çalışmalarını yürütmektedir. Buna göre, üye ölkeler; Projelerin belirlenmesine ve tanımına katılırlar, ulusal verileri toplar, kontrol eder ve işleme tabi tutarak Eurostat'a gönderirler. Eurostat ise; Birlik projelerine öncülük eder, üye ölkelerden veri alır, bu verileri kontrol eder, işleme tabi tutar ve yayınlar.

Eurostat veri toplamamaktadır. Bu işlem üye ölkelerin istatistik ofisleri tarafından yapılmaktadır. Toplanan ulusal veriler analiz edildikten sonra Eurostat'a iletilmektedir. Eurostat'ın rolü, verileri birleştirmek, uyumlaştırma metodolojisini kullanarak verilerin karşılaştırılabilirliğini sağlamaktır.

Eurostat'ın Araçları:

Eurostat, yukarıda sayılan amaçlarını gerçekteştirebilmek için bazı araçlar kullanmaktadır. Bunlar¹⁴⁵;

i. Yasal Araçlar: Eurostat, Birliğin istatistik alanından çıkardığı tüzük ve yönergelerden yararlanarak faaliyetlerini gerçekteştirmektedir. Bu tüzük ve yönergeler Eurostat'ın faaliyetleri için yasal dayanak oluşturmaktadır.

ii. İstatistik Programları: AB istatistik sisteminin temel hedeflerinin belirlendiği her beş yılda bir hazırlanan istatistik programları ve bu çerçevede oluşturulan yıllık planlar Eurostat'ın çalışmalarına yön vermektedir.

iii. Komiteler ve Çalışma Grupları: 10 Komite, 80 çalışma grubu ve yaklaşık 200 istatistiksel toplantı Eurostat'ın faaliyetlerini gerçekteştirmesinde diğer bir araç olarak ortaya çıkmaktadır.

3.1.2.2. İstatistik Komiteleri

I. İstatistik Program Komitesi (SPC)

Eurostat tarafından başkanlık edilen ve üye ölkelerin ulusal istatistik kurumlarının başkanlarının bulunduğu İstatistik Program Komitesi (SPC), AB istatistik sisteminin kalbidir. Eurostat genel direktörünün başkanlığında yılda 4 kez toplanmaktadır. 9 Haziran 1989 tarih ve 89/382/EEC sayılı konsey kararı ile

¹⁴⁵ <http://die.gov.tr/abkd/ab.htm> DİE ve AB İlişkileri / Avrupa İstatistik Sistemi. (Mart 2004).

kurulmuştur. AB'nin bilgi gereksinimlerini karşılamak amacıyla en önemli katılım süreçlerini ve programlarını tartışmaktadır. Komite, ulusal otoriteler tarafından uygulanan ve Eurostat tarafından izlenen 5 yıllık programlar hazırlamaktadır. Ayrıca;

-Üye ülkelerde uygulanmak üzere ortak sınıflandırmalar, metodoloji ve tanımlamaların geliştirilmesi,

-Uyumlaştırılmış yöntemleri temel alan ortak istatistik anketlerinin uygulanması ve

-Ülkeler ve bölgeler arasında karşılaştırmaları içeren AB genelinde istatistiksel verilerin toplanması, analizi ve dağıtım faaliyetlerini koordine etmektedir¹⁴⁶.

II. Topluluk İstatistiklerini İzleme Komitesi (CDIS)

Topluluk İstatistiklerini İzleme Komitesi, Eurostat genel direktörü başkanlığında komisyon kurumları ve genel direktör temsilcilerinden oluşmaktadır. Yılda iki kez toplanmaktadır. Komite, Komisyon'un istatistiksel aktivitelerini koordine etmek, öncelikler ve kaynakların kullanımı hakkında karar almak ve istatistik programının uygulanması için hazırlık yapmaktır.

III. Ekonomik ve Sosyal Alanlarda İstatistiksel Bilgi Danışma Komitesi (CEIES)

Komite, bir komisyon üyesi başkanlığında, 3 genel direktör, parasal istatistikler komitesi başkanı, ulusal istatistik kurumları genel direktörleri ve her üye ülkeden iki temsilcinin katılımı ile oluşmaktadır. Yılda iki kez toplanmaktadır. İstatistik üretimi yapanlar ve kullanıcılar arasında iletişim sağlama, rehberler hazırlama ve programların değerlendirilmesini yapma görevlerini üstlenmiştir.

IV. Diğer Komiteler

Yukarıdaki komiteler dışında Para, finans ve ödemeler dengesi istatistikleri, tarım istatistikleri, dış ticaret istatistikleri, GSMH istatistikleri ve istatistiksel gizlilik konularında faaliyet gösteren komiteler yer almaktadır.

3.1.2.3. Ulusal İstatistik Kurumları, Merkez Bankaları ve İstatistik Üreten Diğer Ulusal Kuruluşlar

¹⁴⁶ <http://die.gov.tr/abkd/ab.htm> DİE ve AB İlişkileri / Avrupa İstatistik Sistemi. (Mart 2004).

Eurostat ve ulusal istatistik kurumları arasındaki iş bölümü, yukarıda belirtildiği gibi İkame Yetkisi İlkesi'ne dayanmaktadır. Üye ülkelerin ulusal istatistik kurumları: projelerin belirlenmesine, katılıp, ulusal verilerin derlenmesi, kontrol edilmesi işleme tabi tutulması ve Eurostat'a gönderilmesinden sorumludur. AB istatistik sistemini oluşturan parçalardan olan ulusal istatistik kurumları şunlardır.

1. CSO – İngiltere
2. INE – Portekiz
3. INS – Belçika
4. CBS – Hollanda
5. Denmark Statistik – Danimarka
6. Statee – Lüksemburg
7. STABU – Almanya
8. ISTAT – İtalya
9. ESYE – Yunanistan
10. CSO – İrlanda
11. INE – İspanya
12. INSEE – Fransa
13. ÖSZ – Avusturya
14. Statistics – Finland
15. SCB – İsveç

AB üyesi olmamalarına rağmen EFTA üyesi İzlanda, Norveç ve Liechtenstein ulusal istatistik kurumları da AB istatistik sistemine dahildir.

Ulusal istatistik kurumlarının yanında AB'ye üye ülkelerin Merkez Bankaları ve istatistik üreten diğer ulusal kurumlarda AB istatistik sisteminin parçalarıdır. Özellikle, Merkez Bankaları ekonomik, finansal ve parasal konularda verilerin elde edilmesi sürecinde önemli rol oynamakta, sisteme katkıda bulunmaktadır.

3.1.3. Avrupa Birliği İstatistik Sisteminin İşleyişi

AB İstatistik sisteminin işleyişinde Konsey, Komisyon, Parlamento üçlüsünün, Eurostat'ın ve İstatistik Program Komitesi (SPC)'nin yetkilerini

anlamak için AB karar verme süreçlerine kısaca değinmek gerekmektedir.

AB yasama ve karar verme sürecinde en önemli rolü Konsey üstlenmiştir. Üye ülkelerin Dışişleri Bakanlarından oluşur. Ele alınacak konuya göre diğer ilgili bakanlarla da oluşabilmektedir. Komisyon tarafından hazırlanan tasarıları ele alır ve yasalaşmasını sağlar. Konsey kararlarını konuya göre değişiklik göstermek üzere basit çoğunlukla, nitelikli çoğunlukla veya oybirliği ile almaktadır.

Yürütme organı niteliğinde olan ve kurucu antlaşmaların koruyuculuğunu üstlenen Komisyon, 4 yıllık süre için atanan ve genel niteliklerine göre seçilen komiserlerden oluşmaktadır. Toplam 20 komiser vardır. Komisyon idari teşkilat olarak, bir hukuk servisi ve bir istatistik ofisinin yanı sıra 23 genel müdürlüğü içermektedir. Komisyon AB politikalarının tasarlama ve koordinatörüdür.

Parlamento yasama yetkisini kullanan Konsey ile yürütme yetkisine sahip Komisyonu dengeleyici konumdadır. Parlamento üyeleri üye ülkelerin ulusal parlamento seçimlerinden ayrı yapılan seçimlerle 5 yıl için seçilmektedir. Parlamentonun ülkelere göre farklı olmak üzere 626 üyesi vardır.

AB karar verme sürecinde tamamen bağlayıcı olan tüzükler üye ülkeleri belli alanlarda yönlendiren yönergeler, hakkında atıfta bulunan ülkeleri bağlayan kararlar ve görüşler olmak üzere dört temel yasal araç vardır. Bu yasal araçların yasalaşması sürecinde konuya göre farklılaşan prosedürler vardır. İstatistik konusu Amsterdam antlaşmasının yürürlüğe girdiği 1 Mayıs 1999 tarihinden beri ortak karar prosedürüne dahildir.

Ortak karar prosedürü üç birlik organında yasamaya katılımına imkan veren bir süreçtir. Komisyon sunduğu öneri ile yasama sürecini başlatıp, çeşitli aşamalarda Parlamento ve Konsey arasında arabulucu görevi üstlenir. Parlamento ve Konsey önerilen tasarımı ortaklaşa kabul eden/reddeden ona aktörler konumundadır. İstatistik alanında ulusal istatistik kurumları hem Komisyon önerisinin hazırlık sürecine hem de Konsey çalışma gruplarına katılırlar¹⁴⁷.

¹⁴⁷ <http://die.gov.tr/abkd/ab.htm> DiE ve AB İlişkileri / Avrupa İstatistik Sistemi. (Mart 2004).

3.1.4. Aday Ülkeler ve Bazı Ülke Grupları ile İlgili İstatistik Programları

3.1.4.1. Her Aday Ülkeye Uygulanan Prosedürler

AB'nin genişleme sürecinde uyum çalışmalarını sürdüren 13 aday ülke istatistik alanında da müktesebat uyumu sağlamak amacıyla çeşitli çalışmalar yürütmektedirler. Bu bağlamda, AB aday ülkelerin her biri ile aşağıda özetlenen prosedürler çerçevesinde işbirliği yapmakta ve uyum çalışmalarını yakından takip etmektedir. Her aday ülkeye uygulanan prosedürler şöyledir¹⁴⁸.

I. Ortaklık Antlaşmaları (Avrupa Anlaşmaları)

MDAÜ-AB arasında 1992-1996 yılları arasında imzalanarak yürürlüğe giren "Avrupa Anlaşmaları", taraflar arasında ticareti serbestleştirmek ve geliştirmek, ekonomik, sosyal, kültürel, ve mali işbirliğini sağlamak, MDAÜ'lerin demokrasi ve piyasa ekonomisine geçişine yardımcı olmak ve bu ülkelerin aşamalı olarak AB'ye entegre olabilmelerinin alt yapısını tesis etmek amacıyla düzenlenmiş olan antlaşmalardır.

"Avrupa Anlaşmaları"nın içerdiği konular aşağıdaki başlıklar halinde özetlenebilir;

- Siyasi diyalog,
- Malların serbest dolaşımı,
- İşgücünün serbest dolaşımı, yerleşme hakkı ve hizmet arzı,
- Sermayenin serbest dolaşımı,
- Ödemeler dengesi,
- Rekabet politikası, tarım politikası ve diğer ortak politikalar,
- Mevzuatın yakınlaştırılması,
- Ekonomik, kültürel ve mali işbirliği,
- Ortaklık organları,
- Nihai amaç ve hükümler.

¹⁴⁸ <http://die.gov.tr/abkd/ab.htm> DIE ve AB İlişkileri / Avrupa İstatistik Sistemi. (Mart 2004).

Bu açıdan bakıldığında AB-Türkiye arasında imzalanan Ankara Anlaşması ile Gümrük Birliği Anlaşması'nın Avrupa Anlaşmaları ile eşdeğer olduğu belirtilmektedir¹⁴⁹.

AB ile aday ülkelerin ilişkilerine siyasi temel oluşturan ve bunları genel hatları ile düzenleyen antlaşmalardır. Bu antlaşmalar istatistik alanında harmonizasyon dahil katılımı ilgili tüm faaliyetlerin dayanak noktasıdır.

II. Katılım Ortaklığı Belgesi

Katılım öncesi stratejisinin başlıca araçlarından biridir. Aday ülkenin tam üyeliğe hazırlanmak için yerine getirmesi gereken temel kısa ve orta vadeli öncelikleri ortaya koyan ve bu önceliklere destek olmak için AB'nin vereceği mali yardımları ve bu yardımların koşullarını gösteren, aday ülke ile AB'nin ortaklaşa hazırladıkları kapsamlı bir metindir. Katılım Ortaklığı zamanla değiştirilebilmekte olup, kamu oyuna açıktır. AB'nin her bir aday ülke için katılım faaliyetlerindeki öncelikleri belirlediği, Ortaklık antlaşmalarının uygulanması konusunda yol gösteren bir dökümandır¹⁵⁰.

III. Ulusal Program

AB'nin teknik yardımıyla aday ülke tarafından hazırlanan müktesebata uyumda atılacak adımların ve diğer katılım önceliklerinin uygulanmaya sokulma sırasını ve bu uygulamalar için öngörülen kurumsal ve mali gereksinimler ile uyum takvimini gösteren kapsamlı bir faaliyet planıdır.

Aday ülkenin, Katılım Ortaklığı Belgesinde belirtilen öncelikleri nasıl, hangi araçlarla ve ne düzeyde gerçekleştirdiğini ifade ettikleri, yapı olarak Katılım Ortaklığı Belgesine cevap olarak hazırladıkları bir belgedir.

IV. Avrupa Komisyonu İlerleme Raporları

Çeşitli gözden geçirmelere dayanan genişleme süreci çerçevesinde Komisyon'un Konsey'e her bir aday ülkenin o tarihe kadar gerçekleştirdiği ilerlemeyi anlattığı rapordur. Bu raporlar, ilişkilerin yürütülmesi konusundaki Konsey kararlarına temel oluşturur. Eurostat da raporun istatistik ile ilgili kısmına aday ülkelerden aldığı verilere dayanarak katkıda bulunur.

V. Beş Yıllık İstatistik Programı

¹⁴⁹ <http://www.canaktan.org>. Avrupa Birliğinin Doğuşu ve Genişleme Süreci. (Mart 2004).

¹⁵⁰ <http://die.gov.tr/abkd/ab.htm> DİE ve AB İlişkileri / Avrupa İstatistik Sistemi. (Mart 2004).

Eurostat tarafından hazırlanan ve Komisyonca kabul edilen bu program aday ülkeler açısından üye ülkelerin ve Eurostat'ın çalışmasına temel oluşturması nedeniyle önem taşımaktadır.

VI. Yıllık Çalışma Planı

Eurostat tarafından her yılın başında aday ülkelerden istenen bir belgedir. Belgede, istatistik alanındaki uyum çalışmalarının düzeyi ve gelecek ile ilgili planlar Eurostat'ın benimsediği ayırım çerçevesinde, bölümler (chepter), temalar (themes) ve modüler (modulles) anlatılmaktadır. Yıllık çalışma planı, aday ülkelerin istatistik alanındaki gelişmelerinin Konsey tarafından takip edilmesi ve mali yardım açısından önem taşımaktadır¹⁵¹.

VII. Tarama (screening)-Müktesebatın Analitik İncelenmesi Çalışması

Uyum sürecinde ve tam üyelik müzakereleri esnasında Birlik müktesebatını daha iyi anlayarak ortaya çıkabilecek problemleri belirlemek ve çözmek, bu şekilde süreci hızlandırmak amacıyla, AB Komisyonu teknik servisleri ile aday ülke kamu yönetimi yetkilileri arasında mevzuatların 31 ana başlık altında incelenmesi için kurulan bir diyalog mekanizmasıdır¹⁵².

Aday ülkelerin istatistik alanındaki uyum çalışmalarının gözlenmesinde önemli yer tutan bir çalışmadır. Tarama toplantıları ilk olarak 1998 – 2000 yılları arasında aday ülke temsilcilerinin de katılımı ile Brüksel'de yapılmıştır. Bu toplantıda, istatistiğe atıfta bulunan yasa belgeleri aday ülkelere verilmiş, bilgi alış verişinde bulunulmuştur.

VIII. TAİEX Listesi

AB üye ülkelerinde geçerli olan tüm müktesebat listesini içeren bir belgedir. Aday ülkeler bu belgeye, her bir yasal aracı kendi ulusal sistemlerinde nasıl kabul ettikleri bilgisini vererek katkı sağlamaktadırlar. İstatistik de bu alanlardan bir tanesidir.

IX. Uyum Veritabanı

Aday ülkelerin istatistik uyum çalışmalarının düzeyi ile ilgili tüm bilgilerin toplanması ve güncelleştirilmesi amacıyla yönelik olarak hazırlanan ve 2001 yılında faaliyete geçen elektronik bir araçtır. Uyum veritabanı, istatistik ile ilgili

¹⁵¹ <http://die.gov.tr/abkd/ab.htm> DİE ve AB İlişkileri / Avrupa İstatistik Sistemi. (Mart 2004).

¹⁵² <http://die.gov.tr/abkd/ab.htm> DİE ve AB İlişkileri / Avrupa İstatistik Sistemi. (Mart 2004).

yürürlükte veya hazırlık aşamasında olan, yasal araçların yanında istatistik antlaşmalarını da içermekte ve düzenli olarak güncellenmektedir.

X. Compendium

İlk kez 1994 yılında hazırlanan ve modülüne göre ilgili yasal düzenlemeyi, bunların içeriğini, ülkelerin yükümlülüklerini, uygulanan metodolojileri ve Eurostat'da konu ile ilgili daha ayrıntılı bilgi alınabilecek birimleri içeren bir belgedir. Kesin tarihi belli olmamakla birlikte oldukça sık denilebilecek aralıklarla çıkarılmaktadır.

XI. Genel Değerlendirme

Her bir aday ülke için bir defa olmak üzere çok yararlananlı Phare projesi çerçevesinde gerçekleştirilen bir çalışmadır. Çalışma üye ülke istatistik kurumlarından 2 üst düzey uzmanın aday ülke ulusal istatistik kurumuna iki ziyareti ile üst düzey yönetim, uzmanlar ve kullanıcılarla gerçekleştirilen görüş alış verişi sonucu hazırladıkları bir rapordan oluşmaktadır. Amaç aday ülkelerdeki istatistik sisteminin, AB üyeliğinin gideceği yeni yükümlülükleri karşılama kapasitesinin olup olmadığını belirlemektir.

XII. Sektörel Değerlendirme

Genel değerlendirme ile aynı çerçevede olmak üzere seçilmiş istatistik alanlarındaki mevcut durum hakkında geniş kapsamlı bilgi edinmek için önceden hazırlanmış bir soru kağıdı aracılığıyla bilgi toplanması ve rapor hazırlanmasıdır.

XIII. Üst Düzey Toplantılar ve Çalışma Ziyaretleri

Aday ülkeler AB'nin istatistik konularının tartışıldığı çeşitli toplantılara katılabilmektedirler. Bunların başlıcaları; Daha çok strateji ile ilgili konuların ele alındığı İstatistik İşbirliği Politika Grubu (PGSC), mali konuların ve sistemin işleyişinin ele alındığı İstatistik İşbirliği İdari Grubu (MGSC), en-yüksek düzeyde çalışma toplantısı olan Ulusal İstatistik Kurumları Genel Direktörleri Konferansı (DGINS) dir. Aday ülkeler, AB istatistik sisteminin temelini oluşturan ve istatistik programlarının ve stratejilerinin belirlendiği, İstatistik Program Komitesi (SPC) toplantılarına katılma hakkına sahip değildirlen¹⁵³.

¹⁵³ <http://die.gov.tr/abkd/ab.htm> DİE ve AB İlişkileri / Avrupa İstatistik Sistemi. (Mart 2004).

3.1.4.2. Bazı Ülke Gruplarına Yönelik Programlar

AB'ne tam üyelik sürecinde bazı ülke gruplarına yönelik olarak TACIS, PHARE ve MEDSTAT gibi İstatistik alanında uyumu da içeren programlar uygulanmaktadır. Bu programlardan ülkemizi de yakından ilgilendiren MEDSTAT, amacı katılımlar arasındaki istatistiki bilgi ağını uyumlaştırmak olan, AB, EFTA, ile 12 Akdeniz ülkesi arasındaki bölgesel bir istatistiki işbirliği programıdır. MEDSTAT programının temelleri 1995 yılında AB ülkeleri ile 12 Akdeniz ülkesinin katılımı ile gerçekleştirilen Avrupa – Akdeniz Konferansı ile atılmıştır. Program kapsamındaki ülkeler; Fas, Tunus, Cezayir, Malta, Mısır, İsrail, Filistin, Lübnan, Ürdün, Suriye, Kıbrıs Rum Kesimi ve Türkiye'dir.

MEDSTAT Programı, ulusal istatistik kurumlarının teknik düzeylerini yükseltmeyi, üye ülkeler arasında AB istatistik standartlarına uygun bir şekilde veri değişimi sağlamayı ve karşılaştırılabilirliği geliştirmek amacıyla verilerin uyumlaştırılmasını amaçlamaktadır.

1996 yılında 5 Yıllık bir süre için uygulanan programın süresi, 2004 yılının sonuna kadar uzatılmıştır. Bu nedenle, 2001 yılında başlayan bu yeni süreç MEDSTAT II olarak da anılmaktadır.

3.2. Türkiye'nin Avrupa Birliği İstatistik Sistemine Uyumu

3.2.1. AB İstatistik Müktesebatına Uyum

1999 Aralık ayında yapılan Helsinki zirvesi ile Türkiye'nin AB'ne adaylığı kabul edildikten sonra ülkemizde AB mevzuatına uyum çalışmaları başlamıştır. İstatistik uyumu bu çalışmalar arasında önemli yer tutmakta hatta öncelikli alanlar arasında yer almaktadır. İstatistik uyumu sadece mevzuat uyumu değildir. AB tarafından kullanılan tanımların, metodolojilerin ve sınıflandırmalarında benimsenmesi gerekmektedir.

AB İstatistik Sistemine Uyum;

- Üretilen istatistiklerin tanım ve yöntem bakımından tüm AB üyesi ve aday ülkesi için karşılaştırılabilir olması,

- Ulusal istatistik kurumu olan Devlet İstatistik Enstitüsü (DİE) ve Tüm Türkiye İstatistik sisteminin yenilenmesi, bu bağlamda tanım, kavram, yöntem, sınıflama, yayınlanma sıklığı gibi konularda AB ile uyumun sağlanması,

- AB ile müzakere sürecinde ekonomik, toplumsal ve diğer konularda AB standartlarında üretilmiş, karşılaştırılabilir istatistiki verilerin kullanılması olarak özetlenebilir.

Türkiye'nin AB istatistik sistemine uyumu amacıyla DİE bünyesinde 8 alt komite kurulmuş, bu komitelere 25 diğer kamu kurumundan temsilciler dahil edilmiş, alt komiteler kendi içinde 40 çalışma grubuna ayrılmıştır. Alt Komiteler şunlardır¹⁵⁴.

- Tarım istatistikleri
- Demografik ve sosyal istatistikler
- İş istatistikleri
- İşyeri kayıtları
- İstatistiki veri ve bilgi dağıtım politikaları
- Ulusal hesaplar
- Enerji istatistikleri
- Yasal mevzuat

DİE ve Eurostat arasında, DİE için bir katılım öncesi stratejisi oluşturulmuştur. Bu çerçevede Katılım Ortaklığı Belgesi, Ulusal Plan ve Eurostat tarafından belirlenen Katılım Öncesi Stratejisi ışığında 2001, 2002 ve 2003 yılları için Çalışma ve Uyum Planları hazırlanarak Eurostat'a sunulmuştur.

Eurostat 2000 yılından başlamak üzere, aday ülkelerde yürütülen uyum çalışmalarının düzeyini belirlemek ve bu sürecin şeffaf ve karşılaştırılabilir olmasını sağlamak amacıyla Uyum Veritabanı oluşturulmuştur. DİE'de 2002 yılından itibaren bu uygulamaya katılmıştır.

Uyum sürecinin önemli araçlarından birisi de Eurostat tarafından düzenlenen teknik toplantılardır. 2001 yılından itibaren DİE'de tüm masrafları AB fonları tarafından karşılanan bu toplantılara katılmaktadır.

AB istatistik müktesebatına uyumun önemli noktalarından birisi de DİE yasasının değiştirilmesidir. İstatistik ile ilgili mevcut yasalar ile AB ölçütlerinde istatistiki veri üretmek mümkün değildir. DİE bünyesinde yasal mevzuat komitesi

¹⁵⁴ <http://die.gov.tr/abkd/ab.htm> DİE ve AB İlişkileri, AB'ye Uyum Çalışmaları, Devlet İstatistik Enstitüsü ve Avrupa Birliği İstatistik Sistemine Uyum. (Mart 2004).

bu konuda yeni bir yasa taslağı üzerinde çalışma yapmaktadır. Bu yasa taslağı¹⁵⁵;

- Veri güvenliği ve gizliliği ilkelerini
- Veri dağıtım politikalarının ana unsurlarını
- Çok yıllık planların hazırlanması ile ilgili temel ilkeleri
- Türk istatistik sisteminde kullanıcının da rol almasını sağlayacak istatistik konseyi'nin yapılanmasını
- Teknik özerkliğin tanımlanmasını
- AB ve BM resmi istatistik temel ilkelerini içerecektir.

3.2.2. Sınıflamalar

AB'ne istatistik alanında uyum sağlanabilmesi için istatistiki çalışmalarda kullanılmakta olan sınıflama alt yapısının değiştirilmesi ve AB sınıflamalarının kullanılması gerekmektedir. Bu kapsamda, AB tarafından kullanılmakta olan NACE, CPA, CTC, NUTS ve GEONOM gibi sınıflama sistemlerine geçiş sağlanmalıdır. Bu konuda bazı gelişmeler sağlanmıştır. 2001 yılında gerçekleştirilen Tarım Sayımı, 2003 yılında gerçekleştirilen Genel Sanayi ve İşyerleri Sayımı ile AB sınıflama sistemine uyum sağlanmıştır. AB'ye üye ve aday ülkelerde bölgesel istatistiklerin üretilmesinde, Bölgesel Sınıflama Sistemi NUTS kullanılmaktadır. Ülkemizde de NUTS ölçütlerine göre bölge tanımlama çalışması ulusal planda kısa vadeli öncelikli işler arasında yer almaktadır. Bu amaçla DİE ve DPT ortak çalışması olarak, "İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflaması" hazırlanmıştır. Çalışmaya Eurostat olumlu görüş bildirmiştir¹⁵⁶.

3.2.3. Bölgesel İstatistikler ve Ulusal Hesaplar

AB istatistik sistemine uyum sağlanabilmesi için ulusal hesaplar kapsamında da çalışmalar yapılmaktadır. Bugüne kadar Birleşmiş Milletler Ulusal Hesaplar Sistemine (SNA-93) göre yapılandırılan ulusal hesaplar sistemimizin Avrupa Hesap sistemi 95'e (ESA 95) uyumlu hale getirilmesi gerekmektedir. ESA 95, SNA 93 ile uyumludur, ancak ESA daha çok AB

¹⁵⁵ <http://die.gov.tr/abkd/ab.htm> DİE ve AB İlişkileri, AB'ye Uyum Çalışmaları, Devlet İstatistik Enstitüsü ve Avrupa Birliği İstatistik Sistemine Uyum. (Mart 2004).

¹⁵⁶ <http://die.gov.tr/abkd/ab.htm> DİE ve AB İlişkileri, AB'ye Uyum Çalışmaları, Devlet İstatistik Enstitüsü ve Avrupa Birliği İstatistik Sistemine Uyum. (Mart 2004).

koşullarına ve veri ihtiyaçlarına odaklanmıştır. ESA 95'in ulusal hesaplarına uygulanabilmesi için 95 maddeden oluşan, AB normlarının bileşimi olan Ana Uygulama Planı hazırlanmıştır. Planda yapılacak çalışmalar birinci, ikinci ve üçüncü öncelikli olarak belirtilmiştir. Planın uygulama süresi 2002-2004 yıllarıdır¹⁵⁷.

3.2.4. Aile Bütçesi Anketleri ve Fiyat İstatistikleri

AB istatistik sistemine uyum sürecinde aile bütçesi anketleri ve fiyat indeksleri konusunda da çalışmalar yapılmaktadır. Tezimizin ana temasını oluşturan bu konu, izleyen kısımda ayrıntılı olarak incelenmiştir.

3.2.5. İşyeri Kayıtları Sistemi

Bir ülkenin karşılaştırılabilir nitelikte sağlıklı veriler üretebilmesi için sağlam bir kayıt sistemine sahip olması gerekmektedir. DİE, AB'ne uyum çalışması kapsamında İş Kayıtları Sistemi'ni kurmaya çalışmaktadır. Şu an için projelendirilmiş olan İş Kayıt Sistemi'nin kurulması DİE'ye zaman, maliyet ve veri kalitesi açısından önemli katkılarda bulunacaktır. İş Kayıt Sistemi ülkemizde yasal kaydı bulunan tüm iş ve işyerlerini kapsayacak kayıtlar sürekli güncellenecektir. Sistem faaliyete geçince 10 yılda bir yapılmakta olan Genel Sanayi ve İşyeri sayımına gerek kalmayacaktır¹⁵⁸.

3.2.6. Türk İstatistik Sisteminin Geliştirilmesi Projesi

AB'ne uyum sürecinde istatistik birinci derecede öncelikli alanlardan birisidir. Bu nedenle AB istatistik sistemine uyum çalışmaları doğrultusunda atılan en somut adımlardan bir tanesi Türk İstatistik Sisteminin Geliştirilmesi Projesidir. Projenin temel amacı, istatistik alanında Türkiye'nin AB'ye katılım stratejisine yönelik teknik yardım sağlamaktır. Proje MEDA-II fonundan karşılanacak 15.3 milyon Euro bütçeye sahiptir. Projenin alt amaçları olarak Türk istatistik sisteminin AB standartlarına yaklaştırılması, Türk, AB ve uluslararası kamu ve özel sektör kurum ve kuruluşlarına Türkiye'nin AB'ne

¹⁵⁷ <http://die.gov.tr/abkd/ab.htm> DİE ve AB İlişkileri, AB'ye Uyum Çalışmaları, Devlet İstatistik Enstitüsü ve Avrupa Birliği İstatistik Sistemine Uyum. (Mart 2004).

¹⁵⁸ <http://die.gov.tr/abkd/ab.htm> DİE ve AB İlişkileri, AB'ye Uyum Çalışmaları, Devlet İstatistik Enstitüsü ve Avrupa Birliği İstatistik Sistemine Uyum. (Mart 2004).

katılım stratejisine yönelik doğru, güvenilir, karşılaştırılabilir veriyi zamanında, hızlı ve güncel olarak sağlamak, bilgi teknolojileri alt yapısını güçlendirmek, istatistiki veriye hızlı erişimin sağlanması sayılabilir. Proje kapsamında 10 ana konuda 20 adet alt proje oluşturulmuş, alt projelerle ilgili görev tanımı belirleme, teknik ve mali ayrıntıları düzenleme çalışmaları tamamlanmıştır.

4. UYUMLAŞTIRILMIŞ TÜKETİCİ FİYATLARI İNDEKSLERİ (HICPs)

4.1. Temel Kavramlar ve Tanımlar

4.1.1. HICPs'in Amacı ve Faaliyet Alanı

23 Ekim 1995 tarihinde AB Bakanlar Konseyi Avrupa Birliği üye ülkelerinde tüketici fiyatları indekslerinin derlenmesine yönelik bir uyumlaştırma metodolojisinin kurulumu için yasal bir temel oluşturulmasına yönelik 2494/95 numaralı Konsey Tüzüğü'nü oluşturmuştur. Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları İndeksi (HICPs) 2494/95 numaralı Konsey Tüzüğü'nün gereksinimi üzerine 1997 mart ayından itibaren tüketici mal ve hizmetlerinin genel bir kapsamı ve genel bir sınıflandırma ile 1996=100 temelli olarak üretilmekte ve yayınlanmaktadır.

Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları İndeksleri (HICPs), uyumlaştırılmış bir yaklaşım ve düzenlenmiş tanımlar bütününe göre hesaplanan yeni bir tüketici fiyatları indeksleri ailesidir. HICPs'ler Hanehalkı Nihai Parasal Tüketim Harcamalarının (HFMCE) hemen hemen tüm alanlarını kapsayarak, Avrupa perspektifinde tüketici fiyatları enflasyonunun uluslararası karşılaştırması için en iyi istatistiksel zemini sağlamaktadırlar¹⁵⁹.

Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları İndeksleri (HICPs), Ekonomik ve Parasal Birliğe (EMU) giriş için bir ölçüt olması ve Tüketici Fiyatları Avrupa İndeksinin (European Index of Consumer Prices-EICP) ve Avrupa Birliği sınırlarındaki enflasyonun ölçümünü resmi ölçülerde sağlayan Parasal Birlik Tüketici Fiyatları

¹⁵⁹ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Commission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

İndeksinin (Monetary Union Index of Consumer Prices-MUICP) derlenmesine bir temel olması amacıyla hizmete sunulmuştur¹⁶⁰.

Başlangıçta uyumlaştırılmış tüketici fiyatları indeksinin en önemli kullanım alanı 1 Ocak 1999 tarihinde on bir ülkenin katılımı ile üçüncü aşamasına geçilen Avrupa Ekonomik ve Parasal Birliği'nin hazırlıklarının genel durumundaki fiyat dengesi için yaklaşma kriterlerine başvuru alanında olmuştur. Bununla bağlantılı olarak bu dönem boyunca uyumlaştırma çalışması karşılaştırılmazlığı azaltma ya da ortadan kaldırma üzerinde yoğunlaşmıştır.

Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları İndeksi, Eurostat tarafından yönetilen Avrupa fiyat İstatistikçilerince geliştirilen bir uyumlaştırma metodolojisi kullanılarak her bir üye ülke tarafından üretilmektedir. Euro bölgesinde fiyat istikrarının ana ölçütüdür. Avrupa Birliğinde yaklaşmanın değerlendirilmesinde kullanılmaktadır ve finans piyasaları AB üye ülkeleri arasında karşılaştırılabilir ölçütler sağladıklarından bu indeksi dikkate almaktadırlar¹⁶¹.

Maastricht anlaşması izlenerek HICPs'in amacı, ulusal tanımlamalardaki hesap farklılıklarının dikkate alınmasıyla karşılaştırılabilir bir temelde tüketici fiyatları indeksi vasıtasıyla enflasyonun ölçülmesidir. Avrupa Hesaplar Sistemi-95 (European System of Accounts-ESA 95) referans alınarak HICPs'in kapsamı, hanehalklarının nihai parasal tüketim harcamaları olarak alınmaktadır. Bu kullanılan fiyat ve ağırlıklar kadar mal ve hizmetleri, nüfus ve coğrafi alanı da tanımlar.

Böylece HICPs, temel ya da referans periyodunda tüketici nüfusunun kompozisyonu ve hanehalklarının tüketim modelini korumanın değişen harcamalar temelinde ortalama fiyat değişimlerine ulaşan bir Laspeyres tipi saf fiyat indeksi veya tüketici enflasyonu olarak tanımlanabilir. Buradaki saf (pure) sözcüğünün anlamı ise, cari dönem ve referans dönemi arasındaki ölçümlerde sadece fiyatlardaki değişimlerin yansıtıldığıdır. HICPs bir yaşam maliyeti indeksi değildir. Bunun anlamı, HICPs iki farklı tüketim modelinin gerçekleştiği iki

¹⁶⁰ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Comission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (1998) 104 final, 27.02.1998)

¹⁶¹ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Comission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

dönemin karşılaştırılmasında ve saf fiyat değişiminden başka faktörlerin indekse girebildiği aynı yaşam standardının sürdürülmesinin minimum maliyetindeki değişikliğin ölçülmesi değildir¹⁶².

4.1.2. HICPs'in Kapsamı, Ağırlıklar ve Fiyatlar

HICPs'nin kapsamı, hanehalkı nihai parasal tüketim harcamalarında kapsanan mal ve hizmetlerle aynı kapsamda tanımlanmıştır. COICOP/HICPs'in alt kategorilerine ve dört hanéli kategorilerine göre sınıflandırılmaktadır.

Hanehalkı Nihai Parasal Tüketim Harcamaları (Household Final Monetary Consumption Expenditure-HFMCE), nihai tüketim harcamalarının aşağıdaki adımlarda karşılaşılan parçası olarak tanımlanmıştır¹⁶³.

- Milliyet ve ikamet durumlarının göz önüne alınmadığı hanehalkları tarafından,

- Parasal işlemlerde,

- Üye devletlerin ekonomik alanında,

- Bireysel istek ve ihtiyaçların doğrudan tatmininde kullanılan mal ve hizmetlerde,

- Karşılaştırılan zaman periyotlarının birinde veya ikisinde,

HICPs'de kullanılan fiyatlar parasal işlemlerdeki bireysel mal ve hizmetlerin satın alınmasında hanehalkları tarafından ödenen fiyatlardır. Satın alma fiyatları satın alanın satın alma zamanında ürünler için ödediği gerçek ödemelerdir. Bu fiyatlarda fiyatlara dahil olan tüm vergiler kapsanır. Kredili işlemlerde eklenen faiz ve servis ücretleri ile satış işlemlerinin başarısızlığı sonucu maruz kalınan ekstra ödemeler kapsam dışıdır¹⁶⁴.

¹⁶² <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Comission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

¹⁶³ Council Regulation (EC) No 1687/98 of 20 July 1998 amending Comission Regulation No 1749/96 concerning the coverage of goods and services of the harmonised index of consumer prices (OJ L 214, 31.07. 1998)

¹⁶⁴ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Comission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

HICPs'in ağırlıkları kapsam içerisindeki bütün mal ve hizmetler üzerindeki toplam harcamanın bir oranı olarak ifade edilen, HICPs tarafından kapsanan mal ve hizmetlerin her seti üzerindeki hanehalklarının toplam harcamalarıdır¹⁶⁵.

4.1.3. HICPs'in Hesaplanması

Bireysel ürünler üzerine tüketicilerin harcamalarının nispi dağılımları ülkeden ülkeye değişim göstermektedir. Bu nedenle tüm üye ülkelerin başvurabileceği sabit bir sepet bulunmamaktadır. İzafe kira olarak ifade edilen ev sahiplerinin barınma maliyeti enflasyonist işlemlerin bir parçası olarak dikkate alınmamakta böylece kapsam dışı bırakılmaktadır.

HICPs'in derlenmesinde kullanılan ağırlıklar cari yılın yedi yıl öncesine kadar uzanabilen bir referans periyodu ile ilişkili olabilir. Ancak düzenlemeler özellikle harcama modelinde büyük değişimler olduğu zamanlarda her yıl mutlaka yapılmalıdır. Bu durum farklı güncelleme sıklıklarından ortaya çıkan eşitsizlikleri minimize etmektedir¹⁶⁶.

HICPs'leri piyasa gelişmelerine dayalı olarak güncellemek ve uyum içerisinde tutmak için yeni ürünler anlamlı bir nispi öneme ulaştıkları zaman kapsama alınmalıdır. HICPs ürünlerdeki ve fiyatlardaki ulusal çeşitlilikleri göz önüne alarak, uygun örnekleme prosedürlerine dayandığını göstermek zorundadır. Örnekler sağlıklı bir şekilde güncellenmiş olarak korunmalıdır. Güncellik özellikle kayıp fiyatların basitçe son gözlemlenen fiyata eşit olması uygulamasının son bulmasıyla mümkün olacaktır. Net fiyat değişimlerinin ölçülebilmesi için, HICPs'de kapsanan fiyatların kalitedeki değişimler için de ayarlanmaya ihtiyacı bulunmaktadır¹⁶⁷.

Ayrıca, HICPs özel bir formülasyon kullanılarak derlenmelidir. Parasal Birlik Tüketici Fiyatları İndeksi (MUICP), Euro bölgesindeki 11 ülkenin HICPs'lerinin ağırlıklı bir ortalaması olarak hesaplanmaktadır. İndeks, her yıl

¹⁶⁵ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Commission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (1998) 104 final, 27.02.1998)

¹⁶⁶ Council Regulation (EC) No 1687/98 of 20 July 1998 amending Commission Regulation No 1749/96 concerning the coverage of goods and services of the harmonised index of consumer prices (OJ L 214, 31.07.1998)

¹⁶⁷ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Commission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (1998) 104 final, 27.02.1998)

ülke ağırlıklarının değişmesine izin veren yıllık zincir indeks olarak hesaplanmaktadır. Bir üye ülkenin ağırlığı, hanehalkı nihai parasal tüketim harcamalarının EMU toplamındaki payıdır. 2000 yılında kullanılan ülke ağırlıkları 1998 yılı için elde edilen ulusal hesap verilerinin Aralık 1999 fiyatlarıyla güncellenmesiyle elde edilen ağırlıklardır. Ulusal para ile belirlenen ağırlıklar kesin dönüşüm oranları kullanılarak Euro'ya dönüştürülmüştür¹⁶⁸.

Tüketici Fiyatları Avrupa İndeksi (EICP) 1998 yılına kadar 15 Avrupa Birliği ülkesi için bir yıllık zincir indeks olarak hesaplanıyordu. 1999 yılından başlayarak EICP Avrupa bölgesi, Danimarka, Yunanistan, İsveç ve Birleşik Krallık için bir yıllık zincir indeks olarak hesaplandı. Tüketici Fiyatları Avrupa Ekonomik Alan İndeksi (EEAICP) daha sonra Norveç ve İzlanda'yı da kapsamıştır. EICP ve EEAICP için ülke ağırlıkları hanehalkı nihai parasal tüketim harcamalarının değerinin ulusal geçerlilikteki satın alma gücü standartlarına dönüştürülmesinden elde edilmiştir. Euro bölgesi ülke ağırlıkları onun Avrupa Birliği (EU) ve Avrupa Ekonomik Alanı (European Economic Area-EEA) toplamlarındaki paylarını yansıtır¹⁶⁹.

4.1.4. Eurostat Tarafından Yayınlanan HICPs'ler

Enflasyonist baskıların kaynaklarının analizi farklı ürün grupları ile ilişkilendirilmiş bileşen parçalarının içerisinde HICPs'in bir alt bölümüne gereksinim duyar. Eurostat tarafından yayınlanan 100 veya alt indeksler ve ağırlıklar COICOP/HICPs'e dayanmaktadır. Örneğin amaçlar doğrultusunda bireysel tüketimin uluslararası sınıflandırması'nın bir versiyonu HICPs için uyarlanmıştır.

Eurostat Komisyonu her ay aşağıdaki yayınları yayınlamaktadır¹⁷⁰.

- Tüm Avrupa Birliği üye ülkeleri artı İzlanda ve Norveç için tüm madde HICPs'leri,

- Tüketici Fiyatları Avrupa İndeksi (EICP)

¹⁶⁸ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. On the computation of Harmonized Indices of Consumer Prices - HICPs

¹⁶⁹ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. On the computation of Harmonized Indices of Consumer Prices - HICPs

¹⁷⁰ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Commission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

- Parasal Birlik Tüketici Fiyatları İndeksi (MUICP),
- Avrupa Ekonomik Alan Tüketici Fiyatları İndeksi (EEAICP),
- Yaklaşık 100 alt indeks, onların uygun ağırlıkları ve ağırlıklı ortalamaları (EICP, MUICP and EEAICP),

- Avrupa Birliği (EU) toplamında, Avrupa Parasal Birlik (EMU) toplamında ve Avrupa Ekonomik Alanı (EEA) toplamında hanehalkı harcamalarına uygun gelen ülke ağırlıkları

Ayrıca Eurostat Komisyonu, Avrupa Merkez Bankası (ECB) ve Ekonomik ve Finansal İşler Direktörlüğü işbirliği ile geliştirilen ve özel toplamlar olarak adlandırılan belli bir sayıda yayınlar da yapmaktadır. Onlar ekonomik analizlerde özel ilgi gösterilen ürün grupları, mallar veya hizmetler için enflasyon ölçümü yapmaktadırlar. Özel toplamlar kullanıcı ihtiyaçlarına göre gelecekte daha ileri gelişmeler gösterebilirler. Mevcut durumda aşağıdaki özel toplamlar yayınlanmaktadır¹⁷¹.

- Mallar (Servislerin kapsam dışı bırakıldığı tüm maddeler)
- Endüstriyel mallar
- Enerji dışı endüstriyel mallar
- Enerji dışı endüstriyel mallar sadece dayanıklılar
- Enerji dışı endüstriyel mallar sadece yarı dayanıklılar
- Enerji dışı endüstriyel mallar sadece dayanıksızlar
- Enerji
- Alkol ve tütünün kapsandığı gıda
- İşlem gerektirmeyen gıda ürünleri
- İşlem gerektiren alkol ve tütünün kapsandığı gıda ürünleri (İşlenmiş)
- Servisler (Gıdanın kapsam dışı bırakıldığı tüm maddeler)
- Enerjinin kapsam dışı bırakıldığı tüm maddeler
- Enerji, gıda, alkol ve tütünün kapsam dışı bırakıldığı tüm maddeler

indeksi

- Enerji ve işlenmemiş gıda ürünlerinin kapsam dışı bırakıldığı tüm maddeler

¹⁷¹ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Comission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

- Mevsimsel gıdalar
 - Mevsimsel gıdaların kapsam dışı bırakıldığı tüm maddeler
 - Enerji ve mevsimsel gıdalar
 - Kişisel ulaştırma gereçleri için sıvı yakıtlar, yakıtlar ve yağlayıcı maddeler
 - Kişisel ulaştırma gereçleri için sıvı yakıtlar, yakıtlar ve yağlayıcı maddelerin kapsam dışı olduğu tüm maddeler
 - Alkol ve tütünün kapsam dışı olduğu tüm maddeler
 - Enerji ve işlenmemiş gıda ürünleri
 - Barınma, su, elektrik, gaz ve diğer yakıtların kapsam dışı olduğu tüm maddeler
 - Elektrik, gaz, katı yakıtlar ve ısı enerjisi
 - Eğitim, sağlık ve sosyal koruma
 - Eğitim, sağlık ve sosyal korumanın kapsam dışı olduğu tüm maddeler
- HICPs ve HICPs'in alt indeksleri için aşağıdaki bilgilere ulaşılabilir¹⁷².
- Aylık indeks düzeyi
 - Aylık değişim oranı
 - 12 aylık veya yıllık değişim oranı
 - Yıllık ortalama indeks
 - Yıllık ortalama değişim oranı

Bilgiler aylık olarak güncellenmektedir ve bütün kullanıcılar Eurostat'ın veri tabanı "NewCronos" dan ulaşılabilir. Ayrıca Eurostat'ın web sitesi üzerindeki Avrupa-göstergeler sitesi güncel değişim oranlarını içermektedir. Bilgiler aynı zamanda Eurostat's Data Shop Network'ünden de elde edilebilir¹⁷³.

4.2. İndeks Tasarımındaki İlerlemeler

Konsey için Komisyon tarafından son raporun hazırlanmasından bu yana aşağıdaki alanlarda daha ileri gelişmeler sağlanmıştır.

¹⁷² <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Commission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

¹⁷³ www.europa.eu.int/comm/eurostat veya <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Sitelerine İngilizce olarak erişilebilmektedir. Fransızca ve Almanca versiyonları da 2003 Haziran ayından itibaren erişime açılmıştır.

4.2.1. Ağırlıklar

Konsey tüzüğünün çatısı her beş yılda bir yapılandan daha sık hanehalkı bütçe araştırmaları yapmanın maliyetinden kaçınırken, karşılaştırılabilirliği sağlamak için HICPs ağırlıklarının yeterli güncellikte olması gerektiğini öngörmektedir. Tüzük HICPs'in kuruluşunda ağırlıkların kalitesinin minimum garantisini vermeyi amaçlamaktadır ve farklı güncelleme sıklıklarından doğan HICPs'ler arasındaki farklılıkları en aza indirmektedir¹⁷⁴.

Tüketici fiyat indeksleri ağırlıklardaki değişimlere oldukça duyarlıdır. Tüm ağırlıklar için yüksek duyarlılık maliyetini sık ve kapsamlı güncelleme yoluyla yüklemek ağırlıklarla ilgili konsey talimatı için kabul edilebilir bir çözüm olmayacaktır. Bununla birlikte güncelleme sıklıklarındaki büyük farklılıkların karşılaştırılmazlığa yol açmayacağı konusunda bazı garantiler vermek gerekmektedir¹⁷⁵. Tüzük kullanılan ağırlıkların cari yıldan önceki yedi yıla kadar bir ağırlık referans periyodu ile ilişkili ağırlıklar olabileceğine dair minimum bir standart koymaktadır. Fakat eğer harcama modelinde önemli değişiklikler varsa ayarlamaların daha sık yapılması gerekmektedir. Bu nedenlerden dolayı gereksinim, güvenilirlik ve uygunluk için en kritik hüküm bu ağırlıkların her yıl kontrol edilmesidir ve böylece tüm HICPs'lerin karşılaştırılabilirliği için zemin hazırlanmasıdır. Bunlar aslında önemli piyasa değişimlerinin sapmalı (divergent) fiyat hareketlerine eşlik ettikleri durumlarda alt indeksler veya onların başlıca bileşenleri için ağırlıklardır¹⁷⁶.

Sapmalı fiyat gelişmeleri genel ortalamadan önemli derecede farklılık gösteren fiyatlardır ve indeks için toplanan fiyatlardan belirlenebilir. Önemli pazar gelişimleri indeks kurulunun bir parçası olan normal bilgi derleme sürecinde araştırılmalıdır. Tüzük yeni araştırmalara gerek duymamaktadır. Fakat üye ülkelerde hali hazırda bulunan istatistiksel bilgiyi en iyi kullanmanın yollarını araştırmaktadır. Tüzük hanehalkı bütçe araştırmalarının her beş yıldan

¹⁷⁴ Commission Regulation (EC) No 2554/97 of 10 December 1997 laying down detailed rules for the implementation of Council Regulation (EC) No 2494/95 as regards minimum standards for the quality of HICP weightings (OJ L 340, 11.12.1997)

¹⁷⁵ Commission Regulation (EC) No 2554/97 of 10 December 1997 laying down detailed rules for the implementation of Council Regulation (EC) No 2494/95 as regards minimum standards for the quality of HICP weightings (OJ L 340, 11.12.1997)

¹⁷⁶ Council Regulation (EC) No 1687/98 of 20 July 1998 amending Commission Regulation No 1749/96 concerning the coverage of goods and services of the harmonised index of consumer prices (OJ L 214, 31.07.1998)

daha sık yapılmasına gerek duymamaktadır fakat üye ülkeler bir değişimin uygun delili varsa uyarlanmış ağırlıkların sonucuna yönelik olarak küçük yıllık araştırmalar oluşturmalarıdır¹⁷⁷.

4.2.2. Mal ve Hizmetlerin Kapsamı

1749/96 nolu Komisyon Tüzüğü 1997 Ocak ayında HICPs'in başlangıç kapsamını tanımlamıştır. Üye ülkeler arasında önemli kurumsal farklılıkların bulunduğu sağlık ve eğitim hizmetleri gibi bazı zor kategoriler HICPs'in başlangıç kapsamı tarafından tam olarak kapsanmamıştır. 1687/98 nolu Konsey Tüzüğü mal ve hizmetlerin kapsamı konusundaki 1749/96 nolu Komisyon Tüzüğü'nün düzenlenmiş biçimidir ve HICPs'in kapsamının genişletilmesi üzerine bir prosedüre dayandırılmıştır. Genişletme kapsamının ilk aşaması Aralık 1999'da zorunlu hale getirilmiştir. Sonraki adım 2166/1999 nolu Komisyon Tüzüğü'nde düzenlenmiş ve Ocak 2001 indeksinde dikkate alınmıştır. Aşağıda geçen alt indeksler 2166/1999 nolu Komisyon Tüzüğü'ne göre Aralık 2000'de tamamlanmış olması gerekmektedir¹⁷⁸.

- Ev içerisinde sağlanan sosyal koruma hizmetleri (ev temizliği, yemekler, özünümlere yönelik ulaşım hizmetleri gibi),

- Hastane hizmetleri,

- Özürlüler için misafirhaneler, emekli evleri,

1687/98 nolu Konsey Tüzüğü "Hanehalkı Nihai Parasal Tüketim Harcamaları" kavramı ile hem HICPs'de kullanılan fiyatlar hem de kapsanan mal ve hizmetlerin her ikisini de tanımlamıştır. Fiyatlar alıcıların gerçekte bir ürün için indirim ve tazminat ödemelerinin dışında ödediği fiyatlar olmalıdır.

Aşağıdaki tablo HICPs'in ürün kapsamının genişletilmesine ilişkin aşamalı prosedürü göstermektedir¹⁷⁹.

¹⁷⁷ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Commission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

¹⁷⁸ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Commission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

¹⁷⁹ Council Regulation (EC) No 1687/98 of 20 July 1998 amending Commission Regulation No 1749/96 concerning the coverage of goods and services of the harmonised index of consumer prices (OJ L 214, 31.07.1998)

TABLO 12: HICPs'in Ürün Kapsamının Genişletilmesine İlişkin Aşamalı Prosedürü

04.	BARINMA, SU, ELEKTRİK, HAVAGAZI VE DİĞER YAKITLAR	
04.1.1.	Kiracılar tarafından ödenen gerçek kiralar	1999'da alt indekslerle uyumlu bir işleyişi sağlamak için genişletilmiştir.
04.1.2.	Diğer gerçek kiralar	
04.4.1.	Su temini	Ayrıca tüm vergi türü yükleri kapsamak için genişletilmiştir.
04.4.2.	Reddedilen toplama	
04.4.3.	Atık su toplaması	
06.	SAĞLIK	
06.1.1.	Tıbbi ürünler, cihazlar ve gereçler	Sosyal Güvenlik sistemi içindeki sağlıkla ilgili mal ve hizmetlere tüketicinin net harcamalarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir.
06.2.1.	Tıbbi hizmetler	Net kavramı kullanılarak Aralık 1999'da yürürlüğe girecektir.
06.2.2.	Dişçilik hizmetleri	
06.2.3.	Paramedikal hizmetler	
09.	EĞLENCE VE KÜLTÜR	
09.5.1.	Kitaplar	Bir tüketicinin eğitim malları ve hizmetleri üzerinde net harcamalarını kapsayacak şekilde genişletilmiştir.
09.5.4.	Kırtasiye ve çizim malzemeleri	
10.	EĞİTİM	
10.1.1.	İlköğretim öncesi ve ilköğretim eğitimi	
10.1.2.	Orta öğretim	
10.1.3.	Üçüncül (tertiary) eğitim	
10.1.4.	Düzeyi tanımlanamayan eğitim	Tüketicinin bilgisayar, lisan ve diğer benzer kurslardaki net giderlerinin kapsamak üzere genişletilmiştir.
11.	OTELLER VE RESTORANLAR	
11.1.2.	Kantinler	Tüketicilerin yatılı okul, üniversite ve diğer eğitim kurumlarındaki

		ve diğer eğitim kurumlarındaki kantin ve barınma net giderlerini kapsayacak şekilde genişletilmiştir.
11.2.0.	Barınma hizmetleri	
12.	MUHTELİF MAL VE HİZMETLER	
12.4.0.	Sosyal koruma hizmetleri (*)	
12.5.2.	Konutla bağlantılı sigorta	Kiracılar tarafından poliçeyle satın alınan yangın, hırsızlık vb. her türlü sigorta
12.5.3.	Sağlıkla bağlantılı sigorta	Özel hastalık ve kaza sigortasını kapsayacak şekilde Aralık 1999'da yürürlüğe girmiştir.
12.5.4.	Ulaşım ile bağlantılı sigorta	Ulaşım ve bagaj sigortasını kapsamak üzere genişletilmiştir.
12.5.5.	Diğer sigortalar	Aralık 1999'da sivil yükümlülük gibi kişisel ulaşım aracından kaynaklanmayan yaralanma ve üçüncü kişilerin zarar görmesi durumlarının kapsanması yürürlüğe girmiştir.
12.6.	Finansal hizmetler	Banka hizmetleri ve diğer finansal hizmetleri kapsamak üzere genişletilmiştir.
* Aralık 2000 de kısmen yürürlüğe girecektir.		

4.2.3. Coğrafi ve Nüfus Kapsamı

Konsey talimatı çerçevesi, HICPs'in tüketici ihtiyaçlarının doğrudan tatmini amacıyla üye ülkelerin ekonomik sınırları içerisinde satın alınabilecek mal ve hizmetleri fiyatlarına dayandırılmasını öngörmektedir. Ekonomik alan ve ilgilenilen tüketiciler konusunda, HICPs'in coğrafi ve nüfus kapsamının uyumlaştırılmış tanımı, HICPs'lerden Tüketici Fiyatları Avrupa Ekonomik Alan İndeksi (EEAİCP), Tüketici Fiyatları Avrupa İndeksi (EİCP), ya da Tüketici Fiyatları Parasal Birlik İndeksi (MUICP) elde etmede, karşılaştırılabilirliğin sağlanması, boşluklardan ve çift sayımdan kaçınılması amacıyla gerekmektedir¹⁸⁰.

¹⁸⁰ Council Regulation (EC) No 1688/98 of 20 July 1998 amending Commission Regulation No 1749/96 concerning the geographic and population coverage of the harmonised index of consumer prices (OJ L 214, 31.07.1998)

1688/98 nolu Konsey Talimatı (EC), HICPs'in bir üye ülkenin ekonomik sınırları içerisinde yer alan tüm nihai parasal tüketim harcamalarını kapsamaması gerektiğini belirtmiştir. Özellikle, HICPs yabancı ziyaretçilerin (yurt içi kavramı) ve kurumlarda yaşayanların bireysel harcamalarını kapsamalıdır. Fakat yurt dışında yerleşik kişilerin harcamalarının kapsamaması gereklidir. Yaşadıkları yere (kentsel veya kırsal) ve gelir dağılımındaki durumlarına bakılmaksızın tüm özel hanehalkları dahil edilmelidir. İş-işyeri amaçlı harcamalar kapsam dışı bırakılmalıdır.

Yurtiçi kavramı asıl olarak MUICP'in Avrupa bölgesinde fiyat istikrarı için bir ölçü sağlamak amacıyla seçilmiştir. Buradaki amaç her bir üye ülke sınırları içerisindeki fiyat değişimlerini bütünleştirerek tüm Euro bölgesinin fiyat değişimlerini ölçmektir. Bir üye ülkenin ekonomik sınırları içinde ölçülmesi gereken harcama ve fiyat değişimlerinin yurtiçindeki yabancıların etkilerini dahil etmesi ve yurtdışındaki yerleşik vatandaşlarının etkilerini hariç tutması gereklidir¹⁸¹.

HICPs'nin kapsamı, hanehalkı nihai parasal tüketim harcamalarında kapsanan mal ve hizmetler olarak tanımlanmıştır. Hanehalkı sektörü kurumlarda yaşayan insanları kapsarken, onların harcamaları HICPs ağırlıkları ile kapsamalıdır.

Karşılaştırılabilirlik temelinde, 1688/98 nolu Konsey Talimatı coğrafi ve nüfus kapsamının ayarlanmasını öngörmektedir. Talimat tüm hanehalkları yerine hanehalklarının bir alt setinin nihai parasal tüketim harcamalarını yansıtan alt indeks ağırlıkları kullanılarak HICPs'lerin derlenmesini belirtmektedir.

4.2.4. Mal ve Hizmetlerin Sınıflandırılması

Ocak 2000 indeksinin yayınlanması ile HICPs'in sınıflaması güncelleştirilmiştir. 1749/1999 nolu Komisyon Talimatı Birleşmiş Milletler tarafından tanımlandığı gibi COICOP'un son versiyonu ile uyumlu olarak yeni bir COICOP/HICPs tanımlamakta ve 2214/96 nolu Komisyon Talimatında yer alan

¹⁸¹ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiccp/home>. Report from the Commission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

ve COICOP'ın hazırlık versiyonuna dayanan ile değiştirmektedir. Yeni versiyon HICPs'in alt indeks kompozisyonuna ve listesine uyarlanmıştır. HICPs'in amacına göre kapsanmayan bazı COICOP alt indeksleri örneğin narkotik veya izafi kira gibi dışarıda bırakılmak zorunda kalınmıştır. Bununla birlikte kesin COICOP sınıfları (dört dijit düzeyinde) birçok üye ülkede ağırlığın binde birlik oranının üzerinde olmasının temin edilmesi amacıyla birleştirilmiştir¹⁸².

4.2.5. Tarife Fiyatları

Tarife, satıcılar tarafından, hükümet tarafından veya tüketim modelleri üzerinde etki yaratan anlaşmalar tarafından merkezi olarak düzenlenmiş aynı mal ve hizmetin veya benzer mal ve hizmetlerin satın alımı ve tüketimi için önceden oluşturulmuş fiyat ve şartların bir listesidir. Bu tüketici özelliğine, seviyeye, yapıya ya da tüketim zamanlamasına bağlı olarak farklılaşan fiyat ve şartlar yardımıyla oluşur. Tarife fiyatlarının ait olduğu mal ve hizmetler, HICPs'de kapsanan toplam harcamaların önemli bir oranını oluşturur. Bunun için bu gibi mal ve hizmetlerin fiyat indekslerinin oluşturulmasındaki yöntem farklılıkları önemli bir konu olmuş, tarife fiyatları karşılaştırılamazlığın önemli bir kaynağı olarak görülmüştür. 2646/98 nolu Komisyon Talimatı tarifelerin HICPs'deki uygulanışı hakkında minimum standartları ortaya koymaktadır¹⁸³.

Tarifeler; posta, telefon, hava gazı, su, elektrik, ulusal ve yerel taşıma gibi maddeler için geçerlidir. Bunlar merkezi olarak belirlendiği, devredilemez ve farklılaşmış olduğu için diğer fiyatlara benzememektedirler. Tarife yapısı farklı tipteki tüketiciler, tüketim zamanları ve seviyeleri arasındaki farklı fiyatları yansıtır. HICPs'de tarifelerin işleyişi ile ilgili temel problem, satıcıların tarife yapısını ya da tek bir tarife fiyatını tüketicileri tüketimlerinde yeni seçimler yapmaya ikna etmek veya zorlama derecesinde değiştirebilmesidir. Örneğin bir

¹⁸² Commission Regulation (EC) No 1749/1999 of 23 July 1999 amending Regulation No 2214/96, concerning the sub-indices of the harmonised indices of consumer prices (OJ L 214, 13.08.1999)

¹⁸³ Commission Regulation (EC) No 2646/98 of December 1998 laying down detailed rules for the implementation of council regulation No 2494/95 as regards minimum standards for the treatment of tariffs in the harmonized index of consumer prices (OJ L 335, 10.12.1998)

telefon şirketi, hafta içi yoğunluğunu azaltmak için düşük fiyatlı bir hafta sonu tarifelerini tanıtabilir¹⁸⁴.

4.2.6. Sigorta

1749/96 nolu Komisyon Talimatına göre, HICPs Aralık 1999'a kadar ev eşyası ve makine sigortasını kapsamaktaydı. Aralık 1999'dan itibaren Ocak 2000 indeksi ile yürürlüğe giren indeks ile birlikte HICPs'ler sadece eşya sigortasını değil kiracı tarafından ödenen konut ile bağlantılı tüm sigortaları kapsamaktadır. Bununla beraber Aralık 1999'dan itibaren özel sağlık, bireysel yükümlülük ve seyahat sigortasını da kapsamaktadır. Hayat sigortası HICPs'lerin kapsamı dışında tutulmaktadır.

2214/96 nolu Konsey Talimatında "Sigorta için ağırlık ve fiyatlar net poliçe bedelleri üzerinden olmalıdır. Bununla birlikte brüt sigorta primlerinin fiyat indeksi net primlerdeki değişimler için tahmin ya da vekil gösterge olarak kullanılabilir." şeklinde belirtilmiştir. Bu tanım yöntem farklılıkları için önemli bir boşluk bıraktığından HICPs'teki sigorta hizmetlerinin işleyişini uyumlaştırmak için 1999 yılında 1617/1999 nolu Komisyon Talimatı yürürlüğe girmiştir. HFMCE görüşünü izleyen talimat sigorta için genelde "net görüş" olarak kalmıştır¹⁸⁵.

"Net görüş" HICPs'in gerçekten talep edilen fiyatlar bakımından tüketici fiyat enflasyonunun ölçüsü olarak kullanımını yansıtır¹⁸⁶.

Bir tüketici sigorta poliçesi ile riski dağıtmak için sigorta şirketine ödeme yapar. Tüketici poliçe için sabit bir prim öder, sigorta şirketi tüm sigortalı hanehalklarından primleri toplar, yatırım yapar ve hasar ya da kayıptan etkilenen hak sahiplerine ödeme yapar. Tamir ya da yenileme için sigorta şirketi tarafından yapılan ödemeler hanehalkı gelirinin bir parçası olur. Hanehalkı bütçe araştırmaları poliçe bedellerini de dahil ederek tüm harcamayı kapsar. Bundan dolayı net görüşün kullanımı çift sayım ihtimalini önler. Ya da

¹⁸⁴ Commission Regulation (EC) No 2646/98 of December 1998 laying down detailed rules for the implementation of Council regulation No 2494/95 as regards minimum standards for the treatment of insurance in the harmonized index of consumer prices (OJ L 335, 10.12.1998)

¹⁸⁵ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hicop/home>. Report from the Commission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

¹⁸⁶ Commission Regulation (EC) No 1617/1999 of 23 July 1999 laying down detailed rules for the implementation of Council regulation No 2494/95 as regards minimum standards for the treatment of tariffs in the harmonized index of consumer prices (OJ L 335, 10.12.1998)

boşluklardan kaçınır ve tüm HICPs'in sigorta hizmeti ve diğer alt indekslerin fiyatındaki değişimi ölçmeyi garanti eder. Özellikle taşıt alım ve tamiri, temel ev araçları, diğer dayanıklı mallar ve bu gibi ürünlerin tamir ve yenilenmesi için fiyat değişimini ölçer¹⁸⁷.

4.2.7. Sağlık, Eğitim ve Sosyal Koruma Hizmetleri

1749/96 nolu Komisyon Talimatı, 1687/98 nolu Konsey Talimatı ile değiştirilmiş şekliyle sağlık, eğitim ve sosyal koruma sektörlerinde Aralık 1999'da, Ocak 2000 indeksini etkileyecek şekilde kapsamın genişletilmesinin tamamlanmasını istemiştir. Böylece kapsamın metodolojik (yöntemsel) ayrıntıları prosedüre uygun olarak kesin bir şekilde belirtilmelidir. Evde, huzurevlerinde ve engelliler için sağlanan sosyal koruma hizmetleri ve hastane hizmetlerinin kapsam tarifesi aynı prosedüre göre belirlenmelidir¹⁸⁸.

2166/99 nolu Konsey Talimatı bu hizmetlerin tarifelerini ve kapsamın yöntemsel ayrıntılarını tanımlar. Talimat HICPs'de kullanılan sağlık, eğitim ve sosyal koruma mal ve hizmetlerin satın alım fiyatları, kuruluş standartları ve ESA 95'e göre tüketicilerin iade ödemeleri dışındaki miktar olması gerektiğini belirtir. İade ödemeleri hükümet birimleri, sosyal güvenlik yönetimleri ya da kar amacı gütmeyen hizmet kuruluşlarınca hanehalklarının ödediği belirli mal ve hizmetlerin iade edilmesi olarak tanımlanır. Sigorta şirketleri tarafından yapılan ödemeler bu iadelerde yer almaz¹⁸⁹.

Talimat hazırlıkları üye ülkelerce Aralık 1999'da Ocak 2000'de etkilemek üzere uygulamaya başlandı. Aşağıdaki uygulamalar ise Aralık 2000'de, Ocak 2001 indeksini etkileyecek şekilde uygulamaya geçti¹⁹⁰.

- Hastane hizmetleri,

¹⁸⁷ Commission Regulation (EC) No 1617/1999 of 23 July 1999 laying down detailed rules for the implementation of Council Regulation No 2494/95 as regards minimum standards for the treatment of tariffs in the harmonized index of consumer prices (OJ L 335, 10.12.1998)

¹⁸⁸ Council Regulation (EC) No 2166/1999 of 08 October 1999 laying down detailed rules for the implementation of Regulation No 2494/95 as regards minimum standards for the treatment of products in the health, education and social protection sectors in the harmonized index of consumer prices (OJ L 266, 14.10.1999)

¹⁸⁹ Council Regulation (EC) No 2166/1999 of 08 October 1999 laying down detailed rules for the implementation of Regulation No 2494/95 as regards minimum standards for the treatment of products in the health, education and social protection sectors in the harmonized index of consumer prices (OJ L 266, 14.10.1999)

¹⁹⁰ Compendium of HICP Reference documents. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, December 2001. p. 18.

- Evde sağlanan sosyal koruma hizmetleri, ev temizliği, yemek, engelliler için ulaşım hizmetleri,
- Huzurevleri, engelliler için konutlar.

4.2.8. HICPs Ölçütlerinin Tamamlanması

HICPs'in kalitesi ve karşılaştırılabilirliğini kısa zamanda sağlamak ve korumak amacıyla kanunların kullanımındansa, hızlı, bürokratik olmayan, pratik ve esnek bir tüzük kullanımı konusunda Eurostat ve NSI (National Statistical Institute) anlaşmışlardır¹⁹¹. Şu anda HICPs ölçütlerini yerine getirme konusunda dört tüzük vardır. Bunlar;

4.2.8.1. HICPs Revizyonları Hakkındaki Tüzük

HICPs Serilerinin revizyonu hakkındaki standart kurallar Aralık 1997'de SPC (Statistical Programme Committee) tarafından kabul edildi. Bu kurullarla genel prensipler terk edilmiştir. Özellikle en önemli konularda ortak anlayışa ulaşılmıştır. Genel prensiplerin yanısıra teknik konularda da ortak bir anlaşma vardır¹⁹².

4.2.8.2. HICPs'de Fiyat Azaltmaları Hakkındaki Tüzük

Tüzük, HICPs'de hesaba katılması gereken fiyat indirimleri çeşidini belirler. Tek tek mal ve hizmet fiyatlarındaki azaltmalar, özel bir ayırt edici şart olmadan tüm potansiyel tüketiciler için mevcutsa ve eğer satın alma zamanında ya da satın alınan miktarda büyük bir etkiye sahip olması beklenen cari satın alım zamanında talep edilebiliyorsa hesaba katılmalıdır¹⁹³. Tüzük fiyat azaltmalarının özel şekilleri üzerine uygulamalı örnekler ve genel tavsiyeler vermektedir.

¹⁹¹ Compendium of HICP Reference documents. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, December 2001. p. 19.

¹⁹² <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Comission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

¹⁹³ Commission Regulation (EC) No 2602/2000 of 17November 2000 laying down detailed rules for the implementation of council regulation No 2494/95 as regards minimum standarts for the treatment of price reductions in the harmonized index of consumer prices (OJ L 300, 29.11.2000)

4.2.8.3. Reddedilen Fiyat Gözlemlerinin İşleyişi Hakkındaki Tüzük

Tüzük fiyat gözlemlerinin onaylanması ve düzeltilmesi için izlenecek yöntemleri belirler. Tüzük genelde fiyat derleyenlerin alınan fiyatları kabul etmesini gerekli görür. Örneğin genelde alınıandan yüksek veya düşük bir fiyatın düzeltilmesi otomatik onaylama yöntemleri ile değil sadece fiyat gözleminde belirli bir bilgi referans alınarak yapılmalıdır¹⁹⁴.

4.2.8.4. Veri İşleme Donanımları ve Kişisel Bilgisayarların HICPs'deki İşleyişi Hakkındaki Tüzük

Tüzük bu donanımların HICPs'ye nasıl dahil edileceğini belirlemeyi amaçlamaktadır. Üye ülkeler HICPs'lerinde kişisel bilgisayarları ve benzeri maddeleri kapsmalıdır. Doğrudan satış yapan satıcıların önemli bir arz kaynağı olduğu durumlarda diğer işyerlerine ek olarak kapsanmalıdır. Fiyatlar perakende işyerlerinden gözlenebilir ya da bunun yerine dergilerden derlenebilir¹⁹⁵.

4.3. İndekste Kalite

Kalite amaca uygunluk olarak dikkate alınabilir. Bu durum Avrupa Birliği ve özellikle Euro bölgesinde para politikası bağlamında yakınlaşma, uygun ve karşılaştırılabilir bir enflasyon ölçümü sağlamak için planlanan, bu amaca hizmet konusunda HICPs'in bir yeteneği olarak anlaşılabilir. Bu amaca hizmet yeteneği ve uygunluğu; kullanılan kavramlar, yöntemler, tanımlar, uygulamalar ve bunların ilgili amaçla uyumu gibi nitelikler ve özelliklerce belirlenir¹⁹⁶.

HICPs'in AB'de karşılaştırılabilir bir temelde tüketici fiyat enflasyonunu ölçmek için var olduğunun düşünülmesi durumunda, karşılaştırılabilirlik kalitenin önemli bir yönü olarak görülebilecektir. HICPs kalitesinin oluşturulmasında indeksin uygunluğu, güvenilirliği ve çalışma takvimi gibi bazı önemli yönleri

¹⁹⁴ www.europa.eu.int/comm/eurostat Treatment of rejected price observations, applicable from December 1998 (SPC May.1998)

¹⁹⁵ www.europa.eu.int/comm/eurostat Treatment of data processing equipment and notably personal computers in HICPs (SPC written procedure/ Autumn 1998)

¹⁹⁶ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hicpc/home>. Report from the Commission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

vurgulanmalıdır¹⁹⁷.

4.3.1. Uygunluk

Uygunluk HICPs'in amacıyla ilgilidir. HICPs'in amacı ise yaşam maliyetinden bağımsız olarak enflasyonun ölçülmesidir. Hedef tam olarak belirlenmeden bunun ne kadarına ulaşamayacağını söylemek mümkün değildir. TÜFE'lerden biri diğeriyle karşılaştırılır ve önemli farklılıkların ortadan kaldırılmasının gerekliliği üzerinde görülebilmektedir. Uyumlaştırma sürecinde bu işlemin yapılması gerekir. Her TÜFE indeks derleyicilerinin mümkün olduğunca uygun ve tutarlı bir şekilde operasyonel problemleri çözmesiyle uzun bir zaman periyodunda gelişmektedir. Bu arada ekonomik ve istatistiki teoriye dayanan alternatif kavramsal çatılar oluşturmak için çalışılmaktadır. Bu öneriler de indeks tasarımını etkilemektedir¹⁹⁸.

Konsey Tüzüğü üye ülkelerin ekonomik bölgesindeki mevcut satın alımlardaki mal ve hizmetlerin fiyatlarındaki ortalama değişimin ölçümünde Laspeyres tipi indeksin kullanılması gerektiğini belirtmektedir. Eurostat ve temel kullanıcılar arasında enflasyonun genel ve operasyonel bir tanımı üzerinde anlaşmaya varılmıştır. Avrupa ekonomilerinin dinamik yapılarında bazı çözülmemiş problemler vardır ve her zaman da olacaktır. Bu sorunlar potansiyel sapma ve muhtemel gerçek sapmanın varlığı durumunda artış göstermektedir. Sapmanın azaltılması ise gelişmiş bir kavramsal çatıyla ve mevcut uygulamalardaki ilerlemelerle başarılabilir. Bundan sonraki aşamada ekonomi ve istatistik teorisine katkıda bulunulabilir¹⁹⁹.

¹⁹⁷ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Comission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

¹⁹⁸ Compendium of HICP Reference documents. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, December 2001. p. 22.

¹⁹⁹ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. On the computation of Harmonized Indices of Consumer Prices - HICPs

4.3.2. Güvenirlilik

4.3.2.1. Temsiledebilirlik

Hatalar ve sapmalar düzenlenen indeks (yönteme ilişkin sapmalar) ile tanımlanan indeks arasındaki farklılıklardan kaynaklanabilir. Bu bir ölçüde uygulamada karşılaşılan yöntem seçimine bağlı olacaktır. Belirli bir yöntemin pek çok alternatif durumdan kaynaklanan sistematik farklılıkları ortaya çıkaracağı öngörülebilir. Diğer taraftan belirli bir yöntem belirli bir durumda sapmalı sonuçlar verebilir. Örneğin, fiyatların üç ayda bir derlenmesi, fiyatlar yükselirken fiyatların aylık derlenmesine göre nispi olarak aşağı saptmaya neden olabilir²⁰⁰.

Planlanan indeks ile uygulamada gerçekte oluşturulan indeks arasındaki fark tesadüfi hatalara neden olacaktır. Belirli bir yöntemin izlenmesindeki yetersizlikler HICPs'de sistematik hatalara neden olabilir. Bu hataların normal hatalardan daha çok fiyat derleyicilerin kopyalama ve kayıtlama hataları gibi rastlantısal olması umulmaktadır (arzu edilmektedir)²⁰¹.

4.3.2.2. Kesinlik

Örnekleme teorisi, örnekleme tasarımında hesaplama hataları için bir temel sağlar. Komisyonun Konseye sunduğu son rapor her bir üye ülkede kullanılan örnekleme yöntemi hakkında bilgi içermektedir. Rapor bir çok üye ülkenin rastlantısal (tesadüfi) örneklemeden çok maksatlı örnekleme çeşitlerini kullandığını ifade edilmektedir. Rapor aynı zamanda TÜFE'ler için örnekleme teorisinin çok gelişmiş olmadığına işaret etmektedir.

Örnekleme hataları, özellikle uyumlaştırma projesinin başlangıcında mevcuttu, ancak ikinci derecede önemli olduğu düşünülüyordu. Üye ülkelerdeki örneklemedeki farklı yöntemleri analiz etmek ve örnekleme yöntemlerini uyumlaştırmak için 1999 yılında özel bir görev gücü (Task force-TF) oluşturuldu. Görev gücü ilk tüzük taslağında örnekleme teorisinin prensiplerinin HICPs

²⁰⁰ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hicop/home>. Report from the Comission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

²⁰¹ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hicop/home>. Report from the Comission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

örnekleminde minimum standartlar için bir temel oluşturması gerektiğini önermektedir. Ayrıca örnekleme hatalarının hesaplanması gerektiğini savunmaktadır²⁰².

4.3.3. Karşılaştırılabilirlik

4.3.3.1. Farklı Formüllerin Kullanımının Karşılaştırılabilirliği

Konsey Tüzüğü'nün çerçevesi HICPs'lerin Laspeyres tipi indeks olarak hesaplanmasını gerektirmektedir. Üye ülkelerce oluşturulan HICPs'ler ve TÜFE'ler detaylarda farklılık gösterebilirler de onlar da genel olarak Laspeyres tipi indeks olarak tanımlanabilirler. Üye devletler tarafından üretilen HICPs'ler ağırlıkların güncellenme sıklığında farklılık göstermektedirler. Ülkelerin çoğu ağırlıklarını üç-beş yıl aralıklarla güncelleyerek bir sabit temelli indeks formülü kullanmaktadır. Fransa, İtalya, Avusturya, İsveç, İngiltere ve AB üyesi olmayan Norveç; ağırlıkları yıllık olarak güncelleyerek bir zincirleme indeks hesaplamaktadır.

EMU'nun, EU'nun veya EEA'nın bir bütün olarak ele alınmasıyla alt indeksleriyle birlikte tutarlı bir HICPs seti oluşturulması için HICPs'lerin aynı yöntemle hesaplanması gereği vardır. Bu nedenle ortak bir ağırlık referans periyodu ve ortak bir indeks referans periyodu uygulanması gerekiyordu. Konsey Tüzüğü çerçevesi 1996=100 indeks referans periyodunu belirlemiştir. Ortak bir ağırlık referans periyodunun benimsenmesi için bütün üye ülkelerdeki madde ağırlıklarının aynı fiyatlarla ifade edilmesi gerekmektedir. Bu ise bir önceki yılın Aralık ayı fiyatlarının, cari yılın Ocak ayındaki ağırlıkları güncelleyen fiyatlar ile gerçekleştirilir²⁰³.

2000 yılı Ocak ayı içerisinde genişletilmiş kapsam hakkındaki iki konsey talimatının yürürlüğe girmesiyle birlikte ortaya çıkan yeni alt indekslerin indeks referans periyodu 1996=100 olan mevcut alt indekslerin indeks referans periyodu ile karşılaştırılarak Aralık 1999=100'e ayarlanmıştır. Bu nedenle indeks

²⁰² Compendium of HICP Reference documents. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, December 2001. p. 24.

²⁰³ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiccp/home>. On the computation of Harmonized Indices of Consumer Prices - HICPs

Aralık 1999'dan itibaren fiyat düzeylerindeki değişimi yansıtan bu alt indeksler için Ocak 2000'de hesaplanarak yayınlandı.

4.3.3.2. Üye Ülkeler Arasındaki Karşılaştırılabilirlik

Karşılaştırılabilirlik, HICPs'ler arasındaki uygulama, yöntem ve tanımlardaki sistematik farklılıklardan doğan nispi bir kavramdır. Bu farklılıkların hesaplanmasında ideal veya doğru uygulama, yöntem ve tanımlarda sapmaya yol açan bilinen anlamdaki nispi farklılıklara başvurulur²⁰⁴.

Düzenleyici çerçeve bir yöntem (süreç) tarafından HICPs'lerin karşılaştırılabilirliğini, güvenilirliğini ve uygunluğunu garanti etmek için tasarlanmıştır. Bu aşamada HICPs'lerin kalitesindeki gelişmeyi garanti eden bir karar sürecinin varlığı gerekmektedir²⁰⁵.

HICPs çalışma grubu, tercih edilen uygulamalar hakkında ve bunların niçin ve nerede uygulanabilir olduğu konusunda anlaşmaya varılması durumunda, etkili bir platformdur. Uygulamada verilen kararlar standart referans uygulamaları veya minimum standartlar olarak alınmalıdır²⁰⁶.

Bu yaklaşım uyumun değerlendirilmesinde sadece karşılaştırılabilirlik gereksinimini değil aynı zamanda güvenilirlik gereksinimini de önermektedir. Karşılaştırılabilir ve karşılaştırılmayan uygulamaları birbirinden ayırt etmek için işlevsel amaçlar konusunda bazı ölçütlerin gerektiği açıktır.

Uyumlaştırma projesinin başlangıcında Eurostat'ın yaklaşımı karşılaştırılmazlığın kaynağına göre farklılıkların listesinin oluşturulmasıydı. Belirlenmiş farklılıkların ana kaynakları şunlardır²⁰⁷:

- Kalite ayarlaması
- Temel toplamlar için formül

²⁰⁴ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Commission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

²⁰⁵ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Commission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

²⁰⁶ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Commission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

²⁰⁷ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Commission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

- Madde grup ağırlıklarının yaşı
- Kayıp gözlemler
- Temel indeks kurulumu
- Düzeltme-veri hazırlama
- Madde gruplarının kapsanması-kapsanmaması
- Ağırlık fiyatlarının yeniden temellendirilmesi
- Temel toplamların sayısı
- Rastgele örnekleme karşılık temsili maddeler
- Bölgesel farklılıklar
- Çıktı türleri
- Örnekleme hataları
- İndirimler

Uyumlaştırma projesi kurulan düzenleme çatısı içerisinde buradaki konuların birçoğu üzerinde odaklanmıştır. Potansiyel sapmaların en olası kaynağı olarak düşünülen uygulamalar yasaklanmıştır²⁰⁸.

Teknik olarak zor madde grupları olarak kabul edilen üye ülkelerde temel kurumsal farklılıklar bulunan sağlık, eğitim hizmetleri gibi kategoriler HICPs'de Ocak 2001 indeksinde tam olarak kapsanmıştır. Zor madde gruplarından sigorta hizmetlerinde karşılaştırılabilirlik gereklerine uyan uyumlaştırılmış bir metodoloji oluşturulmuştur.

Uzmanlaşmış HICPs çalışma ekipleri ampirik çalışmaların sonucu olarak giyim, dayanıklı maddeler ve otomobiller için kılavuz taslağı hazırlamıştır. Ancak bu alanlar kalite değişimi, örnekleme ve mevsimsellik konularıyla güçlü etkileşime sahip olduğu için başarılı bir uzlaşma sağlanamadığından askıda kalmıştır²⁰⁹.

İzafi kiralar, ipotek ödemeleri, önemli bakım ve onarım gibi ev sahibine ilişkin belirli maddeler konusundaki HICPs görev birliğinin düzenlemeleri

²⁰⁸ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hicop/home>. Report from the Comission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

²⁰⁹ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hicop/home>. Report from the Comission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

HICPs'ler arasındaki karşılaştırılmazlığın önemli bir kaynağını ortadan kaldırmışlardır²¹⁰.

Bankacılık uygulamaları; fiyat hareketleri ve ağırlıklardaki hatırı sayılır farklılıklar açısından kavramsal ve teknik açıdan zor madde grupları arasında çözümlenmemiş olan tek maddedir. Bu konuda tartışmalar HICPs çalışma grubunda sürmektedir²¹¹.

4.3.4. HICP Standartlarının İşleyişi

4.3.4.1. Yeni Önemli Mal ve Hizmetler

HICPs'lerin pazar gelişmeleri açısından güncellenmesinin sağlanması için yeni ürünler, üye ülkelerdeki toplam tüketici harcamalarının binde birinden yüksek bir satış hacmine sahip olur olmaz HICPs içinde yer almasını sağlayacak minimum standartlara sahip olmasını amaçlamaktadır.

Tipik olarak, yeni mallar ve hizmetlerin gerçekten yeni veya yenilenmiş ürünler olup olmadığı hakkında bilgi sağlayanlar fiyat derleyicileridir. Merkez ofisler merkezi olarak piyasa gelişmelerini inceler ve fiyat derleyicilerden sağlanan bilgi ile birlikte kendi gözlemlerini değerlendirirler. Ayrıca üye ülkeler ulusal hesaplardan, hanehalkı bütçe anketlerinden, ithalat istatistiklerinden, gazetelerden, süreli yayınlardan, sanayi ve ticaret organizasyonlarından, kurumsal kullanıcılardan, üretici ve tüketici derneklerinden bilgi toplarlar²¹².

HICPs standartlarını takip ederek, yeni ürünler tüketimin önemli bir parçasına sahiplerse hangilerinin indekste tanımlanacağı ile ilgili iki farklı durum ortaya çıkar²¹³.

²¹⁰ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Comission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

²¹¹ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Comission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

²¹² Council Regulation (EC) No 1687/98 of 20 July 1998 amending Comission Regulation No 1749/96 concerning the coverage of goods and services of the harmonised index of consumer prices (OJ L 214, 31.07.1998)

²¹³ Council Regulation (EC) No 1687/98 of 20 July 1998 amending Comission Regulation No 1749/96 concerning the coverage of goods and services of the harmonised index of consumer prices (OJ L 214, 31.07.1998)

1. Yenilenmeler (Replacement): Halihazırda mevcut olan ve önemini yitiren bir ürünün yerini yeni bir ürün alır. Başka bir deyişle bir ihtiyaç veya amaç için indeks tarafından halihazırda kapsanan daha güncel bir temsilci örnekleme dahil edilir. Örneğin otomobil lastiklerinin özel bir türü daha temsil edici birisiyle yer değiştirir.

2. Ekleme (Addition): Halihazırda kapsanan yeni ürünlere ilave olarak yeni, önemli veya değiştirilmiş ihtiyaç veya amaç için temsilci olarak yeni ürün indekse dahil edilir.

Böyle eklemelerin çeşitli nedenleri vardır.

a) İndekste temsil edilmeyen yeni bir ürün normal olarak Yenilenme olarak düşünülemez. Çünkü mevcut çeşitten radikal olarak farklıdır. (Örneğin mobil telefonlar) Yeni ürün mevcut kategoriye yeni bir kategori olarak eklenmelidir veya;

b) Elde edilebilen fakat tüketimi çok az olduğu için açıkça temsil edilemeyen bir ürün. Burada kapsanma bir kategori içinde Yenilenme değil, bir kategori içinde yeni bir kategoridir.

1. durumda (Yenilenme), yenilenmenin ait olduğu COICOP/HICPs kategorisinin ağırlığı değişmemelidir.

2. durumda (Ekleme) halihazırda gözlenen ürüne ek olarak yeni ürünün fiyatı toplanır.

Yeni Önemli Ürünler (Newly Significant Products) ve Yenilenmeler (Replacements) arasındaki farklar şu şekilde özetlenebilir²¹⁴.

Yeni önemli mal ve hizmetlerin yenilenme karşılıkları:

Ekleme (Yeni Önemli Ürünler)	Yenilenmeler
Ürünün yeni çeşidi (henüz mevcut değil veya dolaylı olarak kapsanmış) fakat mutlaka yeni değil (teknik olarak)	Mevcut ürünün aynı tipi
İlk kez önemli bir kapsamda alınmış (binde bir)	Uygulanamaz
Farklı değişiklikler içerebilir (marka,	Birebir yenileme: Mevcut bir fiyat

²¹⁴ Compendium of HICP Reference documents. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, December 2001. p. 32.

model) aynı amaca hizmet eden bir veya birçok ürün girilir.	temsilcisi daha temsilci başka bir ürünle değiştirilir.
Ağırlık ya mevcut değildir ya da yeni önemli ürünü hesaplamak için uyumlaştırılır.	Ağırlıklar üzerinde etkisi yok.

Biri üye ülkeler tarafından önerilen ürünlerin olduğu, diğeri Eurostat tarafından tavsiye edilen ürün gruplarının olduğu Yeni Önemli Mallar ve Hizmetlerin iki listesinde mutabakat sağlanmıştır²¹⁵.

Üye ülkeler tarafından önerilen Yeni Önemli Mal Ve Hizmetler:

Kahvaltı müsli karışımı	Kullan at tabaklar
Buğday ezmesi	Ginseng esansı
Dondurulmuş pizza	Malt esansı
Tortellini	Günlük kontakt lensler
Mısır gevreği	Likit petrol gazı
Vejetaryen burgerleri	Yıllık araç muayenesi
Kuzu eti	Eurostar demiryolu ücreti
Ekolojik yumurtalar	Dijital TV için dekoder
Ekolojik havuçlar	Midi stereo sistem
Ekolojik patatesler	Kişisel CD çalar
Diet bisküviler	Bilgi oyunları
Ice tea (kutu veya şişe)	Vücut geliştirme aletleri
Şampanya	Su altı gereçleri
Mikro fiber anorak	Inline-skates
Bilgisayar masası	Knapsack
Yemek pişirme cihazları	Veterinerlik
Air conditioner	Köpek eğitimi
Buharlı temizleme makinesi	Spor salonu yıllık aidatı
Enerji tasarruflu ampul	Dans dersleri
Halojen ampul	Eğlence parkı bileti

²¹⁵ Compendium of HICP Reference documents. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, December 2001. p. 34-35.

Ski-lifts ve benzerleri	Diskotek giriş ücreti
Kayak pistine erişim	Fast-food yemek
Müşterinin evine yemek dağıtımı (pizza vs.)	Çocuklar için otomobil koltuğu
Thalassotherapy oturumları	Solaryum seansları

Eurostat tarafından önerilen Yeni Önemli Mal Ve Hizmetler

PC çalışma alanı (aksesuarları ve oyunları içerir)

a) Donanım

- Güç kaynağı
- DVD sürücüsü
- Disk yazıcısı
- Tarayıcı
- Joystick / oyun pedi / bilgisayarlar için yarış direksiyonu
- Kişisel dijital asistanı
- İnternet video kamera

b) Yazılım

- Lisan kursu yazılımı
- Ses tanıma yazılımı
- CD-ROM veya diskette ansiklopedi
- Bilgisayar oyunları yazılımı (Tomb-Raider III, age of empires gibi)

Video Oyunları

a) Donanım

- Joystick / oyun pedi / video konsolu için yarış direksiyonu
- Video konsolları

b) Playstation, dreamcast, gameboy, Nintendo 64 için yazılım

Ev için diğer aksesuarlar

- Pil şarjı cihazı
- Şarj edilebilir piller

Telefon Ekipmanı

- ISDN telefon, kablosuz
- ISDN telefon-faks kombinasyonu
- Mobil telefonlar için handsfree teçhizatı (otomobilde)

4.3.4.2. Makro İndeks Formülü (Ortak Referans Periyodu)

2494/95 numaralı Konsey Yönetmeliğinin 9. maddesi gereğince HICPs Laspeyres indeksi şeklinde olmalıdır. Detaylarda farklılaşsa bile, üye ülkeler tarafından çıkarılan HICPs ve tüketici fiyatları indeksleri genelde Laspeyres tipi indeksler olarak tanımlanabilirler yani, fiyatlardaki aylık dalgalanmaların, indekse dahil nüfusun tüketim biçimlerini ve ödenen fiyatların yapısını yansıtan harcama ağırlıklarını içeren, fiyat indeksinin ortalaması olarak ölçülür²¹⁶.

Uygulamada CPI'lerin oluşturulmasında üç tür temel devre (baz periyod) vardır²¹⁷.

- Harcama ağırlıklarının elde edildiği devre (Ağırlık referans periyodu)
- Temel fiyatların değerlendirildiği devre (Fiyat referans periyodu)
- İndeks temelinin 100'e eşitlendiği devre (İndeks referans periyodu)

HICPs'ler var olan ulusal CPI'lerden elde edildiği için, ulusal CPI'ler bütün bu referans periyodlarında hala farklılık göstermektedir. Lüksemburg ulusal CPI yerine HICPs kullanmaya geçen ilk üye devletti ancak Ocak 2000 indeksinin ve ilgili kapsam genişletmelerinin yayınlanmasıyla birlikte kapsam itibarıyla HICPs'inden farklı olan ulusal CPI'sini tekrar yürürlüğe koymuştur.

HICPs, hesaplanması için seçilen makro formüle göre, potansiyel olarak bir zincir indekstir. Bunun, birbirine bağlanmış ve sabitlenmiş indekslerin ortak bir formülle ifadesine olanak tanıyan, sabit indeks zinciriyle eşit bir zincir biçimi olduğu vurgulanmalıdır. Bahsedilen zincirleme (ilişkilendirme) sadece, örneğin

²¹⁶ Compendium of HICP Reference documents. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, December 2001. p. 26.

²¹⁷ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Commission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

HICPs ağırlıklarının niteliği hakkındaki Komisyon Tüzüğü'nün gerektirdiği biçimde, ağırlıklarda değişiklikler yapıldığında geçerli olacaktır²¹⁸.

HICPs'lerin karşılaştırılabilirliği konusunda, makro formül tercihi ile birlikte HICPs ağırlıklarının yenilenmesi konusundaki sağlanan çözüm, zincir indeks mi, sabit indeks mi? sorununun verimsiz ve tarafları ortak bir noktaya getiremeyen nitelikte olduğu da hatırlanarak, en önemli uyumlaştırma başarılarından biri olarak değerlendirilmelidir²¹⁹.

Üye ülkelerin çoğu sabit temelli indeks derlerken, Fransa, İtalya, Lüksemburg, Avusturya, İsveç, Birleşik Krallık ve AB üyesi olmayan Norveç ağırlıkların her yıl yenilendiği zincir indeks hesaplamaktadır. Tutarlı birleştirmelere izin veren alt indekslerden oluşan bir dizi HICPs elde etmek için, HICPs'leri aynı formülle hesaplanmış gibi sunmak gerekiyordu. Dolayısıyla ortak bir İndeks Referans Periyodu ve ortak bir Ağırlık Referans Periyodu uygulamak gerekliydi. Konsey Tüzüğü ortak İndeks Referans Periyodu'nu 1996=100 olarak belirlenmiştir. Ayrıca ortak Ağırlık Referans Periyodu elde etmek için Eurostat ağırlıkları üye devletlerin her aralık ayında bildirmesiyle güncellemektedir²²⁰.

4.3.4.3. Örneklemeye İçin Minimum Standartlar

Eurostat son raporunda üye devletlerin çoğunun, fiyatları gözlemlerken olasılık örneklemelerini yapmadıklarını bu nedenle oluşturulacak HICPs'lerin güvenilirliğini değerlendirmek için bir teorik çerçevenin olmadığını belirtmiştir. Bu nedenle, talimatlar örneklemelerin yeterliliğinin kontrol edilmesini ve uygulamalara uyum sağlanmasını istemiştir.

Amaca yönelik bir örneklemeye az sayıdaki fiyatlarla ve temel toplamlarla dahi ortalama fiyat değişiminin temsili ve net bir resmini verebilir. Ancak bu

²¹⁸ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. On the computation of Harmonized Indices of Consumer Prices - HICPs

²¹⁹ Compendium of HICP Reference documents. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, December 2001. p. 42.

²²⁰ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. On the computation of Harmonized Indices of Consumer Prices - HICPs

değişen fiyat dinamiklerine sahip olan pazarlarda ya da fiyat dışı değişimlerin olduğu durumlarda geçerli olmaz²²¹.

İyi bir örnekleme uygulaması için yasal ve kavramsal altyapının geliştirilmesi amacıyla iki çalışma grubu kurulmuştur. Birinci çalışma grubu hataların kaynaklarını ve örnekleme tasarımı ve uygulamasından kaynaklanan karşılaştırılabilirlik sorunlarını ve nedenlerini araştırmıştır. Üye devletler arasındaki ana operasyonel (işlem) farklılıkları saptamış ve örnekleme hatalarını saptamak için yapılmış az sayıdaki girişimi incelemiştir. İkinci olarak konu hakkında teknik zorlukları ve CPI'nın oluşturulmasında kullanılan fiyat toplama kaynaklarının daha iyi dağılımından kaynaklanacak potansiyel yararları belirtmiştir. Bunun dışında çalışma grubunun esas tavsiyesi var olan ürün çeşitliliğinin sürekli değiştiği, dinamik bir ekonomik yapıda tarafsız bir fiyat değişimi ölçüsü yaratma işleminin uyumlaştırmanın en kritik sorunu olduğunu belirtmek olmuştur²²².

İkinci çalışma grubu ise dinamik ve statik hususları göz önünde tutarak HICP örnekleri için gerekli "temsil" ve "kesinlik" gereksiniminden doğan işlevsel sorunları kontrol etmek, Örnekleme ve temsil konularındaki 1749/96 nolu komisyon kararında ortaya konan kuralların uygulanması için özel yol göstericiler geliştirmek üzerinde çalışmalar yapmış, HICP örnekleme için teorik bir alt yapı geliştirmeye çalışmıştır²²³.

4.3.4.4. Fiyatlar ve Kalite Ayarlamaları İçin Minimum Standartlar

Kalite değişimi, üye ülkenin HICPs fiyatlamasında kullanılan bir mal veya hizmetin yeni bir model ya da çeşidini ikame olarak aldığından tüketici kullanımında önemli bir farklılığa neden olan tanım değişikliğine karar vermesi durumunda görülür. Kalite ayarlaması şöyle tanımlanır: Gözlenen güncel ya da

²²¹ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Comission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

²²² <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Comission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

²²³ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Comission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

referans fiyatlarının bir faktör ya da kalite değişimine eşit bir miktarda artırılması ya da azaltılması sureti ile kalite değişimi yapılması yöntemidir²²⁴.

Yukarıda tanımlanan ikame çeşidi eskisinin yerine yenisini koyma olarak adlandırılabilir. Çünkü eski ve yeni arasında önemli farklılıklarla karşılaşılır.

Eurostatın son raporunda kalite ayarlamasının CPI yapısında var olan en çok karşılaşılan ve en etkili problemlerden biri olduğu belirtilmektedir. Eurostat hem Avrupa hem de Fiyat İndeksleri Uluslararası Çalışma Grubu içinde üye ülkelerin yöntemlerinin kavramsal tartışmaları ve kalite değişim ve ayarlamasının deneysel çalışma sonuçlarının incelenmesi ile ilgilenmektedir. Çalışma gruplarının motorlu taşıtlar ve giyimde kalite değişimi işleyişi hakkında bir rehber oluşturma çabaları sonuçsuz kalmıştır. Üye ülkelerin kalite ayarlamaları için açık ya da zımni bazı standart yöntemleri izlemeye devam etmesi uygun görülmüştür. Bununla birlikte karşılaştırılabilir uygulamaların kurulması ve sürekli işlenmesi için her bir yöntemin temelinde yatan tahminlerin ve geçerliliklerin saptanması gerekliliği bulunmaktadır.

Kalite ayarlaması için ulusal tahminler olmadığında üye ülkeler Komisyon tarafından sağlanan mevcut bilgilere göre tahmin yapacaklardır. Bu gerekliliği sağlamak amacıyla Eurostat deneysel bir temelde pilot bir kalite ayarlaması veri tabanı oluşturmuştur. Veri tabanı ilk veriyi sağlayan Hollanda tarafından önerilen tanımları izleyerek dizayn edilmiştir. Üye ülkelerden tek tek ürünler için daha fazla tahminler yapması istenmiş, hem üye ülkelerde hem de Eurostatdaki kaynak eksikliğine bağlı olarak çok yavaş bir ilerleme kaydedilmektedir²²⁵.

4.3.4.5. Eksik Gözlemler

Ciddi yanlışlıklara yol açan uygulamaları yasaklamak amacıyla üye ülkelerden aydan aya hedef örneklemin durumunu bildirmeleri istenmiştir. Gözlenemeyen fiyatlar uygun bir yöntemle tahmin edilmelidir. 1749/96 no'lu Komisyon Talimatının 6. maddesi fiyatların minimum standartları ile ilgilidir.

²²⁴ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Commission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (1998) 104 final, 27.02.1998)

²²⁵ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Commission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

Burada hedef örneklemeden aylık gözlem alındığında, bir madde için gözlem değeri herhangi bir sebeple bulunamazsa tahmin edilen fiyatlar ilk ya da ikinci ay için kullanılabilir. Fakat üçüncü aydan itibaren yerine alınan fiyatlar kullanılacaktır, denmektedir. Üye ülkeler Eurostat tarafından istenen, gözlenen ve yerine konulan fiyatların güncel sıklığı ve eksik gözlemlerin tahmininde kullanılan yöntemler konusunda ek bilgi sunma aşamasındadırlar²²⁶.

4.3.5. Tutarlılık

4.3.5.1. Sınıflama

HICPs'in gereklerine göre uyarlanan Amaca Yönelik Kişisel Tüketim Sınıflaması (COICOP/HICPs), OECD tarafından Eurostat, BM İstatistik Ofisi ve üye ülkelerin ulusal istatistik bürolarına danışılarak COICOP sınıflamasının Ekim 1998 tarihli son versiyonu temel alınarak oluşturulmuştur. COICOP dünya genelinde HICPs, tüketici fiyat indeksleri, satınalma gücü pariteleri, hanehalkı bütçe araştırmaları ve ulusal hesaplar gibi bir çok istatistiksel alanda kullanılan yaygın bir sınıflamadır. Ocak 2000 indeksinde HICPs kapsamının genişletilmesi ile birlikte standart COICOP'un en son versiyonu ile güncelleştirilen COICOP/HICPs kullanımına geçildi. COICOP/HICPs'in gelecekteki herhangi bir COICOP revizyonu ile otomatik olarak güncelleneceği söylenemez. Sınıflama revizyonlarının alt indeksleri ve ağırlıkları genel olarak etkileyeceği vurgulanmalıdır. Alt indekslerin yeniden gruplanması veya yeniden tanımlanması gibi revizyonlar geçmiş verilerde maliyetli ayarlamaları gerektirir²²⁷.

4.3.5.2. Ulusal Hesaplarla Uyumlu Tanımlamalar

Hanehalkı nihai parasal tüketil harcamaları (HFMCE) kavramı yalnızca kapsam, fiyatlar ve ağırlıkları belirlemez, aynı zamanda HICPs ve ESA 95 arasında uyumlu bir bağ oluşturmaktadır. Bu da en çok AB içinde ve dışında

²²⁶ Compendium of HICP Reference documents. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, December 2001. p. 58.

²²⁷ Compendium of HICP Reference documents. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, December 2001. p. 60.

politika yapıcılar ve analistler için yararlı olmuştur. Bu aynı zamanda ESA 95'i izleyen HICPs tanımlarının HICPs amaçları ile uyumlu olduğu anlamına gelir.

ESA 95 tanımları ile en önemli ayrılıklar şunlardır²²⁸.

- HICPs, hanehalkı nihai tüketim harcamalarının sadece enflasyon ölçümü ile ilgili kısmını kapsar. Bu sadece cari finansal işlemleri içeren bölümdür. İzafi harcamalar özellikle izafi kiralar HICPs'ye dahil edilmemiştir.

- HICPs'de hayat sigortası, uyuşturucular, kumar oyunları, fahişelik ve dolaylı olarak ölçülen orta seviyeli finansal hizmetler kapsamamaktadır.

- HICPs ve ESA 95'in her ikisinde de miktarlar genellikle iktisap prensibine göre satın alım fiyatları ile kıymetlendirilir. Bununla birlikte ESA 95'de hizmet harcamaları hizmet teslimi tamamlandığında kaydedilirken, HICPs'de hizmet fiyatları gözlenen fiyatlarla tüketimin başladığı ayda kaydedilir. Vurgulanmalıdır ki, Laspeyres tipi bir fiyat indeksinde temel veya referans periyodu sepeti her ay cari ayın fiyatları ile kıymetlendirilir.

4.4. Tüketici Fiyatları Parasal Birlik İndeksi (MUICP)

Ekonomik ve Parasal Birliğin 3. aşamasının başlamasıyla, Eurostat 2494/95 no'lu Komisyon Tüzüğü hükümlerince Tüketici Fiyatları Parasal Birlik İndeksini (MUICP) hesaplamak durumundadır. MUICP, Avrupa Merkez Bankası ve Avrupa Merkez Bankaları Sistemi için Euro bölgesinde fiyat istikrarını kontrol edebilmenin anahtar aracıdır.

Tüketici Fiyatları Parasal Birlik İndeksi, Ekonomik ve Parasal Birliğe (Economic and Monetary Union-EMU) katılan ülkelerin HICPs'lerinin ağırlıklı ortalaması olarak ve yıllık zincirleme indeks olarak hesaplanmaktadır. Böylece hem her yıl ülke ağırlıklarının değişmesi mümkün olabilecek, hem de Euro bölgesine ilave olan ülkeler kapsanabilecektir. Kullanılan ülke ağırlıkları cari yıldan iki takvim yılı önce sona eren yıla ait ulusal hesaplar verilerine dayanmaktadır. Bunlar cari yıldan önceki ilk takvim yılının Aralık fiyatlarına göre güncellenirler. Örneğin, 1998'de kullanılan ülke ağırlıkları, katılan ülkelerin

²²⁸ Compendium of HICP Reference documents. Luxemburg: Office for Official Publications of the European Communities, December 2001. p. 60.

Aralık 1997 HICPs'leri kullanılarak 1996 yılının Aralık 1997'ye güncellenmiş ulusal hesaplar verileridir²²⁹.

2000 yılına kadar bir üye devletin ağırlığı, onun EMU toplamındaki özel yurtiçi tüketim harcamalarının payıdır. 2001 yılından itibaren bir üye devletin ülke ağırlığı, onun Euro bölgesi toplamı içindeki hanehalkı nihai parasal tüketim harcamalarının payı kadardır. Önceki ulusal para birimleriyle ifade edilen harcamalar, geri dönülemez olarak sabitlenmiş bulunan dönüştürme oranları kullanılarak Euro'ya çevrilir. MUICP kompozisyonuna bakılmaksızın Euro bölgesinin bir ağırlıklı ortalaması olarak hesaplanır²³⁰.

HICPs, bir üye devletin ekonomik sınırları dahilinde gerçekleşen hanehalkı nihai parasal tüketim harcamaları ile ilgilidir. Ülke ağırlığı bir üye devletin EMU toplamında, bu toplamdaki payını yansıtacak nitelikte olmalıdır²³¹.

Ocak 2001 indeksinden itibaren Yunanistan MUICP'e dahil edilmiştir. 2001 yılı içinde her bir ay için MUICP yıllık değişim oranı Aralık 2000'den 2001'in o anki ayına kadar on iki Euro bölgesi ülkesi için gerçekleşen değişimle birleştirilerek hesaplanmıştır. Yani Euro bölgesinin oluşumuna bakılmaksızın işleme konulmuştur.

4.5. Tüketici Fiyatları Avrupa İndeksi (EICP)

Eurostat her bir COICOP/HICPs kategorisi için iki Avrupa indeksi hesaplamaktadır: 15 Avrupa Birliği üye devletinin bir toplamı olarak Tüketici Fiyatları Avrupa İndeksi (EICP) ve 17 Avrupa Ekonomik Alanı (EEA) üye devletinin bir toplamı olarak Tüketici Fiyatları Avrupa Ekonomik Alanı İndeksi (EEAICP).

Tüketici Fiyatları Avrupa İndeksi (EICP) 15 AB üye devletinin HICPs'lerinin ağırlıklı ortalaması olarak hesaplanmaktadır. İndeks ilk bağlantısı Aralık 1996 olan bir yıllık zincir indeks şeklinde hesaplanmaktadır. Böylece her yıl için ağırlık değişikliği mümkün olabilmektedir. 1999 yılına kadar, bir üye

²²⁹ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. On the computation of Harmonized Indices of Consumer Prices - HICPs

²³⁰ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. On the computation of Harmonized Indices of Consumer Prices - HICPs

²³¹ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. On the computation of Harmonized Indices of Consumer Prices - HICPs

devletin ülke ağırlığı onun AB toplamı içindeki hanehalkı nihai tüketim harcamaları payı kadardı. Ulusal para birimleriyle ifade edilen nihai tüketim harcaması değerleri satın alma gücü pariteleri kullanılarak satın alma gücü standartlarına dönüştürülür. Tüketici fiyatları Avrupa Ekonomik Alanı İndeksi (EEAİCP) de aynı yolla hesaplanır²³².

4.6. Avrupa Birliğinin Genişlemesi

4.6.1. Giriş

1990'lı yılların başında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Doğu Avrupa'daki rejimlerin yıkılması ile birlikte Merkezi ve Doğu Avrupa Ülkeleri (MDAÜ), devletçi ekonomiden pazar ekonomisine geçiş sürecini yaşamaya başlamışlardır. Avrupa Birliği (AB) de tarihten gelen bağları ve coğrafi yakınlıkları nedeniyle bu ülkelerde yaşanan gelişmelere seyirci kalmamış, bu ülkelerle gerek ticari ve ekonomik gerekse siyasi anlamda bir yakınlaşma içerisine girmiştir. Bu süre zarfında AB, öncelikle MDAÜ'nün demokratikleşme ve liberal ekonomiye geçiş sürecini destekleyici nitelikte işbirliği yöntemleri oluşturarak söz konusu ülkeler için teknik-mali yardım programlarını (PHARE) yürürlüğe koymuştur. Daha sonra MDAÜ ile ilişkileri daha sağlam temellere oturtmak üzere bu ülkelerle tercihli ticari ilişkileri esas alan "Avrupa Anlaşmaları"ni akdetmiş böylece; AB, 1995 yılından itibaren MDAÜ'nün başlıca ticari partneri haline gelmiştir. MDAÜ de 1994 yılından itibaren AB'ye tam üyelik başvurusunda bulunmaya başlamışlardır.

Aralık 1997 tarihinde gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesi'nin ardından yeni üye devlet adaylarının (MDAÜ) isimlerinin resmîyet kazanmıştır. Bugün için Türkiye'nin de aralarında yer aldığı tüm aday ülkelerin, tam üyeliklerinin gerçekleşmesi durumunda, 28 ülkenin dahil olduğu AB oluşumunun 21. yüzyılın en büyük siyasi ve ekonomik entegrasyon hareketine dönüşmesi beklenmektedir. Ancak, gerek AB açısından gerekse katılımcılar açısından genişleme süreci, önemli teknik, ekonomik ve siyasi sorunları da beraberinde getirecektir.

²³² <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. On the computation of Harmonized Indices of Consumer Prices - HICPs

AB'nin üç büyük (Fransa, Almanya, İtalya) ve üç küçük (Belçika, Hollanda, Lüksemburg) ülkesinin başlattığı entegrasyon süreci, uzun süre (1952-1972) kendi içinde kısıtlı bir bölgeselleşme hareketi olarak götürülmüştür. Bu sürecin sonunda bazı sorunlarla birlikte AB, beş başarılı genişleme gerçekleştirerek 25 üyeli bir birlik haline dönüşmüştür.

I. Genişlemeler:

AB'nin genişlemesi konusunda şu temel stratejiler oluşturulmuştur;

-Toplulukla tam üyelik müzakeresi yapıyor olmak, yeni bir topluluk kurmak ya da yeni bir Topluluk müktesebatı oluşturmak anlamına gelmemektedir.

-Topluluğa katılmayı amaçlayan ülke, "a priori" (kayıtsız-şartsız) olarak Topluluk müktesebatını kabul eder.

-Söz konusu devletle müzakere edilecek konu, bu müktesebata hangi sürelerde uyum sağlayacağını belirlemekle sınırlıdır.

-Aday ülkelerle yapılan müzakereler sonunda oluşturulan "Katılma Anlaşmaları" Topluluğun primer (birincil) kaynağı olarak kabul edilmektedir.

-AB açısından "Katılma Antlaşmaları" yeni üyeler kendi yükümlülüklerini yerine getirdiği ölçüde bu ülkelere haklar tanıyan anlaşmalar olarak nitelendirilmektedir.

Yeni Katılım Stratejisi;

-1993 yılının Haziran ayı içinde Danimarka'nın dönem başkanlığında gerçekleştirilen Kopenhag Zirvesi'nde, AB'ye tam üye olmak isteyen adaylar için Kopenhag Kriterleri adı verilen yeni kriterler belirlenmiş ve bu kriterler aracılığı ile AB kendi kimliğini yeniden tanımlamıştır.

Üç ana başlık altında toplanan ve adayların tam üye olmaları için uymaları zorunlu olan kriterler şunlardır;

-Demokrasiyi, hukukun üstünlüğünü, insan haklarını, azınlıklara saygıyı ve azınlıkların korunmasını teminat altına alan kurumların istikrarını sağlamak, (siyasi kriter)

-İşleyen bir pazar ekonomisine sahip olunmasının yanı sıra, AB içindeki rekabet baskısı ile piyasa güçleri karşısında durabilmek yeteneğine sahip olmak, (ekonomik kriter)

-Siyasi, Ekonomik ve Parasal Birlik de dahil olmak üzere tam üyelikten kaynaklanan yükümlülüklerle uyum yeteneğinin olması, (Ekonomik ve Parasal Birliğe uyum, Topluluk müktesebatına uyum, Topluluk müktesebatını uygulayabilmek için idari ve hukuki kapasite)

II. Tam Üyelik Sürecinde İzlenen Yol

AB Komisyonu, yeni katılım stratejisi kapsamında, genişleme sürecine yeni bir ivme kazandırmak ve bu süreci mümkün olduğunca hızlı bir şekilde ileri götürebilmek için;

-Üyelik hazırlıklarında, orta vadede (1-5 yıl arası) üyelik koşullarını yerine getirebilmek için yeterli ilerleme kaydetmiş ülkelerle,

-Kopenhag politik kriterlerini karşılayan tüm aday ülkelerle, tam üyelik müzakerelerinin başlatılmasını, AB Konseyine tavsiye etmektedir.

Komisyon, aday ülkelerin politik, ekonomik ve diğer kriterleri yerine getirmede ne ölçüde ilerlediğini Düzenli İlerleme Raporları ile belirlemekte ve önerilerini Konsey'e sunmaktadır. Komisyon, bu raporların hazırlanması esnasında Tarama Raporları (Screening Report), Avrupa Anlaşmaları, Katılım Ortaklıkları ve Müktesebatın benimsenmesi için Ulusal Programlar gibi bütün izleme araçlarını etkin bir şekilde kullanmakta ve bunlar arasında irtibat kurmaktadır.

Konsey, Komisyonun Düzenli İlerleme Raporlarını inceleyerek aday ülkelerle tam üyelik müzakerelerin başlanması, sürdürülmesi ya da tam üyeliğe kabul edilmesi konularında nihai kararları almaktadır.

III. AB'nin Beşinci Genişlemesi

12-13 Aralık 1997 tarihlerinde gerçekleştirilen Lüksemburg Zirvesinde AB Konseyi, Komisyonun "Gündem 2000" raporu doğrultusunda demokratikleşme ve liberalleşme yönünde önemli yol almış olan Çek Cumhuriyeti, Slovakya, Macaristan, Polonya, Slovenya, Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Estonya ve Kıbrıs'ın tam üyelik için aday ülkeler olduğunu ilan etmiştir. Aday ülkeler arasında yer almayan Türkiye'nin ise sadece tam üyeliğe ehil olduğu teyit edilmiştir.

Yine aynı Zirve'nin sonuç bildirgesinde, Kopenhag kriterlerini yerine getirme düzeylerine göre söz konusu ülkeler üç temel kategoriye ayrılmıştır.

Birinci kategoriye oluşturan, Macaristan, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Slovenya ve Kıbrıs'ın özellikle Kopenhag siyasi kriterini önemli ölçüde yerine getirdikleri ve ekonomik kriterlere uyum yolunda hızlı adımlar attıkları belirtilerek, bu ülkelerle 1998 yılı içinde tam üyelik müzakerelerinin başlatılmasına karar verilmiştir. Ancak Kıbrıs, ilk grup içinde yer almakla birlikte durumu siyasi sorun ipoteği altında olduğundan birinci grup içinde bir alt grubu oluşturmaktadır.

Tam üye adaylıkları kabul edilmekle birlikte, Kopenhag kriterlerine uyum açısından ilk gruba göre daha geri bir aşamada bulunan Slovakya, Romanya, Bulgaristan, Litvanya, Letonya ve 10 Eylül 1998 tarihinde tam üyelik başvurusunda bulunan Malta ise ikinci kategoriye oluşturmaktadır. Lüksemburg Zirvesinde, bu ülkelerle tam üyelik müzakerelerinin daha ileri bir tarihte başlatılmasına karar verilmiştir.

Söz konusu Zirvede adaylığı kabul edilmeyen, ancak daha sonra 10-11 Aralık 1999 Helsinki Zirvesi kararları ile AB üyeliğine aday olan Türkiye ise üçüncü kategori içinde yer almaktadır.

AB, 2002 yılı sonundan itibaren yeni üye devletleri kabul etmeye hazır olacağını açıklamıştır.

AB Komisyonu'nun en son yayınladığı düzenli izleme raporu doğrultusunda Helsinki Zirvesinde, Kopenhag kriterlerini yerine getirdiği kabul edilen ve ekonomik kriterlere uymak için gerekli tedbirleri almaya hazır görülen Bulgaristan, Litvanya, Letonya, Malta, Romanya ve Slovakya ile tam üyelik müzakerelerinin 2000 yılında başlatılmasına karar verilmiş ve müzakereler açılmıştır. (Birinci grup aday ülkelerle müzakereler 1998 yılında başlatılmıştı). Böylece adaylığı onaylanan, ancak tam üyelik müzakerelerine başlanmayan ve ne zaman başlatılacağı da belirlenmemiş tek ülke olarak Türkiye kalmıştır.

Avrupa Birliği üyeliğine girişte aday ülkelerin (Candidate Countries-CCs) kurulum standartları ile uyumlu HICPs'leri aylık olarak derlemeleri ve yayınlamaları istenmektedir. Aday ülkeler için karşılaştırılabilir bilgi gereksinimi nedeniyle tüketici fiyat indekslerinin uyumlaştırılması süreci 1997 yılı sonbaharında başlamıştı. 1998'in başından itibaren aday ülkeler HICPs çalışma grubu toplantılarına düzenli olarak gözlemci konumunda katılmışlardır. Ayrıca

aday ülkelerde HICPs'lerin yürütülmesinde özel konuları tartışmak üzere Eurostat özel görüşmeler düzenlemiştir²³³.

Eurostat 1997 ve 1998 yıllarında aday ülkelere, başvuru yöntem ve uygulamaların HICPs standartlarına ne kadar yakın olduğunu değerlendirmek için iki tane detaylandırılmış soruşturma göndermiştir. Sonuç bulgularına dayanarak, her aday ülkede HICPs standartlarının tamamlanması için ayrıntılı çalışma programları geliştirilmiştir.

4.6.2. Uygulama Stratejisi

Aday ülkelerde, tüketici fiyatları indekslerinin uyumlaştırılması için gözlem altına alınan yaklaşım AB'nde uyumlaştırma projesi tarafından teşvik edilmektedir. Bu birbirini takip eden dört aşamadan oluşur²³⁴.

- 1.Aşama:** Aday ülkeler 1999 Ocak-Aralık döneminde, HICPs'lerin başlangıcından önce AB'de yayınlanan geçici (interim) indekslere benzer vekil HICPs'ler derlemektedirler. Bunlar esas olarak kapsamdaki farklılıklara göre düzeltilmiş ulusal tüketici fiyatları indeksleridir. COICOP/HICPs ana başlıkları, mümkün olduğunca yakın uygulandı. Bu indeksler ulusal tüketici fiyatları indekslerinden daha karşılaştırılabilir ve Eurostat veri tabanı NewCronos üzerinden yayınlanabilirlerdi.
- 2.Aşama:** Aday ülkeler HICPs standartlarını karşılayan ve önceki HICPs kapsamını temel alan Ocak 2000 geçici HICPs'leri için indeks derlemeye başlamayı kabul ettiler. Amaç bu indekslerin üye devletler tarafından derlenen ve Aralık 1999'da kapsamı genişletilen HICPs'lerle karşılaştırılabilmesidir. Bütün aday ülkeler programdaki geçici HICPs'lerini Ocak 2000 indeksi ile sağlarlar. Aynı zamanda bu indeksler Eurostat'ın NewCrons veri tabanı üzerinde yayınlanır. Bu işlemin amacı en baştan çok kesin karşılaştırılabilirlik sağlamak değil, değişken hız için kademeli gelişme sağlanmasıdır.

²³³ Compendium of HICP Reference documents. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, December 2001. p. 67.

²³⁴ Compendium of HICP Reference documents. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, December 2001. p. 67.

3.Aşama: Aralık 2000'den itibaren ve Ocak 2001 indeksi ile aday ülkeler kendi geçici HICPs'lerinin kapsamını genişletmeyi ve Aralık 2000'de üye devletler tarafından uygulanan HICPs standartlarını uygulamayı kabul etmişlerdir.

4.Aşama: Ocak 2002'den itibaren aday ülkeler Avrupa Birliği'ndeki HICPs'lerle karşılaştırılabilir HICPs'ler derlemek zorundadırlar ve daha ileri HICPs gelişmelerine ayak uydurabilecek pozisyonda olmalıdırlar.

Tüm bu problem ve zorluklara rağmen aday ülkeler HICPs standartlarını uygulamak için önemli gayretler göstermişlerdir ve halihazırda beklenenden daha fazlasını başarmışlardır. HICPs çalışma grubu toplantılarını takiben aday ülkelerle art arda yapılan toplantıların, aday ülkelerdeki enflasyon ölçümünün uyumlaştırılması amacı için yeterli ve etkin olduğu görülmüştür²³⁵.

²³⁵ <http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>. Report from the Comission to the Council on Harmonization of Consumer Price Indices in the European Union (COM (2000) 742 final, 21.11.2000)

SONUÇ VE BULGULAR

Fiyat indeksleri belirli mal ve hizmetlere ait fiyatlarda meydana gelen değişmeleri dönemden döneme veya bölgeden bölgeye gösteren, paranın satın alma gücündeki değişmelerin tespitinde kullanılmakta olan, en önemli ekonomik göstergelerdir. Ulusal düzeyde yaygın kullanıma sahip olduğu gibi, uluslararası karşılaştırmalarda da geniş ölçüde kullanılmaktadırlar.

Fiyat indeksi oluşturmada karşılaşılan soru; aynı fiziksel birime sahip olmayan çeşitli mal ve hizmetlere ilişkin görelî fiyat değişiminin nasıl birleştirilerek tek bir indeks rakamı ile gösterileceği ve bu indeks rakamının genel fiyat seviyesindeki görelî değişimi ölçmede ne kadar anlamlı olacağıdır.

Bu yönüyle; Edgeworth, indeks kavramını, “Paranın değeri veya satın alma gücündeki değişimi kesin olarak ölçme hassaslığı olmayan ancak, değişimden hareketle açıklamaya çalışan bir sayıdır”. Şeklinde tanımlarken, aynı kavramı Bowley, “İndeks rakamları doğrudan gözleyemediğimiz veya tespit edemediğimiz bazı miktarlardaki değişimi ölçmede kullanılır”. diyerek açıklamaktadır. Bu tanımdaki gözlenemeyen miktar deyimi ekonomiktir ve paranın değerini ifade etmektedir. Ragnar Frisch ise bu konuda, “ortak bir fiziki yapıda olmayan ölçümlerden oluşan kompleks bir yapıya ilişkin nicel bir gösterimde bulunmak istediğimizde, indeks rakamı problemi ortaya çıkar. İstenilen farklı yapılardaki ölçümleri birleştirmektir. Ama bu fiziksel veya teknik karşılaştırmalarla olmayacaktır. İşte bütün problem bu noktada toplanmaktadır”. demektedir. Burada kompleks yapı ile belirtilen farklı birimlerde (adet, kilo, ton, litre gibi) olan geniş bir çeşide sahip malların fiyatlarıdır. Problem; hissedilen fakat gözlenemeyen genel fiyat seviyesi kavramından, gözlenebilir ve ilişkilendirilebilir olan fiyat seviyesi değişiminin ölçülmesiyle aşılabilir.

Fiyat indekslerinin genel fiyat seviyesindeki görelî değişimi ölçmede ne kadar güvenilir oldukları konusunda ise Balk ve Karsten, “Bugün birçok resmi

fiyat indeksleri, güvenilirlikleri konusunda hiçbir açıklama olmadan yayınlanmaktadır". diyerek konuya yaklaşımlarını ortaya koymuşlardır. Bu ifade, çalışmamızda tespit ettiğimiz indekslerin güvenilirliği konusundaki temkinli yaklaşımımızın en özlü ifadesidir.

İndeks teorisi; indeks formüllerinin matematiksel özelliklerinin vurgulandığı istatistiksel (yapısal) yaklaşım ve ekonomik yanlarının irdelendiği ekonomik yaklaşım (fiyat istatistiklerinin ekonomik teorisi) olarak ayrıştırılabilir.

İndeks teorisine istatistiksel yaklaşım (yapısal yaklaşım), sadece gözlenebilir değişkenlerle ilgilenir ve yaklaşım birbirinden bağımsız olduğu varsayılan fiyat ve miktar üzerine kuruludur. Fiyat ile miktarın ekonomik anlamdaki ilişkisini dikkate almamaktadır. Yaklaşım matematiksel bakış açısı ile zamana ve mekana göre düzenlenen formül yapıları geliştirmekte olup, sabit bazlı ve zincirleme yaklaşımlı sonuçlar üretmektedir. İndeks teorisi genel anlamda matematiksel bakış açısının etkisi altında kalarak indeks formülleri türetmek, türetilen formüllerin güçlü ve zayıf yanlarının belirlenmesi üzerine gelişmiştir.

Oysa, indeks teorisine ekonomik yaklaşım yani fiyat istatistiklerinin ekonomik teorisi gözlenemeyen kavramlar üzerine kurulmuştur. Yaklaşım, miktarın fiyat ve talep fonksiyonu tarafından belirlendiğini dikkate almaktadır. Fiyat indekslerini daha çok örnekleme yapısı, fiyat derleme yöntemleri, madde tanımı, nitelik değişimi vb konularla değerlendirmektedir.

Formülasyon aşaması tek başına konunun tamamı demek değildir. Formülde yerine konan verinin niteliği (doğruluğu, tutarlılığı vb) en az indeks formülü kadar indeks hesaplama sonucunda etkilidir. Fiyat istatistiklerinin fiyat derleme, ağırlık sistemi, nitelik değişimi vb uygulamalardan kaynaklanan kendine özgü problemleri vardır.

Fiyat indeksi hesaplamaları genel olarak bazı ölçütleri sağlamak zorundadır. Bu ölçütler fiyat indekslerinin standart prensipleri olarak;

- Temsil edebilirlik ve
- Zaman içinde karşılaştırmaların tam olarak yapılabilmesine ilişkin

prensiplerdir.

Temsil edebilirlik ölçütü tüketim karakterini yansıtabilir nitelikte mal ve

hizmetlere ilişkin ortalama tanımları içermektedir.

Zaman içinde karşılaştırmaların tam olarak yapılabilmesi ölçütü ise zaman ve mekan etkisinin dışında iki fiyatın karşılaştırılabilir olması gereğini ifade eder. Yani fiyat değişimi zaman ve mekan etkisi dışında bir şeyden etkilenmemelidir.

Eğer koşullar zaman içinde değişiyorsa, bu iki ölçütün eş anlı olarak sağlanmasında zorluklar vardır. Bununla birlikte fiyatın oluşmasını belirleyen unsurlar olarak vergiler, sigortalar, madde ikamesi ve niteliği, fiyat derlenen işyerlerinin değişmesi gibi konularda fiyat istatistiklerinde dikkate alınmalıdır.

Yukarıda belirtilen ölçütlerin yerine getirilmesi hesaplanan fiyat indeksindeki hata oranının minimum düzeyde beklenilmesini sağlamaktadır. Bu anlamda hesaplanan fiyat indeksi rakamının genel fiyat seviyesini göstermesindeki güvenilirlik ve tutarlılık sadece indeks formülüne bağlı olmayıp aynı zamanda fiyat istatistiklerine de bağlıdır sonucu çıkmaktadır. Dolayısıyla fiyat indeksi hesaplamalarına bir bütün olarak bakılmalı, sadece teorik olarak üretilen indeks formülleri değerlendirmeye alınmamalıdır.

Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye'de hesaplanan tüketici fiyatları indekslerinin karşılaştırması ile bugün için mevcut sorunlar konusunda genel anlamda şu tespitlerde bulunabiliriz;

- Karşılaştırma yapılan ülkelerde indekslerin nüfus kapsamlarında sınırlandırmalar mevcuttur.

- Söz konusu ülkeler gerek mal ve hizmet sepetinin oluşturulması, gerekse madde sınıflandırmasının uyumu konusunda yeterli düzeyde değildirler.

- Mal ve hizmetlerin anket alanı için sorunlar yaşanmaktadır.

- Kiraların hesaplanma yöntemlerinde önemli farklılıklar vardır.

- Sigortalar ve vergiler konusunda belirgin bir yakınlaşma yoktur.

- Mevsimsel maddeler, ikame uygulamaları ve nitelik değişimi konusunda yöntem farklılıkları bulunmaktadır.

- Aile bütçesi anketlerinin temel yılı ve düzenleme sıklığı konusunda ise bazı ilerlemeler sağlanmıştır.

Avrupa Birliği ülkeleri ile Türkiye arasında tüketici fiyatları indeksleri açısından farklılıklar bulunmakla birlikte, Avrupa Birliği ülkeleri arasında da farklılıklar bulunmaktadır. Ülkemizin farklılığı Avrupa Birliği ülkeleri arasındaki

farklılıklardan çok ayrı değildir. Ülkeler arasındaki mevcut farklılıkların giderilmesi ve uyumun sağlanması en azından kısa dönemde beklenmemelidir.

Ulusal düzeyde en önemli ekonomik göstergelerden birisi olan tüketici fiyatları indeksi satın alma gücünün ve enflasyon oranlarının uluslararası karşılaştırmalarında da sıkça kullanılmaktadır. Uluslararası karşılaştırmaların güvenilirliği ise tüm ülkelerin aynı yöntemi kullanmalarına bağlıdır. Ayrıca Avrupa Birliği politikalarının izlenebilmesi her ülkenin diğer ülkelerdeki aynı olayı ölçen istatistiki yöntemlere sahip olması ile mümkün olabilecektir.

Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları İndeksleri (HICPs) yasallaştırılmış bir metodoloji temelinde derlenen tüketici fiyatları indeksleridir. TÜFE metodolojilerinin uyumlaştırılması gereği Eurostat tarafından yirmi yıldan daha uzun bir süre öncesinden belirtilmiş olmasına rağmen AB Bakanlar Konseyi AB üye devletlerinde Tüketici Fiyatları İndekslerini derlemek amacıyla uyumlaştırılmış bir metodolojiyi oluşturacak hukuki temelleri teşkil eden düzenlemeyi 23 Ekim 1995 tarihinde çıkarmıştır. Eurostat üye devletlerin Tüketici Fiyatları İndekslerine dair düzenli bültenler yayınlamışsa da, bu bilgiler metodolojik farklılıkların ayarlanmasına yönelik değil, yalnızca üye devletlerde Ulusal TÜFE'lerin derleniş ve yayın biçimlerine atıflardan ibaretti. Yine bir Avrupa ortalama TÜFE'si hesaplanıyordu. Fakat bu sadece ayarlanmamış ulusal indekslerin ağırlıklı ortalaması alınarak yapılmaktaydı.

Avrupa Birliği Antlaşması (Maastricht Antlaşması) ile ölçüm yöntemlerindeki farklılıklardan etkilenmemiş bir şekilde tespit edilen üye devletlerin tüketici fiyat enflasyonlarının karşılaştırılması zorunlu hale gelmiştir. Avrupa Topluluğunu oluşturan Amsterdam Antlaşmasınının 121. maddesini somutlaştıran 6 no'lu protokol "Enflasyonun ulusal tanımlamalardaki farklılıkları dikkate alan, mukayese olunabilir bir temelde oluşturulmuş tüketici fiyat indeksleri aracılığıyla ölçüleceği" ni belirtmektedir. Bu gereklilik Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları İndekslerinin uygulanmasıyla giderilmektedir.

Tüketici fiyat enflasyonunun uluslararası karşılaştırmaları bakımından Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyat İndeksleri mümkün en iyi istatistiksel temeli sağlasalar da tam olarak uyumlaştırılmış tüketici fiyat indeksleri değildir ve olmayacaklardır da. Zira antlaşmada da belirtildiği gibi amaç

karşılaştırılabilirliktir, tam uyumlaştırma değil. Bu nedenle karşılaştırılabilir olmak gereğini ihlal etmediği düzeyde ve sürece ulusal farklılıklar var olmaya devam edecektir.

Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları İndeksini ulusal tüketici fiyatları indeksinden ayıran temel niteliği uluslararası karşılaştırılabilir olmasıdır. Konsey yönetmeliğinin 4. maddesinde de belirtildiği gibi ülkeler arasındaki farklılıklar sadece tüketim modeli veya fiyat değişiminden kaynaklanıyorsa, Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları İndeksi karşılaştırılabilir olarak kabul edilecektir. Kavram, yöntem veya uygulamadan kaynaklanan farklılıklar, Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları İndekslerini karşılaştırılabilir olmaktan çıkarmaktadır.

Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları İndeksleri (HICPs), Avrupa Tüketici Fiyatları İndeksinin (European Index of Consumer Prices–EICP) ve Avrupa Merkez Bankası (European Central Bank–ECB) için Euro sahasında enflasyonun resmi ölçüsünü temin eden Tüketici Fiyatları Parasal Birlik İndeksinin (Monetary Union Index of Consumer Prices–MUICP) derlenmesi bakımından temel sağlamaktadırlar.

Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları İndeksinin amacı, tüketicinin karşılaştığı enflasyonu ölçmektir. Hanehalkı nihai parasal tüketim harcaması kavramına dayandığı için sadece parasal harcamaları kapsamaktadır. Bu nedenle ulusal tüketici fiyatları indeksinden farklı olarak aynı gelirleri, kendi üretiminden tüketimi ve izafi kirayı kapsamamaktadır.

2494/95 No'lu Konsey Tüzüğü'nün 9. maddesi Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları İndekslerinin Laspeyres tipi bir indeks olmasını gerektirmektedir. Her ne kadar üye devletlerce üretilen HICPs'ler ve TÜFE'ler detaylarda farklılık arz etseler de genel olarak Laspeyres tipi indeks olarak tasvir edilebilirler.

Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyat İndeksleri ağırlıkların güncellenme sıklığına göre farklılaşmaktadırlar. Bazı üye devletler ağırlıkları her beş yılda bir güncellemektedirler, dolayısıyla bir "sabit temelli indeks formülü" uygulamaktadırlar. Bazıları ise ağırlıkları her yıl güncellemektedirler, dolayısıyla bir "zincirleme indeks formülü" uygulamaktadırlar.

Uyumlaştırılmış tüketici fiyatları indeksi için özellikle yeni çıkan mal ve hizmetlerin kapsanması, piyasadaki gelişmelerin izlenmesi önemlidir. 1749/96 No'lu Komisyon Tüzüğü'nün 4. maddesi HICPs'lerin birbirleriyle geniş ölçüde uyum içinde olacağını ve piyasadaki gelişmeler bakımından güncel tutulacağını öngörmektedir. Genel olarak yeni ürünler, üye devletlerde toplam tüketici harcamalarının binde birinden fazla bir satış hacmine erişir erişmez HICPs'de kapsanacaktır. Üye devletler Ocak 1997'den itibaren yeni önem kazanan mal ve hizmetleri tespit etmek üzere bir kontrol mekanizması oluşturmuşlardır.

Avrupa Birliği, başka bir deyişle Ekonomik ve Parasal Birlik Antlaşması tarafından belirlenen hedeflere ulaşılabilmesi için hükümetlere, topluluk kurumlarına, ekonomik ve sosyal araştırmacılara kararlarına temel oluşturacak uyumlu ve güvenilir istatistikler sağlayan yüksek kalitede istatistiksel araçlara gereksinim duyulmaktadır. Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları İndeksleri (HICPs) ile yüksek düzeyde karşılaştırılabilirlik, güvenilirlik ve zaman tasarrufu sağlayan uyumlu bir metodoloji başarılmıştır.

Türkiye, Avrupa Birliği üyelik sürecinde her alanda olduğu gibi fiyat indeksleri alanında da yöntem geliştirme ve uyum çabalarını sürdürmektedir. Bu çerçevede Devlet İstatistik Enstitüsü 2005 yılından itibaren yeni bir ulusal tüketici fiyatları indeksi yayınlanmayı planlanmaktadır. İndekse temel olacak aile bütçesi anketi 2003 yılında gerçekleştirilmiştir. Söz konusu indeks ulusal indeks olmakla birlikte Uyumlaştırılmış Tüketici Fiyatları İndeksleri (HICP) ulusal tüketici fiyatları indekslerinden (CPI) elde edildiği için HICP içinde temel oluşturacaktır. Bu çerçevede; Yeni indeksin kuruluş aşamasında resmi istatistiklerin üretim ve organizasyondan sorumlu DİE'nin aşağıda belirtilen konularda yeni açılımlara ve yeni ilerlemelere gereksinim duyduğu söylenebilir.

-Veri kalitesi ve veri analiz yöntemleri üzerinde metodolojik çalışmaların yapılmasına,

-Örnekleme yöntemine ilişkin bilimsel çalışmaların takibi ile uygulamanın geliştirilmesine,

-Temel tanım, kavram ve sınıflamalarla ilgili uluslararası kurumların çalışmalarının izlenmesi ve uyumun sağlanmasına,

-Genel olarak istatistik, özel olarak ise fiyat indeksleri alanında uluslararası

standartların ve metodolojik gelişmelerin takip edilerek, ulusal ve uluslararası proje çalışmalarının yapılmasına,

-Uluslararası kuruluşlar ile tüm resmi istatistikler alanında işbirliğinin geliştirilmesine,

-Uluslararası kuruluşlarca talep edilen veri ve bilgilerin uluslararası standartlarda karşılanmasına,

-İstatistiki işbirliği projeleri ve teknik yardım programlarına katılımın sağlanmasına,

-Fiyat istatistikleri konusunda performans ve kalite ölçütü geliştirilmesine, etkinlik ve verimlilik artırıcı önlemler alınmasına,

-Uluslararası kuruluşlar ve diğer ülkelerin ulusal istatistik kurumları tarafından düzenlenen istatistik alanındaki toplantı, eğitim ve burs programlarının takip edilerek bu faaliyetlere katılımın sağlanmasına, uluslararası toplantı ve eğitim programlarının düzenlenmesine,

-İstatistik sürecine dahil diğer kurumlar olarak MB, Hazine Müsteşarlığı, DPT gibi resmi kurumlar, Üniversiteler ve sivil toplum örgütleri ile işbirliği yapılmasına, eğitim ve araştırma merkezleri oluşturulmasına, bu merkezler aracılığı ile eğitim ve araştırma programları hazırlanıp uygulanmasına,

-Fiyat istatistikleri ile ilgili kapsam, tanımlar ile bilgilerin elde edilmesinde kullanılan örnekleme yöntemi, hacmi, veri derleme yöntemi, soru formu, uygulama zamanı ile ilgili yöntemsel bilgi ve dökümanların araştırmacıların kullanımına açılmasına,

-Fiyat istatistikleri alanında bilimsel araştırma teknikleri ile istatistik yöntem ve bilgi teknolojilerine ilişkin gelişmelerin takip edilmesine,

-Hizmet kalite standartları ve süreçlerinin sürekli geliştirilmesine,

-Kullanıcı memnuniyetine ilişkin araştırmalar yapılmasına,

-Fiyat istatistiklerinin üretimindeki tüm süreçlerin bilimsellik ve ulusal/uluslar arası standartlar açısından değerlendirilerek inceleme, araştırma ve kontrol çalışmaları yapılmasına,

-Fiyat istatistiklerinin güvenilirlik, tarafsızlık güncellik, şeffaflı prensiplerine uygunluğunun sağlanmasına,

-Fiyat istatistiklerinin üretiminde kullanılan yöntemlerin kalite, güvenilirlik,

karşılaştırılabilirlik açısından değerlendirilebilmesi için kamuoyuna açık ve tüm kullanıcıların kolay ve eşit şartlarda erişiminin sağlanmasına,

Belirlenen bu alanlarda sağlanacak ilerlemeler ulusal tüketici fiyatları indeksinin kavram, yöntem ve uygulamadan kaynaklanan farklılıklarını en aza indirecek, karşılaştırılabilirlik amacına hizmet edecektir.

KAYNAKÇA

KİTAPLAR

Akdeniz, Fikri. **Olasılık ve İstatistik**. Ankara: AÜFF Döner sermaye işletmesi Yayınları No: 4, 1995.

Avralıoğlu, Zeki. **İstatistik**. Dördüncü basım. Ankara: Gazi Üniversitesi İİBF Yayını, 1986.

Başbakanlık, Devlet İstatistik Enstitüsü. **Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketinin Kapsamı, Yöntemi ve Uygulama Aşamaları Hakkında Genel Açıklamalar**. Ankara: Ocak 1996.

_____. **Açıklamalı Ulusal Hesaplar Terimleri Sözlüğü**. Ankara: Ekim 1997.

_____. **Dış Ticaret İstatistikleri**. Sorularla İstatistikler Dizisi 4, Ankara: Mayıs 1997.

_____. **(1994=100) Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi ve Toptan Eşya Fiyatları İndeksi Genel Açıklamaları**. Ankara: Ocak 1996.

_____. **Fiyat İndeksleri ve Enflasyon**. Sorularla İstatistikler Dizisi 7, Ankara: Mayıs 1998.

_____. **Hanehalkı Tüketim Harcamaları Anketi 1994: 19 Seçilmiş İl Merkezi Sonuçları**. Ankara: Ekim 1999.

_____. **Kentsel Yerler Tüketici Fiyatları İndeksi Kavram, Yöntem ve Kaynaklar 1994=100**. Ankara: Aralık 1997.

_____. **Soru ve Cevaplarla Toptan Eşya ve Tüketici Fiyat İndeksleri**. Ankara: 1997.

_____. **Tarım İstatistikleri**. Sorularla İstatistikler Dizisi 3, Ankara: Mayıs 1997.

_____. **Toptan Eşya Fiyatları İndeksi Kavram, Yöntem ve Kaynaklar 1994=100**. Ankara: Aralık 1997.

_____. **Toptan Eşya ve Tüketici Fiyatları İndeksi**. Sorularla İstatistikler Dizisi 2, Ankara: Mayıs 1997.

- _____. **1996 Satınalma Gücü Paritesi Programı Fiyat ve Hacim Karşılaştırmaları**. Ankara: Ağustos 2001.
- _____. **2002 Hanehalkı Gelir ve Tüketim Harcamaları Anketi El Kitabı**. Ankara: 2002.
- _____. **Örnekleme ve Anket**. Ankara: Mart 1999.
- Berksoy, Taner. **Enflasyonun Hanehalkı Üzerindeki Etkileri**. İstanbul Ticaret Odası, Yayın no: 1989-23, İstanbul: 1989.
- Burns, Emile. **Para ve Enflasyon**. İngilizceden Çeviren: E. Deniz, İstanbul: Köz Yayınları, 1970.
- Bowen, Earl K. Starr, Martin K. **Basic Istatistics for Business and Economics**. International editions. Singapore: Mcgraw-Hill Book Company, 1994.
- Çingil, Hülya. **“Araştırma Aşamaları, Veri Elde Etme Yöntemleri ve Örnekleme”**. Planlama ve Kalkınma Çalışmalarında İstatistik Sempozyumu Bildirileri, Lefkoşa: 27-28 Nisan 1995, s 71-82.
- Çömlekçi, Necla. **İstatistik**. Birinci baskı. Eskişehir: Bilim ve Teknik Kitabevi, 1982.
- Diewert, Walter Erwin. **“The Economic Theory of Index Numbers: A Survey”**. In Essays in The Theory And Measurement of Consumer Behaviour in Honour of Sir Richard Stone, Cambridge University Press, London: 1981, s.163-208.
- _____. **“The Theory of The Cost of Living İndex And The Measurement of Welfare Change”**. In Price Level Measurement, Statistics Canada, Ottawa: 1981, s.167-233.
- _____. **The Consumer Price İndex and Indeks Numbers**. Reykjavik, Iceland: December 1999.
- Eichhorn, Walter. And Voeller, John. **Theory of The Price İndex**. Springer-Verlag, Berlin: 1976.
- EUROSTAT. **Harmonization of Consumer Price İndices Reference Documents**. Brussels: December 2001.
- EUROSTAT. **On The Computation of Harmonized Indices of Consumer Prices**. Brussels: December 2000.

- Friedman, Irving S. **Enflasyon (Dünyayı Saran Bunalım)**. İngilizceden Çeviren: Haluk F. Gürsel, İstanbul: İktisadi Yayınlar ve Danışma Ltd Şti, 1981.
- Gebizlioğlu, Ömer. "**İstatistik Alt Yapısı, Veri Kalitesi, Güvenilir Bilgi ve Planlama**". Planlama ve Kalkınma Çalışmalarında İstatistik Sempozyumu Bildirileri, Lefkoşa: 27-28 Nisan 1995, s 15-27.
- Gürtan, Kenan. **İstatistik ve Araştırma Metodları**. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayın No: 96, 1982.
- Haines, Walter W. **Money, Prices And Policy**. Mc Graw-Hill Book Company, New York: 1961.
- İLO, **Consumer Price İndices Report II**. Cenova: 1987.
- İmren, Arzu. Akman, Vedat. **Enflasyon Olgusuna Genel Bir Bakış**. Birinci basım. İstanbul: Era Yayıncılık Ltd. Şti., 1994.
- İLO. **Consumer Price İndices: An ILO Manuel**. Cenova: 1989.
- İstanbul Ticaret Odası. **Türkiye'de Fiyat İndeksleri Hesaplama Yöntemleri ve Uygulamaları**. İstanbul: Yayın No: 1998-26, Mart 1998.
- Johnson, Harry G. **Macroeconomic and Monetary Theory**. Chicago: Appleton-Century, 1981.
- Kalın, Ahmet. **Enflasyon Analitik Bir Yaklaşım**. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1989.
- Kazgan, Gülten. **İktisadi Düşünce**. Üçüncü basım. İstanbul: Remzi Kitabevi, 1984.
- Keyder, Nur. **Para: Teori, Politika, Uygulama**. Beşinci baskı. Ankara: Bizim Büro Basımevi, 1996.
- Korum, Sevgi. **Türkiyede Toptan Eşya Fiyatları İndeksi**. Ankara: A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:260, Sevinç Matbaası, 1968.
- Laidler, David E. W. **The Demand for Money: Theories and Evidence**. 2 nd edition. Newyork: Dun-Donnelley Publishing Corporation, 1977.
- Lecaillon, Jacques. **Makro Ekonomik Analiz**. Çeviren: Ö. Rona Turanlı. İstanbul: Nihat Sayar Yayın ve Yardım Vakfı Yayınları No: 402/636, 1985.
- OECD. **Source And Methods Consumer Prices İndices**. Organization For Economic Co-Operation And Development, Paris: 1994.

OECD. **Main Economic Indicators Comparative Methodological Analysis, Supplement 1**. Paris: 2002.

Oktar, Suat. **Enflasyon Hedeflemesi**. Bilim Teknik Yayınevi, İstanbul: 1998.

Orhan, Osman Z. **Başlıca Enflasyon Teorileri ve İstikrar Politikaları**. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1995.

Ortego, John H. **Commodity Price Indexes**. In the hand book of Economic and Financial Measures, Dow Jones- Irwin, 1984.

Ruggles, Roth. **“Price Indexes And International Price Comparisons”**. In Ten Economic Studies In The Tradition of Irving Fisher, London: 1967, s. 171-205.

Salvatore, Dominick. Diulio, A. Eugene. **İktisat “İlkeler ve Kavramlar”**. Çeviren: Cem Alpar. Birinci baskı, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu, 1983.

Serper, Özer. **Uygulamalı İstatistik 1**. İstanbul: Filiz Kitabevi, 1986.

Teekens, Rudolf. **Consumer Price Indices In The European Community**. Luxemburg: January, 1989.

TCMB. **Çekirdek Enflasyon Teknik Komite Çalışma Raporu**. Araştırma Genel Müdürlüğü, Yayın No:2001/1. Ankara: Mayıs 2001.

Üçdoruk, Şenay. **“Farklı Tahmin Yöntemleriyle Elde Edilen Regresyon Katsayıları ve Ekonomik Ölçütlerin Kıyaslanması”**. Marmara Üniversitesi İİBF Ekonometri Bölümü Ekonomi ve İstatistik Sempozyumu Bildirileri, Antalya, 14-16 Mayıs 1999, s 163-169.

Von Der Lippe, Peter. **Price Index Theory and Price Statistics**. London: The Macmillan Press Ltd., 1996.

Winkler, Robert L. Hays, William L. **Index Numbers in Theory and Practice**. Newyork: Harcourt Brace and World inc., 1989.

Wrightsman, Dwayne. **An Introduction to Monetary Theory and Policy**. Illionis: Holmes&Meier Publishers inc, 1976.

DERGİLER

Akıncı, Ersoy. “Toptan Eşya Fiyatları Endeksi ve Kullanım Açısından Bir Değerlendirme”, **H.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 3, Sayı 1-2, 1985, s. 17-43.

Berksoy, Taner. “Vatandaş, Enflasyon ve Gündelik Hayat”, **Görüş Dergisi**, Sayı 35, Mayıs-Haziran 1998, s. 12-19.

- Bozkurt, Turan. "Enflasyonun Şablonu Eskidi", **Aksiyon**, İstanbul: 13 Mayıs 2002, s. 70-71.
- Bulutay, Tuncer. "Belirsizliğin, Ortalamanın, Hatanın Önemi Üzerine", **İktisat Dergisi**, Aralık 1999, Sayı 396, s. 55-62.
- Clem, Allen. "Milentones İn Producer Price İndeks Methodology And Presentation", **Montly Labour Reviev**, 1989, s. 11-19.
- Cukierman, Alex. "The Relationship Between Relative Prices And The General Price Level: A Suggested İnterpretation", **American Economic Review**, 1979, s. 444-447.
- Çukur, Sadık. "Alım Gücü Paritesi, Ampirik Bir Analiz", **İktisat, İşletme ve Finans**, Yıl 2000, Sayı 177, s. 80-93.
- Dener, Hasan Işın. "Fiyat Değişimlerdeki Hızlanma veya yavaşlama Eğilimlerinin Niteliksel Olarak Saptanmasına İlişkin Basit Bir Test", **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 6, Sayı 1-2, Yıl 1988, s. 61-71.
- Doğanlar, Murat ve Özmen, Mehmet. "Satılma Gücü Paritesi ve Reel Döviz Kurları: Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir İnceleme", **İMKB Dergisi**, Sayı 16, Ekim, Kasım, Aralık 2000, s. 111-127.
- Dumlupınar, Bülent. "The Value of Money: A Historical Perspective", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 9, Sayı 11, Yıl 1994, s. 353-359.
- Enç, Ercan. "Genel Fiyat Düzeyi-Görelî Fiyat Düzeyi Dikotomisi", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 8, Sayı1, 1992, s. 77-84.
- Ergun, Temel. "Uluslararası Ticarete Konu Olan ve Olmayan Mallara İlişkin Fiyat Endeksleri ve Türkiye Örneği", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Yıl 1, Kasım 1983, Sayı 3, s. 135-142.
- Gaddie, Richard. And Zoller, Michael. "New Stage of Process Price System Developed For The Producer Price İndex", **Monthly Labor Review**, April 1988, s. 3-16.
- Gürsakal, Necmi ve Acar, Fatma. "Avrupa Topluluğu Ülkeleri ve Türkiye'nin Tüketici Fiyat Endekslerinin Karşılaştırılması", **Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt XIII, Sayı 1-2, Mart-Kasım 1992, s. 213-227.

Insel, Aysu. "Türkiye Ekonomisinde Göstergeler Arası İlişkiler ve Enflasyon Analizi" **İktisat, İşletme ve Finans Dergisi**, Yıl 16, Sayı 182, Ankara: Mayıs 2001. s. 43-59.

Özmen, Şule. "Fiyat Endekslerinin Güvenirliği", **Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Dergisi**, Cilt 2, Sayı1, Bahar 1996-1, s 196-205.

Sarımeşeli, Muzaffer. "Hanehalkları Harcama Eğilimleri", **Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 1, Sayı 2, Yıl 1999, s. 41-50.

Telatar, Erdinç. "Çekirdek Enflasyon: Tanım ve Ölçüm Yöntemleri.", **Ekonomik Yaklaşım**, Gazi Üniversitesi İktisat Bölümü, Sayı 42-43, Kış-İlkbahar 2002, s. 105-124.

Yamak, Nebiye ve Sivri, Uğur. "Türkiye'de Enflasyon-Nispi Fiyat Değişkenliği", **Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 1, Sayı 1, Yıl 1999, s. 1-15.

Yamak, Nebiye. "Türkiye'de Enflasyon-Nispi Fiyat Değişkenliği İlişkisi", **Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi**, Cilt 12, Sayı 2, Yıl 1997, s. 31-37.

Yıldırım, Oğuz. "Döviz Kurları Çerçevesinde Satınalma Gücü Paritesinin Zaman Serisi Analizi ve Türkiye Ekonomisi Uygulaması", **Bankacılar Dergisi**, Sayı 44, Yıl 2003, s. 3.

İNTERNET

<http://europa.eu.int/comm/eurostat/newcronos/info/notmeth/en/theme2/euroind/cp/cp.htm>

<http://forum.europa.eu.int/members/irc/dsis/hiocp/home>

www.europa.eu.int/eur-lex

<http://www.die.gov.tr>

www.sourceoecd.org/data/cm/00008624/3102151e.pdf

<http://www.tr-ito.com/istatist.nsf-igiopenform>

<http://www.ilo.org/public/english/120stat/res/cpi.htm>

<http://www.ilo.org/public/english/bureau/stat/guides/cpi/index.htm>

TEZLER

Ağcaer, Arzu. "Dalgalı Kur Rejimi Altında Merkez Bankası Müdahalelerinin Etkinliği: Türkiye Üzerini Bir Çalışma", Yayınlanmamış TC Merkez Bankası Uzmanlık Tezi, , Ankara, Aralık 2003, s. 13.

Erdoğan, Cengiz. "Fiyat İndeksi Teorisi ve Stokastik Yaklaşımda Türkiye İçin Enflasyon Ölçme Çalışması", Yayınlanmamış DİE Uzmanlık Tezi. Ankara: Aralık, 2001.

Ekni, Müslim. "Fiyat İndeksleri ve Ankara Kenti Ücretli Kesime İlişkin Uygulama" Yayınlanmamış Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Ankara: Mart, 1984

Yörükoğlu, Ahmet. "Enflasyon, Endeksleme ve Türkiye Yönünden Bir Yaklaşım" Yayınlanmamış Doktora Tezi. Ankara: 1980.

ANSİKLOPEDİLER

"Endeksleme, Fiyat İndeksleri, İndeks Sayıları", **Para ve Finans Ansiklopedisi**, Cilt 1-2, Creative Yayıncılık, İstanbul: 1996.

"Fiyat Endeksi, Tüketici Fiyatları Endeksi, Toptan Eşya Fiyatları Endeksi", **Ana Britannica**, Cilt 8 ve 21, Ana Yayıncılık, İstanbul: 1987.

GAZETELER

Akat, Asaf Savaş. "Enflasyonda Ölçme Hatası", **Vatan**, 22 Şubat 2004, s. 7.

Akat, Asaf Savaş. "TEFE'nin Sorunları", **Vatan**, 11 Haziran 2004, s. 7.

Doğan, Yalçın. "TL Yüzde On Bin Değer Kaybederse...", **Milliyet**, 14 Aralık 2000, s. 13.

Eğilmez, Mahfi. "Enflasyon Hesabı Sağlıklı Yapılıyor mu ?", **Radikal**, 17 Şubat 2004. s. 7.

Güneş, Hurşit. "Endekslerin Önemi", **Milliyet**, 12 Nisan 2002, s. 9.

Güngör, Tevfik. "TÜFE ile TEFE Arasındaki Fark Neden Büyüyor?", **Dünya**, 09 Nisan 1999. s.7.

Kumcu, Ercan. "Enflasyonu Nasıl Ölçeceğiz ?", **Hürriyet**, 8 Mart 2004. s. 8.

Özatay, Fatih. "Gerçek Enflasyon, Potansiyel Enflasyon", **Radikal**, 11 Ekim 1999. s. 5.

Özler, Güntaç. "Krizden Bugüne Tüketim", **Radikal**, 6 Şubat 2004. s. 6.

Selçuk, Faruk. "DİE, Endekslerini Güncelleştirmeli", **Bin Yıl**, 29 Şubat 2000, s. 5.

_____. "Sizin Enflasyonunuz Kaç?", **Bin Yıl**, 7 Şubat 2000, s. 5.

Tuncer, Baran. "Türk Lirası Aşırı Değerleniyor mu?", **Radikal**, 28 Ocak 2001, s. 12.

Ulugay, Osman. "Enflasyonun En İyi Göstergesi Hangisi?", **Milliyet**, 07 Mayıs 2000, s. 9

Uras, Güngör. "Ayşe Hanım Teyze'nin Enflasyonu'da Devalüasyonu'da Farklı", **Milliyet**, 12 Ocak 2001, s. 7.

Uygur, Ercan. "Çekirdek Enflasyon", **Bin Yıl**, 21 Ağustos 2000, s. 6.